

A close-up portrait of an elderly woman with short, dark, wavy hair. She has a gentle expression and is looking directly at the camera. The lighting is soft, highlighting the texture of her skin and the details of her hair. She is wearing a dark-colored top under a light-colored, possibly knitted, cardigan or sweater. The background is a plain, light color.

EVA SERRA I PUIG
SESSIÓ EN MEMÒRIA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA
BARCELONA, 2020

Eva Serra i Puig

Sessió en memòria

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, LXXXI

Eva Serra i Puig

Sessió en memòria

Tinguda els dies 10 i 11 d'abril de 2019

BARCELONA
2020

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Eva Serra i Puig (1942-2018), història i compromís (Congrés) (2019 : Barcelona, Catalunya), autor
Eva Serra i Puig : sessió en memòria : tinguda els dies 10 i 11 d'abril de 2019. — Primera edició. — (Semblances biogràfiques ; 81)

Recull de les ponències presentades a les jornades "Eva Serra i Puig (1942-2018), història i compromís", celebrades a Barcelona. — A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica. — Bibliografia
ISBN 9788499655420

I. Serra i Puig, Eva, 1942-2018, entitat homenatjada II. Alcoberro i Pericay, Agustí, 1958- editor literari III. Sola, Diego, 1988- editor literari IV. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica V. Títol VI. Col·lecció: Semblances biogràfiques ; 81

1. Serra i Puig, Eva, 1942-2018 — Congressos 2. Catalunya — Història — Congressos
929Serra i Puig, Eva(063)
94(460.23)(063)

© dels autors dels textos

© 2020, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol de 2020

Elaboració: Gabinet de la Presidència de l'IEC

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-542-0

Dipòsit Legal: B 12784-2020

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Eva Serra i Puig (1942-2018)
Història i compromís

A cura
d'AGUSTÍ ALCOBERRO i DIEGO SOLA

Taula

PÒRTIC	9
I. EVA SERRA I LA HISTORIOGRAFIA CATALANA	
Per una història i una historiografia crítiques, <i>per Enric Pujol</i>	15
Testimonis d'un mestratge intel·lectual i historiogràfic, <i>per Joaquim M. Puigvert i Solà</i>	25
Vers una història dels Països Catalans, <i>per Antoni Furió</i>	37
II. EL RÈGIM FEUDAL AL CAMP CATALÀ, SEGLES XV-XVII	
El règim senyorial a la Catalunya moderna, <i>per Jaume Dantí</i>	47
La pagesia de remença i la Sentència arbitral de Guadalupe, <i>per Rosa Lluch Bramon</i>	57
Renda pagesa i transformacions productives a la Catalunya del segle XVII, <i>per Pere Gifre Ribas</i>	65
III. CATALUNYA EN UNA MONARQUIA COMPOSTA	
Un pactisme ascendent: la Catalunya del segle XVI, <i>per Xavier Torres</i>	77

La Guerra dels Segadors, <i>per Antoni Simon i Tarrés</i>	85
L'Estat català modern a la vetlla de la seva dissolució, <i>per Agustí Alcoberro</i>	93
IV. LES INSTITUCIONS DE LA TERRA: CORT GENERAL I DIPUTACIÓ DEL GENERAL	
La Cort General: una gran herència i un gran repte de futur, <i>per Àngel Casals</i>	105
Redescobrir la Diputació del General, <i>per Miquel Pérez Latre</i>	115
El Tribunal de Contrafaccions, un punt i a part en la història del constitucionalisme català, <i>per Josep Capdeferro</i>	125
V. BIBLIOGRAFIA	
Bibliografia d'Eva Serra i Puig, <i>per Isabel Juncosa i Ginestà, Imma Muxella i Prat, M. Àngels Sanllehy i Sabi</i>	137
Bibliografia esmentada en aquest volum	165

Pòrtic

La trajectòria vital i intel·lectual d'Eva Serra i Puig ha estat lligada als dos conceptes que l'acompanyen ara en el títol d'aquesta obra d'homenatge: història i compromís. La història, entesa com a recerca i interpretació del passat des del present. I el compromís, mesurat com un projecte de futur profundament arrelat en els valors universals i en la millor tradició cultural. Ambdós elements han format part del seu trajecte vital, i ara ho fan de la seva memòria. Des de la perspectiva de l'autora, sense història resulta impossible construir un demà lliure i just, que valgui la pena per a tothom. I sense compromís, qualsevol interpretació del passat manca d'interès i d'utilitat, i fins i tot de rigor i d'honesta objectivitat.

Nascuda el 1942, Eva Serra es va formar en un país devastat per la guerra i la dictadura. La universitat on va estudiar, com ella mateixa ha explicat, era un àmbit on predominava la mediocritat i l'acomodació al règim. I era, òbviament, com tota la societat, un espai essencialment masculí. Per contra, l'àmbit familiar ofería un model radicalment distint. El seu pare, Josep de Calassanç Serra i Ràfols, era un arqueòleg de l'Escola de Barcelona forjada al voltant de Pere Bosch i Gimpera, que va patir depuració i represàlies amb l'ocupació franquista. La influència familiar degué ser clau en la presa de consciència política dels tres germans Serra i Puig (Eva, Blanca i Josep de Calassanç, *Cala*). A diferència d'una part majoritària de l'antifranquisme de la seva generació, que va optar aleshores per l'ortodòxia comunista i federalitzant, l'Eva i els seus germans es van identificar amb l'esquerra independentista. Per aquest motiu van patir repressió, tortura, presó i exili en diverses ocasions, abans i després de la mort de Franco.

La tradició familiar també degué influir Eva Serra en la seva elecció professional. El món de la història era un dels escassos sectors de la cultura que a Catalunya gairebé no havia tingut referents femenins en les generacions del primer terç del segle xx. Llicenciada el 1967, va treballar en el món editorial per a empreses de

referència, com Bruguera i Salvat, i va participar en un projecte que aleshores semblava gairebé inabastable: la redacció de la *Gran enciclopèdia catalana*. Potser per aquelles experiències, sempre va valorar la importància de la divulgació històrica. Aquest és un àmbit en què va participar de manera activa tot al llarg de la seva carrera, des de la *Història de Catalunya*, de l'editorial Salvat (1978), dirigida per Josep M. Salrach (la primera i única publicada en fascicles de venda als quioscos), fins a la *Història mundial de Catalunya*, d'Edicions 62 (2018), dirigida per Borja de Riquer, que ha constituït recentment tot un èxit editorial.

La doctora Eva Serra va participar en els anys fundacionals de dues universitats: la Universitat Autònoma de Barcelona, on va impartir docència entre 1970 i 1975, i la Universitat Pompeu Fabra, a la qual va estar vinculada de 1991 a 1997. Tanmateix, la seva trajectòria universitària es va desenvolupar sobretot a la Universitat de Barcelona, on va exercir entre 1975 i 1991 i, de nou, a partir de 1997 fins a la seva jubilació. D'altra banda, des de 2002 va ser una membre molt activa de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). A més, va col·laborar amb la Universitat Catalana d'Estiu, amb seu a Prada del Conflent. L'interès per la docència que manifestà sempre la va dur a participar també en nombroses activitats i cursos de formació i d'actualització del professorat d'ensenyament secundari.

El 1978 va llegir la seva tesi doctoral *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, dirigida per Emili Giralt. La tesi era fruit d'una àmplia recerca, realitzada durant més d'una dècada, i obria un territori fins aleshores pràcticament desconegut: el de la història agrària de la Catalunya moderna. L'impacte d'aquesta obra, publicada finalment el 1988 a l'editorial Crítica per iniciativa de Josep Fontana, ha estat profund i de llarg abast.

Tanmateix, l'edició el 1991, en la mateixa col·lecció, de l'obra col·lectiva *La revolució catalana de 1640*, en què participàrem alguns dels seus deixebles, marca un autèntic punt d'inflexió. Sense abandonar les recerques d'història agrària, Eva Serra se centrà des d'aleshores en l'estudi de l'Estat català modern, finalment abolit per la Nova Planta borbònica. Aquest és un àmbit en què gairebé tot estava per fer i en què les aportacions de la historiadora resulten ingents. Però el seu treball no es limità a la construcció de relat i d'interpretacions històriques. També endegà, amb un sòlid equip de deixebles, una obra titànica: l'edició de les actes de les Corts Generals de la Catalunya moderna (a la col·lecció «Textos Jurídics Catalans») i d'*Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya*, publicat per l'IEC. Ambdues tasques (edició i construcció històrica) convergiren en els treballs dedicats al Tribunal de Contrafaccions de Catalunya, que va elaborar amb Josep Capdeferro.

Per analitzar àmpliament aquestes línies de treball, l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona i la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC vam

organitzar unes jornades els dies 10 i 11 d'abril de 2019. Hi van participar amics, col·legues, deixebles i lectors de la seva obra. Es tractava, en definitiva, de reflexionar sobre les aportacions d'Eva Serra a la historiografia, sobre les línies de treball que continuen obertes i sobre aquelles interpretacions o anàlisis que han estat confirmades o matisades per altres recerques. El col·loqui es va estructurar al voltant de quatre taules rodones, l'estructura de les quals hem mantingut en aquesta obra, que responen a les grans inquietuds de l'autora: el paper social de la història i la construcció de la historiografia dels Països Catalans, la història agrària, la història política i la història institucional de la Catalunya moderna. Les jornades van ser un èxit tant pel que fa a l'assistència com pel que fa a les intervencions dels experts. Cal destacar especialment la presència del president de la Generalitat de Catalunya, el Molt Honorable Senyor Quim Torra, en l'acte de cloenda. Hem d'agrair a tots els qui hi van participar, i que ara col·laboren en aquest llibre, les seves interessantíssimes aportacions, a cavall de l'observació personal i de la reflexió de tipus general.

Aquest llibre es completa, a més, amb un assaig de bibliografia sistemàtica de l'autora elaborat també per tres de les seves deixebles i amigues. Aquesta aportació resulta particularment necessària i útil, ja que una bona part dels treballs d'Eva Serra van ser publicats des d'iniciatives diverses (centres d'estudis, seminaris o congressos, revistes i corporacions locals) arreu dels Països Catalans i d'altres àmbits d'arreu d'Europa.

Durant dècades, Eva Serra va estendre el seu mestratge sobre diverses generacions d'estudiants, investigadors i públic interessat en la història del país: persones que assistien a les seves classes, llegien els seus treballs, escoltaven les seves conferències, conversaven amb ella als arxius o als carrers. Ho va fer, com queda palès en aquest volum, des del profund convenciment de la funció social de la història. Així ho entenia la historiadora i dona compromesa, que, en una entrevista publicada a *L'Avenç* l'any 1982, advertia, com recorda Enric Pujol en el seu article, que «si la història acomplís el paper que li pertoca, seria eliminada, com a disciplina, dels plans d'ensenyament». Aquest llibre col·lectiu vol ser un homenatge al seu compromís per una història que transforma i fa pensar, perquè, en paraules de la mestra, «no és suficient preguntar-se per la funció de l'historiador en termes teòrics, per no dir en termes abstractes, sinó per la funció de l'historiador ara i aquí».

ELS EDITORS

I

Eva Serra i la historiografia catalana

Per una història i una historiografia crítiques

LA FUNCIO DE LA HISTÒRIA

Quina era, segons Eva Serra, la funció de la història? Per a què havia de servir? Ella va escollir l'opció de fer una història crítica. Una entrevista a *L'Avenç*, de principis dels vuitanta, és molt reveladora del seu pensament historiogràfic i polític, al qual es mantingué fidel de per vida. I ens permet desgranar els eixos principals en què se sustentà la seva proposta.¹

Defensava que la disciplina històrica havia d'«intentar entendre els fets històrics com una manera d'explicar-se el present i una eina de transformació». «Una eina per pensar i ensenyar a pensar», deia. I advertia: «Però pensar resulta un joc perillós». Ho considerava tant, de perillós i transformador, que fins i tot arribà a afirmar que «si la història acomplís el paper que li pertoca, seria eliminada, com a disciplina, dels plans d'ensenyament».

La professionalització de l'ofici d'historiador que es va viure en aquells moments, arran de la derogació franquista i la institucionalització autonòmica, i que li va permetre la incorporació a la universitat, ella entenia que podia posar en perill aquesta capacitat crítica. Per això es preguntava: «Si el procés d'institucionalització ens porta irremissiblement a esdevenir funcionaris, fins a quin punt el nostre cervell ha de quedar també institucionalitzat?». Una qüestió que encara avui conserva tota la seva vigència. I més quan es viu una situació política que reclama posicions crítiques davant del poder. D'aquí que ella donés també molta importància a les aportacions historiogràfiques d'alguns «no historiadors»; és a dir,

1. Joan ANTON, Montserrat CARBONELL i Ricard SOTO, «Eva Serra. La funció de l'historiador ara i aquí», *L'Avenç*, núm. 52 (1982), p. 63-65. Les citacions d'Eva Serra que apareixen en aquest apartat i els següents, si no s'especifica expressament, corresponen a aquesta entrevista.

d'intel·lectuals que no figuraven com a tals «historiadors» en el món acadèmic. Els considerava més lliures, menys sotmesos a la cotilla acadèmica. Ho argumentava així: «M'he preguntat per què moltes de les millors reflexions i observacions històriques procedeixen de persones que no són de l'ofici». En aquest sentit, citava el Joan Fuster de *Nosaltres, els valencians*. I el Josep Pla d'*El quadern gris* i de *Cambó*. D'aquest darrer, de Pla, arribava a dir que considerava que havia escrit «el millor que he llegit sobre la Catalunya de començaments de segle». També esmentava les reflexions de Julián Zugazagoitia, a qui definia com «un espanyol, malgrat el seu origen basc, que no entenia res del fet nacional», però que, en explicar els seus maldecaps com a home del govern republicà, deia coses d'un grandíssim interès sobre la Guerra Civil que no es trobaven en molts dels estudis acadèmics sobre el període.

«Què hi ha en aquests llibres que no tenen els llibres d'història?», es preguntava. I ella mateixa donava la resposta: «Un desig de comprendre i una no excessiva preocupació per allò que s'anomena rigor acadèmic». Val a dir, però, que sobre aquest darrer extrem del rigor acadèmic, ella s'arribà a convertir, en la seva maduresa professional, en un dels grans exponents a casa nostra d'exigència historiogràfica. Sense renunciar, això sí, al compromís cívic i polític que sempre va mantenir. Allò que la feia patir era que «sovint l'historiador encotillat pel rigor científic té por de dir-ne de grosses, o bé perquè no pot aportar una verificació documental adequada o bé perquè no compta amb el suport de la ideologia dominant dels cercles acadèmics». Ella s'arriscà a fer hipòtesis agosarades, es preocupà per aportar la verificació documental adequada i s'enfrontà a la ideologia dominant dels cercles acadèmics.

L'exercici crític, d'entrada, se'l va aplicar a ella mateixa. En acabar la tesi doctoral sobre la societat rural catalana del segle XVII, el 1978, es va adonar que, durant la redacció del treball, havia estat víctima dels models de la historiografia del moment, molt condicionada per una visió economicista, molt ben proveïda de xifres i gràfics, però que no explicava prou bé, segons ella, els fenòmens polítics i socials ni del passat ni del present. «Ara veig la importància dels estudis polítics i institucionals», afirmà. I fou cap a aquesta línia cap on va enfocar la seva recerca a partir d'aleshores.

Així, constatava: «Em preocupa que s'expliqui, per exemple, el creixement del segle XVIII català sense tenir en compte que els Països Catalans inicien el segle XVIII sota un fet fonamental de la seva història, el d'una ocupació militar i política». I es queixava que sovint l'hem explicat com «si expliquéssim la història de l'aparició de les autopistes i el cotxe en temps de Franco sense explicar el cost social del franquisme en termes socials i polítics». Per això, la seva proposta passava per analitzar les institucions catalanes de l'època moderna, més que com a «institucions de govern», com a «institucions de resistència».

Per no tornar a ser víctima dels models del moment, al mateix temps que va continuar valorant l'aportació dels no historiadors, va fer una reconsideració crítica dels historiadors precedents, sempre des d'un gran respecte envers la tradició historiogràfica autòctona, sovint massa desconeguda pels mateixos professionals. Hi dedicarem un apartat més endavant. Abans, però, convé fer una precisió bàsica.

DE QUIN COMPROMÍS PARLEM?

En el seu cas, fou un compromís professional, social i cívic d'esquerres, nacional, de gènere, que ella entenia com un tot, i, per això, considerava que cadascun d'aquests àmbits no podia estar renyit amb l'altre. Així, tot i ser conscient de la importància d'una anàlisi de caire social, pensava que això no podia servir per negligir l'aspecte polític d'una qüestió determinada. Per això, es queixava que, per exemple, es tendís a abandonar l'explicació política de la Guerra dels Segadors per centrar tot l'èmfasi només en l'explicació social, que aleshores havia esdevingut hegemònica. Un aspecte, aquest de la visió exclusivament «social» de la Guerra dels Segadors, que ella mateixa i d'altres van poder corregir a bastament fins al punt de veure-la com una veritable revolució política de caràcter antiabsolutista.

L'anàlisi social i política era també, en el seu cas, indestruïble de la qüestió nacional. En una altra de les intervencions d'avui ja s'explicarà quina era la seva concepció nacional: la que comprenia la totalitat dels territoris de parla catalana, els Països Catalans. Aquesta concepció de conjunt dels territoris de llengua catalana, assumida amb naturalitat pels estudiosos autòctons als anys seixanta i setanta, es convertí, a l'inici dels vuitanta, en una qüestió molt polèmica, a causa d'un imperatiu polític. La mateixa Eva Serra ho denuncià en un article aparegut a *Serra d'Or* el 1984: «Països Catalans és un concepte políticament congelat per por i que en el millor dels casos es deixa sobreviure en forma de fenomen culturalista».² La historiadora hi digué que no fou pas una casualitat que, en l'intent de cop d'estat del 1981, els tancs del general Milans del Bosch sortissin als carrers de València (l'únic lloc on apareguren a la via pública), ja que el País Valencià, segons deia, «històricament ha estat, i encara ho és de manera oberta o encoberta, un terreny estratègic de batalla entre Catalunya i Espanya». En una dimensió historiogràfica, la qüestió era especialment greu, ja que la delimitació del marc territorial constituïa un principi metodològic bàsic, perquè implicava reconèixer quin havia de ser l'àmbit d'estudi referencial de la historiografia catalana.

Vinculada a la qüestió del marc territorial hi havia naturalment la preocupació per bastir una veritable història nacional: «L'empenta científica sovint no ha

2. Eva SERRA, «A propòsit dels Països Catalans», *Serra d'Or*, núm. 301 (octubre 1984), p. 63.

anat acompanyada del risc que comporta fer hipòtesis que ens permetin avançar en la història nacional que necessitem».³ Però, més enllà del cas català, ella defensava la importància teòrica general de la qüestió nacional, com ja havia fet també abans el seu mestre Pierre Vilar,⁴ una temàtica que va prendre un relleu especial quan, a finals del segle passat, es feu més evident la crisi de l'estat nació: «Ara, a cavall dels segles xx i XXI, la caiguda del mur de Berlín, la globalització i els desplaçaments de poblacions i les migracions han començat a provocar la crisi dels anomenats estats-nació d'Europa i ha fet emergir un cert despertar dels vells pobles, en el marc de la necessitat d'una nova organització europea».⁵ No es tractava només d'una inquietud personal, doncs, sinó que això tenia una clara repercussió historiogràfica i metodològica, com reconegué en l'escrit suara reportat: «La historiografia s'està fent ressò d'aquesta conjuntura històrica en dos aspectes: l'interès pel fenomen històric de la nació i l'atracció per l'estudi de la formació de les fronteres que han arribat fins als nostres dies». No cal dir que ella seguí també aquesta doble direcció de recerca.

Les connexions entre els àmbits apuntats (social, polític, nacional, de gènere) foren certament una constant de la seva proposta. Deia: «Fets com el de l'opressió, situacions de domini, d'explotació, colonialisme, etc., són fets que ben sovint es reproduïxen. Per què es reproduïxen i quins mecanismes d'articulació expliquen la reproducció i/o el reforçament de situacions de domini [...]? Això és així en les opressions nacionals i en d'altres formes d'opressió, com la de la dona».⁶

La qüestió de gènere fou ja present des del principi de la seva trajectòria com a historiadora. No en va fou de les historiadores rellevants que van assolir la professionalització acadèmica just després de la derogació franquista. Una conquesta, aquesta de l'existència d'historiadores professionals, que costà molt d'assolir i que no va tenir figures destacades fins ben entrada la segona meitat del segle xx. D'aquí que valorés aquells historiadors anteriors com Ferran Soldevila, de qui va dir que el seu interès per la història de les dones «era proverbial» i a qui dedicà un estudi aprofundit, reivindicatiu i revelador.⁷

3. Entrevista a *L'Avenç* ja esmentada.

4. Sobre la importància que Vilar donava a la seva descoberta teòrica de la nació, vegeu Enric PUJOL, «Marxisme i qüestió nacional: l'aportació de Pierre Vilar», a Jaume RENEYER i Enric PUJOL (dir.), *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*, Barcelona, Pòrtic, 2007, p. 321-331.

5. Eva SERRA, «El Tractat dels Pirineus: Catalunya, un sol poble i dos destins», a Òscar JANÉ (cur.), *Del Tractat dels Pirineus [1659] a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya i Generalitat de Catalunya, 2010, p. 345.

6. Entrevista a *L'Avenç* ja esmentada.

7. Eva SERRA, «Ferran Soldevila. Vint anys després», *El Contemporani*, núm. 2 (gener-abril 1994), p. 15-21. El seu interès envers aquest historiador no ens ha de sobtar, ja que n'havia estat deixeblla als Estudis Universitaris Catalans, en uns cursos que ell impartia al seu domicili particular. Serra diu, en l'article citat, que els records que té d'aquelles classes són fonamentalment tres: «la lectura de les Cròni-

Aquesta ideologia que hem descrit la mantingué de per vida. Cal deixar ben clar, també, que el seu compromís va anar més enllà de l'ofici d'historiadora per abastar també la seva condició de ciutadana i que, per això, es va concretar en una pràctica política determinada. D'ençà dels anys seixanta, feu part del Front Nacional de Catalunya (FNC) i el 1968 va ingressar al Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). El 1974 es produí una escissió en aquest partit que donà pas al PSAN provisional i, més tard, el 1978, a Independentistes dels Països Catalans (IPC), grups als quals s'integrà. Fou fundadora, el 1979, dels Comitès de Solidaritat amb els Patriotes Catalans (CSPC). Als anys noranta feu part de l'Assemblea Unitària per l'Autodeterminació (1991), transformada el 1993 en Assemblea d'Unitat Popular. Més recentment ingressà a l'Assemblea Nacional de Catalunya (ANC) i donà suport a les Candidatures d'Unitat Popular (CUP). Una llarga trajectòria política en què va estar acompanyada per la seva germana Blanca i el seu germà Josep de Calassanç (*Cala*). Aquest activisme mai no va ser gens fàcil, ja que va comportar haver d'anar sempre contracorrent i, fins i tot, patir una dura repressió: fou detinguda el 1977, el 1980 (quan fou interrogada durant cinc dies i denuncià tortures), el 1981..., sempre alliberada sense càrrecs. Encara el 1982 va ser acusada per haver dut una pancarta amb el lema «Independència» en una manifestació que es va fer contra la LOHPA (Llei orgànica d'harmonització del procés autonòmic).

Arran de la seva mort, Núria Cadenes ha recordat una idea d'Eva Serra que explica molt bé la seva actitud compromesa: «Sense rebel·lia no hi hauria història. La identitat catalana és una manifestació continuada de resistència i rebel·lia que explica que encara hi siguem, aquí».⁸

PER UNA HISTÒRIA (CRÍTICA) DE LA HISTORIOGRAFIA CATALANA

La seva posició com a historiadora (i la proposta històrica que implicava) va comportar també una reconsideració crítica, no tan sols de la historiografia del seu temps, sinó també de tota la tradició historiogràfica catalana moderna i contemporània.

Ella era ben conscient que la historiografia sorgida després de la derogació del franquisme era, segons les seves mateixes paraules, «bastant menys combativa que la representada per un Rovira i Virgili o un Ferran Soldevila que, malgrat que les seves històries respectives hagin estat titlades de romàntiques (com si això fos un insult) i de burgeses, foren unes històries ben poc integrades als interessos de l'Estat burgès».

ques, la presentació i els comentaris de l'edició de l'obra de P. Vilar acabada de sortir, i el disgust de Soldevila davant les crítiques a l'estrena del seu *Don Joan*», nota 36, p. 21.

8. Eva SERRA, *Quan la por canvia de bàndol: Les claus de la desobediència civil als Països Catalans*, Manresa, Tigre de Paper, 2014.

Aquesta limitació crítica afectava també d'altres historiadors no catalans de prestigi internacional. Per això no va dubtar a pronunciar-se públicament, per exemple, davant les afirmacions d'un John Elliott sobre la Guerra dels Segadors i sobre el comte duc d'Olivares, amb les quals no estava d'acord. Així, fou una de les signants d'un famós manifest col·lectiu, del 1988, en què es criticava una conferència d'aquest historiador britànic titulada «El comte duc d'Olivares i la Catalunya i l'Espanya del segle XVII». S'hi deia, en el manifest, que el parlament d'Elliott exemplificava alguns «dels mòbils recurrents en la instrumentalització actual del discurs històric seguint el dictat de postulats polítics», que responien a «l'hagiografia de la unificació espanyola». El títol de l'escrit era «L'historiador dalt del cavall» (per definir l'actitud d'Elliott) i el subtítol era també eloqüent: «Les raons fàcils dels vencedors».⁹ A part d'ella, van signar el manifest Francesc Espinet, Josep Lluís Gómez Mompert, Enric Marín i Joan Manuel Tresserras.

Enllà de la intervenció pública puntual, Eva Serra va emprendre una seriosa i profunda reconsideració sobre la tradició historiogràfica pròpia, que va prendre concreció en articles de gran ambició, com els dos publicats, el 1989, a la *Revista de Catalunya*, que tenien com a títol comú «Una aproximació a la historiografia catalana». El primer tenia com a subtítol «Els antecedents» i el segon «El nostre segle», centrats tots dos en l'anàlisi de les històries generals de Catalunya, partint de la *Crònica* de Jeroni Pujades fins a arribar a Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar (excloent, doncs, de manera explícita, les aportacions fetes a partir dels anys seixanta). El seu judici se centrava en criteris com el rigor historiogràfic (en funció de la historiografia de l'època), la consciència nacional, la sensibilitat social, l'ús de la llengua autòctona i l'àmbit d'estudi territorial fet per cadascun dels autors (si comprenia o no la totalitat dels Països Catalans).

Així, va lloar la intenció de Jeroni Pujades, però el considerà molt inferior, com a historiador, a l'aragonès Jerónimo Zurita, i n'assenyalà també les limitacions per la manca de continuïtat del projecte (aturat a la mort de Ramon Berenguer IV) i per la renúncia a continuar amb l'ús de la llengua pròpia (ja que a partir del primer volum passà al castellà). Dels *Annales* de Narcís Feliu de la Penya, escrits ja en castellà, en remarcà la connexió entre discurs històric, defensa de la identitat nacional i projecte polític. Pel que fa a l'àmbit territorial d'anàlisi d'un i altre, constatà que «La pàtria o nació provincial ja la trobem en Pujades i en Feliu de la Penya, però no tant en termes de província d'Espanya com d'una província europea de la Corona espanyola».¹⁰

9. «L'historiador dalt del cavall: les raons fàcils dels vencedors», *El País, Quadern* (21 gener 1988).

10. Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents», *Revista de Catalunya*, núm. 26 (1989a) p. 32.

En entrar més al segle XVIII valorà la figura d'Antoni de Capmany, que representà «un salt qualitatiu historiogràfic» amb les seves *Memorias históricas de la ciudad de Barcelona*, que ja havien estat valorades per Ernest Lluch, Josep Fontana i Pierre Vilar com una «novetat en el seu temps», fins i tot en una dimensió europea. Això la va dur a aquesta reflexió: «Potser l'explicació de la precocitat del contingut de l'obra de Capmany es troba en la peremptòria necessitat de posar en evidència les qualitats socio-econòmiques d'una Catalunya sense estat propi però necessitada d'una política adient que obligava els sectors implicats catalans a fer ús de l'al·legat; això sí, d'un al·legat de vocació científica».¹¹

Considerava la historiografia del segle XIX, que efectivament havia sincronitzat amb els estudis europeus del seu temps, però pensava que calia també preguntar-se per la seva disfunció «entre l'estat que es reclama i la nació que es reivindicava». Així, establí una comparativa entre Víctor Balaguer (principal representant de la historiografia romàntica catalana) i Jules Michelet: «Michelet partia de França, un estat constituït, i Balaguer de la Corona d'Aragó a Catalunya, una realitat sense entitat política que es volia articular sense traumes a l'Estat [espanyol]». Segons ella, aquesta duplicitat que veia en Balaguer, que és un polític espanyol en actiu, però que «vol democratitzar el coneixement històric d'una nació sense estat»,¹² és segurament un dels aspectes més destacables de la proposta historiogràfica balagueriana. Aquesta defensa de la identitat política també la trobà en d'altres historiadors de l'època, com és el cas de Josep Coroleu i Josep Pella i Forgas, que també la utilitzaven per «defensar projectes polítics coetanis».¹³ En el judici global d'aquest corrent, Serra va fer una remarca molt important: «La historiografia posterior [...] ha fet la justificada crítica dels anacronismes d'aquesta historiografia [del segle XIX], però n'ha continuat manllivant alguns aspectes d'aparença científica més inofensiva com, per exemple, emprar la terminologia “furs” pel que fa a les constitucions catalanes o usar el concepte d’“autonomia” o “autònom” pel que fa a l'activitat del sistema polític històric català».¹⁴ Pel que fa a Antoni de Bofarull, assenyalà: «La seva història (1876-1878) pretenia substituir el romanticisme i el to literari de V. Balaguer per una certa erudició positivista sense abandonar, però, en cap cas, el caràcter vindicatiu [...]. Ara bé, tampoc Bofarull no resolva la contradicció entre vindicació catalana i fidelitat espanyola i, com Balaguer, lamentava que Catalunya no tingués un lloc en la història d'Espanya».¹⁵

A mena de conclusió, escriví: «Les històries de Catalunya de Balaguer i de Bofarull, en ser concebudes en termes particularistes o provincials, són en bona me-

11. Eva SERRA, 1989a, p. 34.

12. Eva SERRA, 1989a, p. 36.

13. Eva SERRA, 1989a, p. 37.

14. Eva SERRA, 1989a, p. 38.

15. Eva SERRA, 1989a, p. 40.

sura una historiografia també justificativa i a la defensiva vista en termes subalterns i no nacionals».¹⁶

Calgué esperar fins a la *Història de Catalunya*, d'Antoni Aulèstia i Pijoan (1887), per poder parlar d'una certa emancipació historiogràfica: «La història de Catalunya deixa de plànyer-se de no figurar amb tots els requisits en les històries generals d'Espanya i, amb Aulèstia, s'engega un procés d'emancipació de la història de Catalunya que usa, ara sí, el català, perquè ja s'havia produït la recuperació lingüística, més enllà de la literatura, en el terreny de la cultura escrita culta, encara que malauradament gairebé fora del combat polític i com un combat dissociat i alternatiu. És la famosa aspiració a la independència, no política, però sí literària, de Rubió i Ors, i que tants seguidors ha tingut».¹⁷

Ara bé, ens trobem amb una història, com ella lamenta, «on la referència Corona d'Aragó pràcticament no hi és, amb la qual cosa se sacrifica, també la referència als altres Països Catalans».¹⁸

Quan arribà al segle xx, en el segon dels articles considerats, feu l'anàlisi de l'aportació d'Antoni Rovira i Virgili, la *Història nacional de Catalunya*, dels anys vint: «Amb Rovira [deia] som davant d'una obra de combat polític». Una voluntat que també es trobava en la visió històrica de Soldevila dels anys trenta (1934-1935). I ella mateixa no va poder deixar de recordar el propòsit del mateix autor de fer-la explícita, aquesta voluntat, i de titular la seva obra *Història política de Catalunya*. Segons ella: «Rovira i Soldevila havien intuïtívament encertat la importància de la dialèctica societat catalana / Estat espanyol, seguint petjades anteriors, però en canvi no estaven en condicions [...] per a situar la naturalesa exacta d'aquest estat i la naturalesa de l'articulació de la societat catalana amb ell, tot i que com a mínim havien sabut situar el tema de l'ocupació [política de Catalunya]».¹⁹

Així mateix, considerava que tampoc no havien situat la naturalesa exacta de les contradiccions internes de la societat catalana històrica i contemporània.²⁰

Tanmateix, a Soldevila, posteriorment ella mateixa li dedicà un article més detallat, matisat i obertament reivindicatiu de l'aportació historiogràfica soldeviliana, escrit arran del centenari del naixement de l'autor.²¹

En l'article que ens ocupa, Serra remarcà la modernització de l'aportació de Jaume Vicens Vives, que obrí el pas d'una nova tendència que ella mateixa definí:

16. Eva SERRA, 1989a, p. 41.

17. Eva SERRA, 1989a, p. 43.

18. Eva SERRA, 1989a, p. 44.

19. Eva SERRA, «Una aproximació a la historiografia catalana: el nostre segle», *Revista de Catalunya*, núm. 27 (1989b), p. 47.

20. Eva SERRA, 1989b, p. 47.

21. Eva SERRA, «Ferran Soldevila. Vint anys després», *El Contemporani*, núm. 2 (gener-abril 1994).

«Tal vegada el més important de la transformació de la historiografia catalana és el pas del plantejament polític on la responsabilitat i el protagonisme de la responsabilitat es troben en els homes concrets, als plantejament de la conjuntura en què els fenòmens sovint escapen a la voluntat dels homes».²²

Els fets polítics queden minimitzats davant la conjuntura, cosa que, en fer-ho, com ella mateixa denunciava, «s'abandonava o es minimitzava el tema de les relacions de poder».²³ I insistia: «La tendència de la historiografia posterior ha estat en certa manera la seva també interessada neutralització política».²⁴ La constatació era que, a partir de Vicens Vives, la història es professionalitzava, es despolitzava i es desnacionalitzava.

L'aportació del materialisme històric i de Pierre Vilar introduí, segons ella, un canvi molt important. No en va, ella reivindicà el mestratge d'aquest historiador: «Els modernistes en el terreny de la història econòmica ens hauríem iniciat amb Vicens, però ens hauríem format amb Vilar».²⁵

Valorà també l'aportació global del marxisme historiogràfic: «La penetració del materialisme històric en el si de la historiografia catalana no ha resolt el tema, però ha posat bases teòriques d'interpretació molt importants. Ha suposat fonamentalment la introducció de l'anàlisi de les estructures i ha plantejat el joc humà i polític en el si d'aquestes estructures».²⁶

De Vilar va lloar que combinés la teoria amb l'experiència vital, les dues grans eines de la seva proposta historiogràfica.²⁷ I li reconegué també que va saber comprendre el fet nacional i que no el va concebre com un fet estàtic, essencial, sinó en el seu decurs històric. Però li va retreure una certa limitació amb relació a la interpretació del catalanisme polític: «Vilar no dubta a deixar el protagonisme ideològic exclusiu del fet nacional català a les classes frustrades en el seu projecte d'un Estat espanyol segons model i a faisó de les necessitats de la societat catalana».²⁸ En aquest sentit, ella feu seva l'aportació de Josep Termes, que, ja en un primer col·loqui d'historiadors del 1974, va plantejar, com explicava ella mateixa, que «el catalanisme històricament era un fet popular i no pas burgès, especialment d'ençà que, seguint Fontana, considerava la revolució burgesa realitzada ja pels volts del 1873».²⁹ En aquesta mateixa direcció, la de reivindicar l'aportació del catalanisme

22. Eva SERRA, 1989b, p. 49.

23. Eva SERRA, 1989b, p. 50.

24. Eva SERRA, 1989b, p. 50.

25. Eva SERRA, «La història moderna. Grandesa i misèria d'una renovació», *L'Avenç*, núm. 83 (juny 1985), p. 59.

26. Eva SERRA, 1989b, p. 51.

27. Eva SERRA, 1989b, p. 51.

28. Eva SERRA, 1989b, p. 52.

29. Eva SERRA, 1989b, p. 52.

popular, va anar la recerca de Fèlix Cucurull, a qui Serra dedicà també un parlament sobre la seva aportació historiogràfica en l'acte d'homenatge que, arran de la mort de Cucurull, es feu a l'Ateneu Barcelonès el 1996.³⁰ I prengué també en consideració i estudi la figura del polític i teòric vuitcentista Josep-Narcís Roca i Farreras (1834-1891), redescoberta per Cucurull.³¹

Pensem que val la pena reportar aquí les conclusions que tancaven el seu díptic de crítica historiogràfica. De fet, volien ser una resposta a l'anomenada *crisi de la historiogràfica catalana*, de la qual tant es parlà als vuitanta i noranta:³² «[...] la crisi no és pas de producció, però hom observa amb sorpresa la pròpia pèrdua d'influència social [dels historiadors] i la reproducció dels postulats historiogràfics dels anys trenta. És evident que part de l'explicació està en les mancances teòriques d'aquesta historiografia d'esquerres que ha tendit a obviar el tema nacional, situant-lo en el terreny de la burgesia i de la democratització d'un estat essencialment no qüestionat, o situant-se en una visió i una valoració acrítica del tema del creixement».³³

I per cloure deia: «L'enfocament interpretatiu del tema del poder no es pot abandonar ni limitar a una teoria descriptiva de l'estat sota l'exclusiva preocupació de si racionalitza prou bé els recursos. Cal oferir a la gent, a través de la història, si més no, una nova cultura política».³⁴

Amb aquesta crida a «una nova cultura política» posava punt final al seu escrit i nosaltres posem punt final a la nostra intervenció. Moltes gràcies per la vostra atenció.

ENRIC PUJOL

30. Imma ALBÓ, *Fèlix Cucurull: 1919-1996*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2009, p. 86.

31. Serra participà en un cicle de conferències dedicades a Josep-Narcís Roca i Farreras fetes a l'Ateneu Barcelonès el 1991 i que s'aplegaren en el llibret *100 anys després*, que edità la Fundació que duia el nom de l'homenatjat.

32. Un balanç sobre aquesta discussió el vaig fer a *El descredit de la història*, Girona, Llibres del Segle, 1993.

33. Eva SERRA, 1989b, p. 54.

34. Eva SERRA, 1989b, p. 54.

Testimonis d'un mestratge intel·lectual i historiogràfic

Docència i recerca són (o haurien de ser) indestriables en la tasca de tot professor universitari. No sempre és fàcil conciliar aquestes dues facetes. Ho sabem i ho patim. Però possiblement és en la direcció de tesis, tesines, treballs de recerca de màster, treballs de fi de grau i en l'assessorament a d'altres investigacions on el professor pot transmetre i compartir amb els alumnes, a través de les tutories, la seva pròpia experiència investigadora i els seus mètodes de treball, conciliant de manera més fluida i harmònica les dues facetes. Ben mirat, docència i recerca (aquest binomi sempre tens!) es reconcilien (o s'haurien de reconciliar) en bona part en la direcció dels treballs acadèmics. El meu objectiu és destacar la important tasca que va desenvolupar Eva Serra en aquest camp; fer-la aflorar, visibilitzar-la. El catàleg col·lectiu de les biblioteques del Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya (CSUC) i el treball «Bibliografia d'Eva Serra i Puig», realitzat per Isabel Juncosa, Imma Muxella i M. Àngels Sanllehy i publicat en aquestes mateixes pàgines, ho reflecteixen prou bé; en total han estat vuit les tesis de llicenciatura, els treballs de recerca de doctorat o de màster (Pagès, 1974; Puigvert, 1984; Comas, 1986; Vargas, 1986; Gifre, 1993; Pérez, 1994; Moreno, 1995; Mas, 1998) i sis les tesis doctorals dirigides per ella (Bringué, 1995; Olivares, 1995; Sanllehy, 1996; Gifre, 2009; Pérez, 2010; Muxella, 2012), repartides entre la Universitat Pompeu Fabra (vuit), la Universitat de Barcelona (quatre), la Universitat Autònoma de Barcelona (una) i la Universitat de Girona (una). Cal afegir altres dues direccions que ho foren *de facto* si bé no pas *de iure*: es tracta de les tesis de llicenciatura de Jordi Vidal (1981) i la de Ramon Planes (1983), que foren dirigides oficialment pel professor Pere Molas. Eva Serra va efectuar, així mateix, una important tasca fent de pont i d'enllaç entre el seu alumnat i altres professors i professores: així, a Agustí Alcoberro li proposaria com a directora de la seva tesi doctoral Eulàlia Duran, i a Joaquim M. Puigvert, Emili Giralt. El 2018 estava dirigint

la tesi d'Isabel Juncosa, *Llibres i possessors a la Catalunya del segle XVII*. A la tasca de tutorització acadèmica caldria afegir els diversos pròlegs de llibres, introduccions i coordinacions (un total de quaranta), que, en bona part, tenen l'origen en treballs acadèmics dels seus deixebles, així com les cinquanta-set ressenyes bibliogràfiques realitzades, que mostren, a més d'una gran capacitat de treball, la seva voluntat d'estar al dia davant els nous coneixements historiogràfics. Totes aquestes lectures, recordem-ho, no es traduïen només en ressenyes, sinó en un alt esforç d'integració dels resultats a les seves recerques i la dels seus deixebles. Pel que fa als pròlegs, aquests mai no eren de circumstàncies i desmenteixen del tot la visió negativa que en tenen alguns, com si fos un gènere condemnat a ser de manera inevitable una simple i pura *laudatio*, retòrica i insubstancial si no hagiogràfica. No. Els pròlegs d'Eva Serra són sempre incisius, en la mesura que s'hi troben no pas poques reflexions personals i moltes indicacions per continuar noves línies de recerca, a més d'emmarcar les recerques en els corresponents debats teòrics i historiogràfics.

Tot plegat (direccions, pròlegs i ressenyes) no és poc i és un bon indicador de la seva tasca de mestratge. No és gens fàcil, tanmateix, fer aflorar les tasques de mestratge intel·lectual, atès que les tasques de docència i de tutorització dels professors són de les que queden més a la penombra, condemnades a la més gran invisibilitat. En efecte, la docència i les tutories són un acte entre professor i alumne que no deixen ni rastres ni petjades documentals, més enllà del record, que sabem que és fràgil, fugisser i efímer. Les universitats s'han despreocupat del tot de completar els seus arxius administratius; uns arxius que decididament, parlem clar, són de mínims, on molt sovint ni es recullen les programacions de les assignatures al llarg del temps ni, menys encara, uns arxius sonors que testimoniïn la docència i la recerca de professors i alumnes en un determinat període. Aquesta situació és especialment greu i punyent en el context actual de canvis, això és, d'aprimament de la docència d'història a les universitats catalanes, d'envelliment del professorat, d'amortització de places i de precarietat laboral per als joves professors associats; tot plegat dificulta el relleu generacional, a més de produir l'estroncament de no pas poques línies de recerca que s'havien mostrat ben fèrtils en el passat recent (Mayayo, 2019).

Que en aquests moments de canvis i d'incerteses a les facultats de lletres, humanitats i història no hi hagi un pla de constitució d'un arxiu sonor és una doble contradicció, ja que, d'una banda, ens indica que no hi prou consciència del fet que s'està jubilant la generació protagonista de la gran expansió del sistema universitari a inicis dels anys vuitanta i noranta del segle passat i del salt qualitatiu produït en recerca d'aleshores ençà, i, de l'altra, que no se sap aprofitar la conjuntura historiogràfica actual que ha comportat un auge de l'interès per la memòria (en totes les seves complexes derivades) i de la posada en valor de les bio-

grafies i prosopografies intel·lectuals (Charle, 1986-1987, 1994; Dosse, 2007) i la història cultural i intel·lectual (Poirrier, 2012). I si a la inexistència d'arxius sonors hi sumem la poca o nul·la tradició de fer memòries personals entre el professorat (una notable excepció recent a la Universitat de Barcelona, Capel, 2019) o de no recollir la seva correspondència (en suport paper o digital), com podem treure de la invisibilitat la seva tasca investigadora i docent, de la qual pràcticament no queda rastre documental? Tal com va dir Ken Bain en el seu llibre *What the best college teachers do* (Bain, 2006, p. 13): «L'ensenyament és un dels entorns humans que rarament es beneficia del seu passat. Els grans professors apareixen, passen per la vida dels estudiants, i només uns pocs d'ells, tal vegada, aconseguixin alguna influència en el vast art de l'ensenyança. En la majoria dels casos el seu ingeni perex amb ells, i les generacions següents hauran de descobrir de nou la saviesa que dirigí la seva pràctica. Com a molt, perdurarà algun petit fragment del seu talent, unes poques peces trencades en les quals s'inspiraran les generacions següents sense ser plenament conscients de la riquesa anterior existent sota els seus peus».

Com podem contribuir a capgirar aquest estat de coses? Com podem, en definitiva, generar fonts qualitatives que siguin eines útils per al futur, per fer història de la història, història de la historiografia, més enllà de l'anàlisi de la producció historiogràfica del professorat i més enllà de les meres *laudatio* nostàlgiques i sentimentals? Seria, de fer-se, una tasca de gran utilitat que hauria de partir, és clar, de la premissa que la memòria (sempre selectiva i subjectiva) i la història (que ha de tendir a les anàlisis objectivables i distanciades) no són el mateix, però no per això s'han d'oposar radicalment (Traverso, 2006, p. 41). Cal, com diu Ignacio Peiró: «distingir entre les veus dels protagonistes i la pràctica històrica»; investigar «les fonts originals de la professió» i realitzar «la interpretació crítica dels textos que produeixen els historiadors», i estudiar les formes de representació del passat, els processos d'institucionalització disciplinària i les funcions socials i els seus compromisos polítics i culturals (Peiró, 2013, p. 12-13). En definitiva, es tracta de contribuir ni que sigui modestament a capgirar la tendència del poc interès en les nostres latituds per la història de la historiografia, ja denunciada en articles de gran transcendència des de fa temps des de les revistes *Hispania* (Niño, 1986) i *Ayer* (Peiró, 1997).

Plantejades aquestes qüestions més generals, anem a allò que ens ocupa aquí: el mestratge d'Eva Serra. Pretenem recuperar el testimoni de bona part dels seus deixebles completat amb el seu. No hem disposat de prou temps per fer un arxiu sonor, per fer gravacions. Hem fet un petit qüestionari d'urgència que ha obtingut respostes breus i sintètiques, destil·lades, concentrades, que tenen, això sí, un gran potencial evocador. Les respostes ens parlen, sí, d'Eva Serra des de l'afecte i l'admiració. Però això no les invalida com a fonts qualitatives que poden servir en el

futur per fer una anàlisi amb més profunditat de la seva obra historiogràfica, en la mesura que ens parlen de les experiències viscudes d'alguns dels seus deixebles; experiències que, com els testimonis autobiogràfics, poden ser convertides en objectes d'estudi i, per tant, són susceptibles de ser analitzades i objectivades, en tant que ens transmeten una imatge de com ha estat o com es pensa que ha estat la tasca de mestratge d'Eva Serra. De la seva anàlisi es desprenen molts aspectes de les concepcions historiogràfiques d'Eva Serra i de la seva pràctica docent com a formadora d'investigadors. En destacarem quatre: la seva memòria historiogràfica, de gruix; la importància que donava a les fonts i als mètodes empírics sense defugir els grans debats teòrics; la necessitat de conciliar la tradició intel·lectual que ve del marxisme sense caure en les anàlisis de tipus determinista i econòmica, i la seva direcció acadèmica tan acurada, que en tot moment mostrava un considerable sentit de la responsabilitat universitària.

UNA MEMÒRIA HISTORIOGRÀFICA DE GRUIX

Un dels aspectes que ens resultaven més atractius de l'Eva era el fet que era dels pocs professors de la facultat que et relligaven directament amb el ric llegat intel·lectual del temps del Noucentisme i de la Segona República (juntament amb el geògraf Lluís Casassas i l'arqueòleg Joan Maluquer). En el cas de l'Eva, era per raons biogràfiques: era filla de l'arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols (1902-1971) i neboda del catedràtic d'història d'Espanya de la Universitat de La Laguna (des de 1926) Elies Serra i Ràfols (1898-1972), autor de la tesi doctoral publicada amb el títol *Fernando el Católico y los payeses de remensa. La solución del pleito agrario en Cataluña* (1925) (Pasamar i Peiró, 2002, p. 586; Aurell, 2003, p. 1.084). De fet, Eva Serra va publicar el 2013 una documentadíssima semblança biogràfica del seu pare publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, en què es demostra una vegada més la importància de la correspondència com a font per a la història dels intel·lectuals i de la historiografia (Serra, 2013). Aquest vincle d'Eva Serra amb el passat intel·lectual noucentista i republicà, en què es notava? Com a mínim en dues qüestions. En primer lloc, en la seva insistència que calia considerar degudament i en profunditat els precedents historiogràfics dels temes que s'investigaven en els anys anteriors a la Guerra Civil espanyola. I, en segon lloc, en la seva consciència que els historiadors necessitaven bons repertoris de fonts documentals i tota mena d'instruments de recerca; una consciència que, ben segur, va adquirir al costat del seu pare i el seu oncle, les trajectòries intel·lectuals dels quals no endebades eren una evidència més dels processos d'institucionalització i professionalització que havia experimentat la historiografia en les quatre primeres dècades del segle xx, ja fos per la influència de l'Institut d'Estudis Catalans o de les diverses institucions

estatals vinculades a la Junta per a l'Ampliació d'Estudis, tal com mostra la trajectòria intel·lectual de Pere Bosch i Gimpera, el mestre del pare d'Eva Serra.

Eva Serra seguia en tot moment la màxima de Marc Bloch: la historiografia només existeix per ser superada, però això només és possible si és suficientment considerada. Aquesta premissa, per exemple, la va portar a reivindicar la historiografia anterior al 1939, a la ruptura política produïda amb la dictadura franquista, tant la que sortia dels cercles universitaris com de fora de la universitat. No es tractava en cap cas de fer-ne apologia ni d'obviar-ne les limitacions i els rerefons ideològics, però sí de considerar degudament les seves aportacions documentals i les seves contribucions positives al coneixement; calia, en definitiva, saber destriar el gra de la palla. Aquesta actitud envers el passat historiogràfic la transmetia a l'aula. En efecte, tal com diu el testimoni de Pere Gifre (professor d'història secundària i de la Universitat de Girona), «introduïa bibliografia i rescatava autors i obres que havien passat per alt. El coneixement de la bibliografia anterior a 1936 no l'he vist en cap altre professor universitari». Joan Pons (professor d'estudis hispànics a la Universitat de Barcelona i editor i secretari tècnic de la revista *Recerques*) també ho ha destacat a través de les pàgines de la revista *Afers*: «Era d'una gran generositat i tenia en alta estima la professió de l'historiador com a intel·lectual que ha de tenir en consideració la bibliografia heretada i que no ha de tenir por de discutir, com així mateix de posar en valor, els treballs de tercers» (Pons, 2018). En aquesta mateixa direcció, el que signa aquestes ratlles recorda l'assignatura que impartia Eva Serra, institucions agràries catalanes (una optativa de quart i cinquè del curs 1981-1982), dins del pla Maluquer vigent aleshores a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, on en l'anàlisi de diverses figures contractuals, com ara l'emfiteusi, la rabassa morta, les parceries, els censals, els violaris i les vendes a cartes de gràcia, no es limitava a fer llegir i a comentar la producció historiogràfica moderna sobre aquests temes produïda per Pierre Vilar, Emili Giralt, Josep M. Torras Ribé o Maria Teresa Ferrer Mallol, sinó que, a tall de punt de partida, ens obligava, també, a capbussar-nos en textos de Francesc Carreras Candi i en d'altres procedents de la tradició jurídica (Brocà, etc.), de gran utilitat per comprendre les característiques internes d'aquesta contractació.

Un altre testimoni de la importància que Eva Serra atorgava a la tradició historiogràfica anterior als anys 1936-1939 és el pròleg que va redactar el 1986 per al llibre derivat de la tesi de llicenciatura de qui escriu aquestes línies, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. En aquest pròleg es posava en relleu la rica tradició erudita de l'Església catalana des de finals del segle XIX, així com de la historiografia local. Deia, respecte dels historiadors eclesiàstics, que «no cal negar la [seva] filtració ideològica, però és un absurd historiogràfic el silenci i l'oblit d'aquesta historiografia» (Serra, 1986, p. 20); un silenci que, segons l'autora, era conseqüència d'una historiografia aca-

dèmica que «per motius no solament de renovació metodològica i científica, sinó de ruptura política amb el passat anterior al 1939, ha practicat la ignorància amb relació al passat historiogràfic català» (Serra, 1986, p. 15). De fet, en aquest pròleg va mostrar els potencials de noves línies temàtiques de recerca d'història de la historiografia que desenvoluparíem més endavant a través d'articles (Puigvert, 1995, [s. a.], 2013), ponències (Puigvert, 2004) o, més recentment, dirigint un grup de recerca de màster sobre la producció historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer a finals del segle XIX i inicis del segle XX (Montalbán, 2017), que és l'inici d'una tesi doctoral en curs a la Universitat de Girona; temes que, d'altra banda, en els darrers anys també han despertat un gran interès des del camp de la història de l'art (Sureda i Velasco, 2017). L'interès d'Eva Serra per la història de la historiografia es comprova de manera molt especial en el fet que hi va dedicar més de trenta-nou articles, part dels quals tractaven, en general, la historiografia catalana dels segles XIX i XX o les trajectòries de Jaume Vicens Vives, Antoni Rovira i Virgili, Ferran de Sagarra, Ferran Soldevila, Pierre Vilar, Joan Fuster o Ernest Lluch, entre molts d'altres. La importància d'aquests tipus de treballs han portat Juncosa, Muxella i Sanllehy a introduir en la bibliografia que han confeccionat sobre Eva Serra, publicada en aquest mateix monogràfic, els apartats «Historiografia» i «Història contemporània», aquest darrer amb divuit títols, bàsicament dedicats a reflexionar sobre la funció social dels historiadors en la societat.

Eva Serra conciliava l'interès per la bibliografia més remota amb la més recent, la provinent de la historiografia pròpia amb la més internacional i cosmopolita. I això contrastava molt amb l'actitud dels joves investigadors sempre delerosos d'estar *à la page* en matèria bibliogràfica. D'alguna manera contribuïa a apaivagar els ímpetus juvenils d'aquells que ens pensàvem que eren moltes i infinites les mediterrànies historiogràfiques per descobrir. Tot i que ho valorava moltíssim quan se li donava a conèixer alguna novetat bibliogràfica internacional, tot seguit instava a contextualitzar les darreres novetats dins una perspectiva historiogràfica molt més àmplia, de més gruix i de més solidesa en el temps i en l'espai. Recordem, per exemple, l'interès que va mostrar quan li vàrem comunicar com a principal resultat de l'estada de recerca a Itàlia, el 1985, l'entrevista mantinguda amb la professora Carla Russo, deixeble de Giuseppe Galasso, de la Universitat de Nàpols, i la lectura atenta del seu llibre *Chiesa e comunità nella diocesi di Napoli tra cinque e settecento* (1984), un referent sense el qual possiblement no haguéssim continuat la línia de recerca encetada amb la tesi de llicenciatura. Eva Serra, en efecte, en tot moment es va mostrar del tot receptiva i entusiasta amb les troballes, però sempre va instar que el renovat interès per la història social de l'Església en la historiografia europea no comportés oblidar la historiografia sobre l'Església produïda a la Universitat de Barcelona sota el guiatge de

Joan Bada o sota el paraigua institucional de la mateixa Església, com seria el cas de l'historiador i arxiver diocesà de Girona Josep M. Marquès.

L'EMPIRISME DOCUMENTAL AMB INQUIETUD TEÒRICA

Eva Serra excel·lia com a professora especialment en les assignatures de final de carrera, de doctorat i de màster; convertia les classes en veritables seminaris d'iniciació a la recerca homologables dins la millor tradició dels seminaris de les universitats germàniques d'ençà de la segona meitat del segle XVIII. En el cas de tractar-se d'assignatures de segon cicle de carrera, això era possible gràcies al pla promogut pel degà Joan Maluquer, aprovat a finals de l'any 1969; un pla d'estudis que s'inspirava, en part, en l'experiència renovadora de la Universitat Autònoma de Barcelona del temps de la Segona República. Tal com ha dit l'historiador Jordi Maluquer, la peça central del projecte «consistia a aprofitar el nou mòdul docent de cursos tipus C —intensius de quatre mesos— per tal de dur a terme una gran ampliació de l'oferta docent, amb noves matèries (música, cinema, sociologia de l'art, disseny, periodisme...) que no figuraven en els encarcarats plans d'estudi vigents, i una decidida incorporació de personatges destacats de la vida cultural [Oriol Martorell, Alexandre Cirici, Rafael Santos Torroella...] als nous espais docents»; aquestes reformes varen patir, al seu torn, «la resistència poc dissimulada de gran part del professorat funcionari de la Facultat» (Maluquer, 2017, p. 71). Un dels principals objectius de les assignatures optatives de segon cicle altament especialitzades era fomentar dins la universitat la creació de coneixement a través de la recerca i la formació. La tasca de la professora Eva Serra com a formadora d'investigadors en aquest tipus d'assignatures i en les de doctorat va ser més que notable. Tots els testimonis recollits ho corroboren.

Isabel Juncosa, avui directora de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona, ens diu: «La vaig tenir de professora a la Universitat de Barcelona, a institucions catalanes modernes (1980). La seva dedicació als alumnes era intensa, tot sovint ens quedàvem després de classe per resoldre dubtes... L'assignatura era de tipus C i es feia en el mateix Departament de Moderna».

Ramon Planes (cap de la Secció de Projectes i Protecció del Patrimoni Documental del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) també destaca la seva qualitat com a docent: «Només sé parlar molt bé de la seva tasca com a professora: una exposició molt treballada i documentada, amb la bibliografia clàssica i amb la més recent, agermanant-ho sempre amb l'aportació i el treball de fonts; des de les constitucions de Catalunya a les memòries de pagesos, les seves lliçons eren marcades sempre per una síntesi personal... Respiraven rigor acadèmic i alhora una profunda actitud crítica i l'afany darrer de la necessitat de com-

prendre i fer comprendre els fets històrics, de llegir-los intel·lectualment, històricament. Sabia parlar dels remences o bé de la revolució de 1640 transmetent-ne la dimensió de present».

Agustí Alcoberro (professor agregat d'història moderna a la Universitat de Barcelona) la recorda com a professora de doctorat: «Les classes eren pràctiques i es realitzaven en arxius o biblioteques amb documentació original. L'Eva portava les classes preparadíssimes i atenia tots els dubtes i preguntes amb gran atenció. Tenia un tracte exquisit amb l'alumnat... Treballadora incansable, amb un enorme sentit del deure i una gran disciplina, però alhora amb una gran capacitat per entendre l'altre, cosa que la feia molt flexible i molt idònia per als treballs d'equip».

Altres testimonis parlen de la seva capacitat de comunicar els coneixements amb passió. Així Imma Muxella (bibliotecària de la Biblioteca del Campus Ciutadella de la Universitat Pompeu Fabra) afirma: «Comunicava una passió pel que feia i deia que pocs altres professors m'han transmès. El seu domini de les fonts era impressionant. Crec que era una professora més adient per als nivells avançats que per als nivells inicials». Una constatació que també corrobora el testimoni de Belén Moreno (professora contractada, doctora a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat Autònoma de Madrid): «Vaig tenir l'Eva com a professora a la llicenciatura en geografia i història a la Universitat de Barcelona. Recordo que al principi em costava seguir-la, perquè les seves lliçons eren plenes de detalls i mostraven la seva erudició, i jo, que llavors tenia divuit o dinou anys, no hi estava acostumada. També la vaig tenir de mestra als cursos de doctorat que vaig fer a l'Institut d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) i allà vaig gaudir molt de les seves classes. Llegíem molt, discutíem les lectures, eren unes classes molt enriquidores».

Eva Serra va reflectir en la docència la importància que donava a l'edició de fonts documentals, seguint la tradició intel·lectual noucentista de mostrar un gran respecte envers la tasca professional dels arxivers i els bibliotecaris, que considerava els millors aliats dels historiadors. Com diria Marc Bloch, «l'eina no fa la ciència, però una societat que pretén respectar la ciència no hauria pas de desinteressar-se de les seves eines» (citada per Puigvert, 2008, p. 31). Ben mirat, no és cap casualitat que part dels seus deixebles fossin bibliotecaris i arxivers. De la importància que donava a l'edició de fonts en parla Miquel Pérez Latre (tècnic del cos d'arxivers de la Generalitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya): «L'Eva Serra ha estat promotora i ànima de dos grans projectes d'edició de fonts, en els quals he pogut treballar colze a colze amb ella: l'edició dels processos de la Cort General d'època moderna des del Comitè Tècnic d'Edició de Textos Jurídics Catalans, amb el suport del Parlament de Catalunya, i l'edició d'*Els llibres de l'ànima de la Diputació del General*, amb el suport de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans».

CRÍTICA A L'ECONOMICISME

Seria un error pensar que en la trajectòria historiogràfica d'Eva Serra hi ha dues fases discontinües i deslligades entre si: d'una banda, la que correspon a la història econòmica i agrària de la Catalunya moderna, i, de l'altra, la de la història més política i institucional. Eva Serra (precisament per l'àmplia perspectiva històrica que tenia de la historiografia) no era donada a seguir les modes historiogràfiques o la direcció que adoptés conjunturalment el pèndol historiogràfic. No era una historiadora postmoderna, tenia criteris propis, no banalitzava cap coneixement històric. En cap cas el «gir polític» en la seva trajectòria no la va portar a renunciar a la seva primera fase investigadora, que partia de la necessitat d'estudiar les condicions materials de vida al camp, els processos de diferenciació social dins el marc del feudalisme tardà de l'època moderna. Pròxima al materialisme històric no dogmàtic d'arrel britànica, sortit de la factoria de la prestigiosa revista *Past and Present*, ben aviat es va mostrar molt crítica amb les lectures economicistes i amb la sacralització dels mètodes basats únicament en la història serial i quantitativa, i instaria a ampliar i diversificar el ventall documental, introduint les fonts narratives i qualitatives com a instrument per ser interrogats i escoltats (Thompson, 1981). Així, el 1986 afirmaria (Serra, 1986, p. 13-14): «El descobriment durant els anys seixanta de la història econòmica, com a eina substancial per entendre i situar la vida de la gent, portà la tendència a privilegiar la visió econòmica en termes gairebé exclusius per interpretar i situar aquesta vida material. En aquests anys seixanta ben sovint es va oblidar, o es va postergar, l'articulació jurídica i la conducta cultural d'aquesta vida material i ambdós factors foren desplaçats, si no oblidats, de la comprensió històrica. Els números, fossin aquests expressió de volums demogràfics, de capacitat productiva, o de nivell de preus, ben sovint es van analitzar aïllats de la jurisdicció i el sistema cultural, i això quan es treballava en fets d'una societat on, si més no, la parròquia i la baronia eren en la base de les relacions socials».

Aquests mots, ben mirat, resultarien premonitoris de les múltiples recerques que dirigiria pocs anys després, que anirien molt més enllà de l'estudi del mas i posarien èmfasi en la història social de les universitats locals, les parròquies i la gestió dels béns comunals pirinencs, que la portarien a estudiar no únicament els processos de diferenciació social i d'enfortiment de l'individualisme agrari, sinó també els elements comunitaris i cohesionadors de les societats rurals sense caure en idealitzacions (Serra, 1988).

La crítica d'Eva Serra a les interpretacions economicistes la portaren a donar valor, juntament amb Ramon Garrabou (Garrabou i Serra, 1983, p. 72), als estudis de Jaume Torras, que seguint en bona part els plantejaments de Samir Amin (*Sobre el desarrollo desigual de las formaciones sociales*, 1974) denunciaven les visions

teleològiques que partien d'una determinada concepció lineal de progrés i malda-ven perquè l'estudi de les condicions materials i socials de vida de les societats rurals no es despreocupessin de la «inteligencia de los procesos ideológicos a través de los cuales las diferentes clases interpretaban esas condiciones y orientaban su comportamiento» (Torras, 1976, p. 11). Malgrat aquest requeriment, els estudis de les societats rurals s'han desenvolupat en bona part insensibles a les aportacions provinents de l'antropologia, molt més des de la perspectiva econòmica que no pas cultural i ideològica, amb no pas pocs riscos intel·lectuals ja previstos aleshores pel mateix Jaume Torras (1976, p. 11-12): «Esta situación presenta algunos riesgos, temible porque suelen pasar desapercibidos: en efecto, a menudo parece suponerse que el conocimiento de las transformaciones económicas fundamentalmente ya incluye el de los demás ingredientes del cambio social, deducible de aquéllas mediante la aplicación mecánica de ciertas claves. Tal supuesto, fundado en el economicismo dominante en las sociedades capitalistas, ha dado origen a simplificaciones empobrecedoras, a verdaderos retrocesos en el tratamiento historiográfico de algunas cuestiones; en particular, ha inspirado burdos anacronismos en la interpretación de los conflictos de clase y las luchas políticas en formaciones sociales precapitalistas, de estructuras ideológicas distintas y muy complejas».

LA DIRECCIÓ DELS TREBALLS ACADÈMICS: UN GUIATGE EXPERT I ESTIMULANT

Tots els testimonis dels seus deixebles valoren en gran manera la tasca de direcció acadèmica desenvolupada per Eva Serra. M. Àngels Sanllehy (bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya) en destaca l'«agudesia intel·lectual, rigor metodològic, coneixement, dedicació, honradesa i generositat». Josep M. Bringué (professor jubilat de secundària) ens diu que el que més recorda és «la lectura minuciosa, les correccions més detallades, els consells i les orientacions bibliogràfiques»; una apreciació que també comparteix Pere Gifre, tot afirmant que tothora «m'esperonava a acabar-la i presentar-la. I això, en una tesi que va durar molts anys, és d'agrair». També Isabel Juncosa fa un comentari similar: «La seva direcció fou intensa i esperonadora, ja que moltes vegades quedava aparcada i era ella mateixa que em provocava per continuar-la i em facilitava tot tipus de materials. A més d'un guiatge expert». Imma Muxella, al seu torn, destaca per damunt de tot «la seva gran disponibilitat, la capacitat d'escoltar, de suggerir noves lectures i nous enfocaments, i sobretot el no fer-te sentir mai insignificant, ans el contrari, esperonar-te sempre a dir la teva per molt que anés en contra del que s'hagués dit anteriorment en aquell camp».

Alguns deixebles destaquen com l'empirisme metodològic d'Eva Serra no defugia en cap cas les anàlisis més teòriques i interpretatives. Així, per exemple, Miquel Pérez Latre confessa que «destacava sobretot per la brillant capacitat interpretativa: de quina manera era capaç d'extreure'n conclusions originals i fèrtils i d'establir noves hipòtesis a partir de constatacions empíriques». I també hi ha un gran acord a l'hora d'afirmar que la recorden generosa, sàvia, senzilla, exigent i amb una gran empatia envers els doctorands; aquesta combinació de qualitats esdevenia, sens dubte, el millor estímul per continuar endavant en el procés de recerca, fins i tot quan les circumstàncies no sempre eren les més propícies. En aquest sentit, Ramon Planes en destaca «una immensa generositat intel·lectual, comunicada amb la senzillesa que neix de la saviesa, la clarividència historiogràfica de saber suggerir..., la seva tenacitat per encoratjar el deixeble en la recerca, un guiatge fonamentat en la transmissió del valor de la recerca, i la seva dimensió col·lectiva i transformadora, i per l'estimació del país». Prou similar és la diagnosi valorativa de Jordi Vidal (professor jubilat de secundària) en la mesura que dona valor a «la capacitat de dir les coses més complexes d'una forma senzilla, la seva capacitat de sorprendre's de les coses quotidianes. La facilitat de fer crítiques duríssimes amb un somriure. La capacitat d'engrandir-te les ales quan encara no sabíem què era volar. La capacitat d'incorporar les petites aportacions històriques d'un llicenciat acabat de sortir del forn en el context dels grans debats historiogràfics».

A TALL DE CLOENDA: LA PROFESSORA UNIVERSITÀRIA

Eva Serra també va ser una gran professora universitària. La seva considerable agudesesa crítica respecte del món acadèmic en cap cas la va portar a adoptar actituds cíniques davant els estudiants o a adoptar, encara menys, discursos demagògics. A ella sovint li agradava parlar de les «altres universitats», donant a entendre que en la formació d'una historiadora o historiador ni tot comença ni tot acaba dins les aules universitàries, portes endins. Els estímuls intel·lectuals podien (i poden) tenir orígens prou diversificats, malgrat que molt sovint no s'acabin d'explicitar. Aquest convenciment li venia, segur, de la seva pròpia experiència i trajectòria vital. La primera «altra» universitat d'Eva Serra va ser la seva pròpia família, vinculada als estudis històrics i al llegat de la generació intel·lectual del Noucentisme i la Segona República, que va fer que entrés a la universitat amb un cert «capital social i cultural» heretat, per dir-ho a la manera de Pierre Bourdieu i de Jean-Claude Passeron (1973). Altres universitats durant el període del franquisme per a ella serien els Estudis Universitaris Catalans o el cercle de la revista *Recerques* (fundada el 1970), que suposava una estimulació superació dels rígids compartiments estancs dels departaments universitaris (Serra, 1972; Torres, 2003). I tam-

poc no podem oblidar les seves militàncies polítiques dins del nacionalisme independentista (des d'època del franquisme fins a l'actualitat) i el feminisme, que també li varen representar no pas pocs estímuls i motors intel·lectuals.

Dels records dels deixebles sobresurt el fet que va saber transmetre passió per la recerca ben feta. Però dels testimonis també emergeix una altra realitat: la d'una universitat que ofereix espais per a l'amistat i les complicitats personals. D'això en parla el testimoni de Belén Moreno: «No vull acabar sense escriure que la influència que va tenir l'Eva sobre la meua vida acadèmica i personal va anar molt més enllà... L'Eva era una excel·lent investigadora, però era alhora una persona excepcional. Vam tenir una relació d'amistat durant molts anys després d'haver acabat la nostra relació estrictament acadèmica. Jo vaig anar a viure a Itàlia, França i després Madrid, però quan tornava a Barcelona quedàvem per dinar i ens posàvem al dia. Per mi va esdevenir un referent no només acadèmicament, sinó personal. Era una persona entranyable, generosa, oberta, tolerant... I tenia un sentit de l'humor molt especial. En definitiva, que la trobo molt a faltar».

En conclusió, aquest aplec de testimonis dels deixebles d'Eva ens han permès com a mínim copsar, com diria Ken Bain, «algun petit fragment del seu talent» i de «la saviesa que va dirigir la seva pràctica». Esperem que en el futur algú es posi a estudiar amb ambició el conjunt de la seva trajectòria historiogràfica i intel·lectual. I també política.

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ

Vers una història dels Països Catalans

En una ocasió Miquel Barceló, poc avesat a aquesta mena d'expansions, em va fer una reflexió, o més aviat una petita confidència, entre resignada i amarga, però de cap manera derrotista o desmobilitzadora, per certa i encertada que en fos la constatació: «Desenganya't, amic Toni, això dels Països Catalans només ens ho creiem els mallorquins i els valencians.» La conclusió era òbvia: al Principat ningú o molt pocs «creuen» en els Països Catalans. El subjecte històric o polític, en un llibre o un congrés, és sempre Catalunya i, com a molt, amb caràcter subsidiari i quasi de manera vergonyant, hi sol haver un capítol o una sessió sobre les Illes i el País Valencià, per tal de complir amb la quota de Països Catalans, de la mateixa manera que solen haver-hi quotes —encara que no es reconegui— en la composició de les diverses seccions de l'Institut d'Estudis Catalans i d'altres institucions pancatalanistes.

Eva Serra no sols creia i ha cregut fins al final en els Països Catalans, com a la nació sencera, completa, dels catalans, valencians i mallorquins, com a subjecte polític i històric, com a objecte d'estudi historiogràfic, sinó que s'hi implicà políticament i historiogràficament des del principi, en gran manera per pròpia convicció, però també per la doble influència dels seus mestres —i en particular d'Emili Giralt, el director de la seva tesi— i del context polític i intel·lectual dels anys seixanta i setanta.

M'agradaria començar per això últim i, en concret, per un debat que va publicar la revista *L'Avenç* l'any 1984. En aquella època, al començament dels anys vuitanta, *L'Avenç*, que portava com a subtítol *Revista d'Història dels Països Catalans* i estava dirigida aleshores per Ferran Mascarell, organitzà diversos debats sobre la historiografia catalana, els mites de la història de Catalunya i la tasca de l'historiador, que reuniren els historiadors més prominents del país en aquells moments.¹ El

1. Miquel BARCELÓ, Borja de RIQUER i Enric UCCELAY DA CAL, «Sobre la història i la historiografia catalana», *L'Avenç*, núm. 50 (juny 1982), p. 68-73; Miquel BARCELÓ *et al.*, «Debat sobre la tasca de

de 1984, que aparegué en el número 67 sota el títol «Debat sobre la tasca de l'historiador, avui», comptà amb la participació de Ramon Garrabou, Josep Termes, Eva Serra, Jordi Casassas, Borja de Riquer, Enric Ucelay da Cal, Miquel Barceló i Miquel Izard. Llegit avui, el debat pot sorprendre per la vehemència i l'agressivitat verbal amb què eren exposades les posicions respectives, que cobrien un ampli espectre polític i ideològic, dins, això sí, d'una comuna militància antifranquista. Més enllà, però, de la combativitat i el poc tacte amb què s'atacaven les posicions contràries, entre persones que, en la majoria dels casos, eren amics i companys de lluita, les intervencions coincidien a assenyalar el moment històric —el de la transició política— com una època de canvi i fins i tot d'inflexió historiogràfica respecte del període anterior, el del final del franquisme, i discrepaven quant al que calia fer, quant a quina havia de ser la tasca de la història i l'historiador.

El debat partia d'un text redactat entre altres per Ramon Garrabou i Miquel Barceló, en el qual es constata la pèrdua de l'empenta renovadora dels anys seixanta i setanta, la cada vegada menor participació dels historiadors en el debat polític i ideològic, l'absència de plantejaments globalitzadors i el refugi (o la fugida) cap a temes parcials monogràfics. Un text que proposava una sèrie de qüestions centrals i punyents per tal d'encetar i ensolcar la discussió, com ara: Quina mena d'història necessita la societat catalana actual? S'ha de desenterrar la vella mitologia, com han fet algunes institucions del país? Fer història de Catalunya avui vol dir fer història del catalanisme de les institucions i dels personatges? Ja que el model historiogràfic creat per la burgesia al segle passat s'ha esgotat, cal refer-ne un altre?

D'aquell debat, tan estimulants a l'època com encara avui, trenta-cinc anys després, en recordaré només les intervencions d'Eva Serra i dels seus dos contradictors, Miquel Barceló i Borja de Riquer. Eva hi exposava els seus dubtes sobre el rebuig dels mites en l'àmbit popular, difícilment permeable a les abstraccions construïdes pels historiadors. La preocupava en particular el risc d'un discurs historiogràfic summament científic però descarnat, sense pautes que servissin de referència, i, en aquest sentit, s'interrogava sobre la conveniència o no de mantenir mites com el del Compromís de Casp o el de l'Onze de Setembre. En poques paraules, la historiadora barcelonina estava convençuda que la pràctica científica ha d'anar acompanyada d'una identificació social i nacional.

Miquel Barceló replicà iradament que aquesta no era la tasca de l'historiador; que aquest no s'ha de pronunciar sobre quins mites s'han de mantenir, sobre quins són els bons i quins els dolents: «Que els polítics fan mites i els aprofiten, ja ho sabem, però jo crec que l'historiador n'ha de fugir com de la pesta.» Per la seva

l'historiador, avui», *L'Avenç*, núm. 67 (gener 1984), p. 70-76; Ricardo GARCÍA CÁRCEL, «Els mites i la història de Catalunya», *L'Avenç*, núm. 72 (juny 1984), p. 81-82.

part, un altre dels intervinents en el debat, Borja de Riquer, tot i que reconeixia que desmitificar és políticament perillós, perquè som un país «fotut» que encara necessitem mites, conclouïa, com Barceló, que «no es tracta només de canviar els mites, uns mites d'un color per uns altres de colors més agradables». «És això», continuava de Riquer, «el que ens hem de replantejar més clarament i, no, dir que encara necessitem dels nostres mites. Però... per què? Per fer que la gent, d'alguna manera, segueixi les nostres banderes amb uns mites més presentables que els dels altres? Em sembla que no». I posava l'exemple d'un article que Oriol Pi de Cabanyes havia publicat uns mesos abans a la revista *Serra d'Or*: «Ell escrivia com a polític, és un article polític que parla d'una visió política als historiadors i els diu: "Penseu massa i això és perillós, perquè estem en una situació massa anormal perquè vingueu ara a posar-nos en qüestió allò que és la nostra essència, i amb això el que feu és crear-nos una confusió tal que els sectors populars se'ns poden anar". D'alguna manera, ell planteja la necessitat del mite, cosa que des de la meua modestia d'historiador em sembla una aberració.»

M'he allargat tant en aquest debat no sols per la seva permanent actualitat, sinó també perquè defineix prou bé tant la concepció de la història i de la tasca de l'historiador que tenia Eva —una pràctica científica no descarnada, una història que posés en el centre les persones i els pobles, i no només les estructures i les conjuntures, els preus i els salaris, les institucions— com també el seu doble o triple compromís: amb la ciència històrica o, si es vol, amb la pràctica científica de la història, amb les classes populars, alhora com a subjecte històric i com a destinatari de l'explicació històrica, i amb el país o, millor, els Països Catalans. D'aquí la seva activa militància política i, també, la preocupació per arribar al lector, a un lector més ampli que l'estrictament acadèmic, per interessar-lo i per no privar-lo del tot de referències, sigui el 1640 o l'Onze de Setembre.

Jo crec que tota la trajectòria historiogràfica d'Eva Serra gira entorn d'aquestes tres premisses: la centralitat o el protagonisme, això que ara en diem *l'agency*, de les classes populars, dels treballadors —els pagesos, en l'època en què ella es va especialitzar—; la societat, el poble, el país o la nació —Catalunya en primer lloc i els Països Catalans com a marc nacional complet—, i el doble compromís, científic o acadèmic i cívic o polític, de l'historiador, la seva voluntat transformadora a partir de l'explicació del passat i la comprensió del present.

Tots aquests aspectes estan sent abordats en aquestes jornades en homenatge a Eva Serra, que porten justament el subtítol d'*Història i compromís*, i en les quals se m'ha demanat que em centri en la relació entre Eva Serra i la historiografia dels Països Catalans. Per a Eva, el Principat era el seu observatori, el seu camp de recerca i de treball, però la nació completa on entendre els seus resultats i contrastar-los amb els del País Valencià i les Illes era el marc nacional compartit dels Països Catalans. Ja en un text de 1984, publicat justament a València, alertava del

perill que representava l'Estat de les autonomies, entronitzat per la Constitució de 1978, i l'intent de «promoure tantes històries de pobles com *comunidades autónomas* contempla l'Estat» previst pel text constitucional. Un perill que, malauradament, s'ha confirmat en aquests quaranta anys de règim autònom i la conformació —a Catalunya, al País Valencià i a les Illes— d'una consciència regionalista, ajustada al marc territorial autònom i refractària, si no decididament hostil, al marc nacional comú. Eva Serra, per contra, proposava «prendre com a unitat d'observació els Països Catalans» i superar la «timidesa interpretativa» dels historiadors, més habituats a aplegar informació que a interpretar-la, en un moment, a més, en què «les necessitats que tenim plantejades com a poble —un de sol, no tres ni quatre— [...] ens obliguen a avançar en la interpretació [global, conjunta] [...], més enllà de les històries parcials: País Valencià, Principat, Illes, Catalunya Nord; més enllà d'històries diacròniques i separades, tendents més a discursos narratius paral·lels que a una interpretació integradora global».²

En la conformació d'aquesta visió nacional ampliada degueren influir molts factors —persones, vivències, lectures i reflexions—, començant pel seu propi pare, l'arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols —nascut a Maó, on el seu pare havia estat destinat com a catedràtic d'institut, deixeble de Pere Bosch Gimpera i un home molt pròxim al territori i a la seva gent—, i la militància política, junt amb els seus germans, Blanca i Josep, en les rengleres de l'independentisme. També hi degueren contribuir les classes als Estudis Universitaris Catalans, que anaven sortint de la clandestinitat,³ i el treball editorial a la *Gran enciclopèdia catalana*, una ambiciosa iniciativa cultural de l'àmbit dels Països Catalans, així com, molt probablement, la lectura de les obres de Joan Fuster, que des de la segona meitat dels anys cinquanta

2. Val la pena, pel seu interès, reproduir el paràgraf complet: «Sempre hi ha més possibilitats d'investigació, sens dubte. Molta documentació encara dorm esperant noves recerques. Però, també, moltes coses ja han estat estudiades amb resultats parcials —o no tan parcials—, que el que esperen és aprofundiments en la interpretació. Aquesta consideració ve a compte que l'esforç historiogràfic fet amb relació a la història dels Països Catalans, des de la meua perspectiva, és superior, en informació, a les possibilitats interpretatives dels resultats de les recerques. Tenim recerques, tenim resultats, tenim, però, timidesa interpretativa. És evident que la prudència interpretativa és fruit de les exigències del rigor científic. Però les necessitats que tenim plantejades com a poble —un de sol, no tres ni quatre— generen unes exigències pròpies que, des del meu punt de vista, ens obliguen a avançar en la interpretació de la història del nostre poble, més enllà de les històries parcials: País Valencià, Principat, Illes, Catalunya Nord; més enllà d'històries diacròniques i separades, tendents més a discursos narratius paral·lels que a una interpretació integradora global.» Vegeu Eva SERRA, «Per una història global i integradora dels Països Catalans: el cas de l'època moderna», a Joan FUSTER *et al.*, *Els Països Catalans: un debat obert*, València, Tres i Quatre, 1984.

3. Hi va tenir com a professors Jordi Rubió i Balaguer, Miquel Coll i Alentorn, Ramon Aramon, Ferran Soldevila, Joaquim Molas i Jordi Carbonell. Vegeu Josep CAPDEFERRO *et al.*, «Eva Serra (1942-2018). Saviesa, generositat i compromís. Història, societat i país», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. xxix (2018), p. 509-522.

del segle xx venia proposant el terme Països Catalans per a designar el conjunt de les terres de parla catalana, en substitució dels termes Catalunya Gran, Catalunya Integral, Comunitat Catalànica i d'altres que s'havien fet servir fins aleshores.⁴

Fora del Principat, Eva Serra mantingué una relació fluida i fructífera al llarg dels anys amb els historiadors valencians i mallorquins, que, en el cas de la Catalunya del Nord, la portà fins i tot a implicar-se de manera directa en la recerca bàsica, arxivística, juntament amb la seva col·lega i amiga Núria Sales, amb qui va col·laborar en un número monogràfic dedicat a aquest territori per a la revista *Afers* el 1997.⁵ Pel que fa al País Valencià, el contacte li degué venir a través de qui seria el director de la seva tesi doctoral, Emili Giralt, deixeble de Jaume Vicens Vives, que va ser molts anys (entre 1966 i 1971) catedràtic d'història moderna i contemporània a la Universitat de València, i que el 1971 organitzà el Primer Congrés d'Història del País Valencià. Un congrés en el qual Eva no sols tindria l'ocasió de conèixer de primera mà historiadors com Sebastià García Martínez, Manuel Ardit, Lluís Guia o Pedro Ruiz Torres, entre molts altres, i d'establir vincles d'amistat estrets i duradors, sinó que va presentar una comunicació pròpia sobre el règim senyorial al País Valencià, una de les poques que es van llegir en català i que eixamplava a terres valencianes el seu interès per la història agrària del Principat.⁶

Un any després, Giralt dirigia una obra ambiciosa, *Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*, de vora un miler de pàgines, per a la qual comptà amb la col·laboració d'Albert Balcells, Alfons Cucó i Josep Termes i un ampli equip de redacció en el qual hi havia Eva Serra, Pere Gabriel i una àmplia nòmina d'historiadors valencians, com Rafael Aracil i altres.⁷ Però, per raons d'especialitza-

4. Joan Fuster emprà ja el terme Països Catalans en *La poesia catalana*, Palma de Mallorca, Raixa, 1956, 2 v., però el va proposar i argumentar sobretot en *Qüestió de noms*, Barcelona, Edicions d'Aportació Catalana, 1962. Sense utilitzar encara aquest terme, Fuster emprava la noció *completitud nacional* des d'uns anys abans, tot alertant sobre els riscos d'un regionalisme principatí que es mira amb indiferència i com a cosa aliena la resta del conjunt nacional: «Mentre el problema de València no serà considerat pels catalans estrictes com un problema llur, i com un problema rigorosament nacional —des dels punts de mira econòmic, polític i cultural—, el catalanisme no deixarà d'ésser un moviment fracassat en potència.» Vegeu Joan FUSTER, «València en la integració de Catalunya», *La Nostra Revista*, núm. 52-53 (abril-maig 1950), p. 136-137.

5. El dossier, coordinat per Núria Sales, es titulava *Catalunya Nord (segles xv-xix)* i Eva Serra hi contribuï amb dos treballs: «Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)», *Afers*, núm. 12 (1997), p. 573-626, i «La sindicatura de Rafael Coll, síndic de Tuir a les Corts catalanes de Barcelona del 1626», *Afers*, núm. 12 (1997), p. 627-633.

6. Eva SERRA, «Notes per a una aproximació a l'estudi del règim senyorial al País Valencià al segle xvii», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: Celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971*, vol. 3, València, Universitat de València, 1976, p. 345-360.

7. Emili GIRALT (dir.), *Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*, Barcelona, Lavínia, 1972. Entre els col·laboradors de l'obra figuraven, entre altres, els valencians Amparo Álvarez, Rafael Aracil, Joan Brines, Alfons Cucó i Josep Vicent Marquès, deixebles de Giralt a la Universitat de València.

ció acadèmica, el seu gran amic i interlocutor valencià va ser el modernista Manuel Ardit, deixeble de Joan Reglà, deixeble al seu torn, com Emili Giralt, de Jaume Vicens Vives. Manuel Ardit i Eva Serra van col·laborar en dues obres importants que ella va coordinar: el volum 4, *Crisi institucional i canvi social, segles XVI i XVII* (1997), de la *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* dirigida per Borja de Riquer,⁸ i el volum 3, *Edat moderna* (2008), de la *Història agrària dels Països Catalans*, dirigida per Emili Giralt i coordinada per Josep Maria Salrach.⁹ Tots dos coincidirien més tard a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual Ardit era membre des de 1992 i Eva Serra des de 2002. Eva era també membre del consell assessor de la revista *Afers*, fundada el 1985 per Sebastià García Martínez i dirigida, des de la mort d'aquest el 1987, per Manuel Ardit, en la qual va publicar diversos articles —entre ells, els dos ja citats dedicats a la Catalunya del Nord— i ressenyes.¹⁰ Ardit va morir el desembre de 2013, i poc després, l'11 de juny de 2014, Eva participaria en la taula rodona que es va celebrar a l'Octubre Centre de Cultura Contemporània en record i homenatge seu, i, dos anys després, a sol·licitud de l'editor Vicent Olmos, escriuria l'epíleg de la nova edició del llibre d'Ardit, *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)* (2016), que havia estat publicat per primera vegada el 1993 per l'editorial Curial.¹¹

Segurament, no s'ha insistit prou en el paper que van tenir els deixebles de Vicens que van passar per la Universitat de València, com els esmentats Reglà i Giralt, però també Jordi Nadal, Josep Fontana i encara Ernest Lluch, en la consolidació del marc nacional dels Països Catalans com a projecte historiogràfic i polític. Un projecte que tenia com a principal impulsor per part valenciana Joan Fuster, que acabà convencent fins i tot el mateix Vicens, com donen a entendre els articles d'aquest últim publicats a *Serra d'Or* el 1960, l'últim any de la seva vida.¹² Els Països Catalans d'Eva Serra naixen de les lectures i la pràctica historiogràfica d'aquests autors: de Joan Fuster, sobretot,¹³ d'Emili Giralt, el seu director de tesi,

8. Borja de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996-1999, 12 v.

9. Emili GIRALT (dir.), *Història agrària dels Països Catalans*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2005-2008, 4 v.

10. Entre elles, la que va fer del llibre de Manuel ARDIT, *Creixement econòmic i conflicte social: la foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, Catarroja, Afers, 2004, a Eva SERRA, «La foia de Llombai. Un estudi de cas al servei de la història general», *Afers*, núm. 48 (2004), p. 459-471, i la llarga i generosa que va dedicar a la meua *Història del País Valencià*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1995, a Eva SERRA, «La *Història del País Valencià* d'Antoni Furió. La visió històrica d'una sòlida síntesi», *Afers*, núm. 26 (1997), p. 157-169. No cal dir que les seves observacions crítiques, en particular al tractament displícit que jo hi feia de les Corts i les altres institucions forals d'època moderna, eren justes i enraonades, com he tingut ocasió de comprovar en dedicar-m'hi jo mateix de manera directa en els últims anys.

11. Manuel ARDIT, *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Catarroja, Afers, 2016.

12. Jaume VICENS VIVES, «Presència valenciana», *Serra d'Or*, núm. 5 (maig 1960), p. 6-7.

13. Eva Serra dedicà un important article a la gènia historiogràfica del llegat de Joan Fuster,

director també d'aquella importantíssima contribució historiogràfica que va ser la *Història agrària dels Països Catalans*, ja alludida abans, i president de l'Institut d'Estudis Catalans (1987-1995), i de Pierre Vilar, fins i tot.¹⁴ I es consoliden amb la seva intensa relació intel·lectual amb els historiadors de la resta dels Països Catalans, en particular Manuel Ardit.

Des de la seva participació activa als consells assessor o de redacció de diferents revistes d'investigació (*Afers, Recerques*), a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans o al jurat del Premi Ferran Soldevila, Eva Serra va tenir ocasió de seguir de prop la recerca històrica bàsica als Països Catalans i d'impulsar projectes ambiciosos. En particular, per la seva transcendència i influència sobre tot l'àmbit nacional, voldria citar els estudis dedicats a les institucions polítiques catalanes, de les Corts i la Generalitat al Tribunal de Contrafaccions, que els historiadors dels anys setanta i vuitanta van abandonar en considerar-les estructures encarcades i buides de contingut que només representaven els interessos d'unes elits oligàrquiques i decadents. En la mateixa estela que Víctor Ferro, Núria Sales, Joaquim Albareda, Hèctor López Bofill i fins i tot Josep Fontana, Eva Serra promouria una visió menys negativa i més matisada d'aquestes institucions, sobretot a l'època moderna, molt més obertes, transversals i dinàmiques, amb capacitat d'evolució i modernització, que no es pensava. Aquesta perspectiva renovadora de la història política i institucional i de les institucions catalanes que van ser abolides el 1714, junt amb tot el sistema constitucional i jurídic del qual eren expressió, influí de manera significativa en la celebració dels 600 anys de la creació de la Generalitat Valenciana, l'octubre de 2018, en la preparació de la qual va contribuir activament, suggerint temes i autors, si bé ja no va poder participar en les sessions. Com ella hauria volgut, l'origen i l'evolució de la Generalitat Valenciana, la seva naturalesa i composició, les seves funcions i competències, el seu paper polític, la seva connexió amb la creació i el desenvolupament del deute públic i amb el procés de construcció de l'Estat, van ser examinats des d'una perspectiva comparativa no sols amb les institucions homòlogues —i fins i tot homònimes— de la resta de territoris de la Corona d'Aragó —Catalunya i Aragó, però també Sardenya, Sicília i Nàpols—, sinó també d'altres regions europees amb institucions similars —Borgonya, Flandes, Provença i Llenguadoc, Suïssa— o diferents —Castella, Navarra, França.¹⁵

publicat en un número monogràfic de la revista *L'Espill* en memòria a l'intel·lectual valencià en els vint anys de la seva mort: «D'avui estant: vigència de Fuster com a historiador», *L'Espill*, núm. 10 (2002), p. 47-59.

14. Sobre aquest últim, vegeu la contribució d'Eva Serra al llibre col·lectiu *Pierre Vilar i la història de Catalunya*, Barcelona, Base, 2006.

15. El congrés, amb el títol «La veu del regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'Estat. 600 anys de la Generalitat Valenciana», se celebrà a València, Morella i Alacant, del 21 al 28 d'octubre de 2018, organitzat per la Presidència de la Generalitat i les cinc universitats públiques

Els Països Catalans, de manera explícita o implícita, formaven part de l'imaginari de referència d'Eva Serra, l'horitzó nacional amb què interpretar el passat i, també, amb què construir el futur. Per això, m'agradaria acabar aquesta intervenció amb una reflexió de la mateixa Eva publicada en la revista *L'Accent*, en un article titulat justament «A propòsit dels Països Catalans com a subjecte d'anàlisi històrica». Després de constatar el retrocés que havia patit la idea de Països Catalans en els últims anys, i de la necessitat d'haver d'explicar la seva elecció com a subjecte d'estudi, quan la «història d'Espanya no sembla exigir cap explicació que la legítimi»,¹⁶ Eva conclou: «Això no vol dir que la societat civil, al marge de l'oficialitat acadèmica, política o independentment dels retrocessos tàctics del pensament, no segueixi fent camí. Per aquesta raó, encara són vàlides les paraules de Vilar de 1984: “És menys com a ‘concepte’ que cal pensar els ‘Països Catalans’ que com a projecte. Cal preparar el segle XXI”. Només el convenciment de tenir els Països Catalans com a projecte del nou segle recentment nascut facilitarà i permetrà que els tinguem també presents en la recerca històrica, el pensament i les col·laboracions científiques».¹⁷ No hi puc estar més d'acord.

ANTONI FURIÓ

valencianes, i tingué l'assistència de més de cent vuitanta participants de diferents països. Les actes es troben actualment en curs de publicació.

16. «Mentre una història d'Espanya no sembla exigir cap explicació que la legítimi, perquè l'Estat, independentment de com s'hagi format, legitima parlar d'una societat espanyola com si es tractés d'una formació natural, la història dels Països Catalans com a subjecte d'estudi exigeix més explicacions, això, fins i tot entre la nostra comunitat científica, pel fet de ser una identitat legalment no reconeguda». Vegeu Eva SERRA, «A propòsit dels Països Catalans com a subjecte d'anàlisi històrica», *L'Accent.cat* (en línia) (9 octubre 2018), <<http://laccent.cat/a-proposit-dels-paisos-catalans-com-a-subjecte-danalisi-historica/>>. En realitat, aquest article va aparèixer publicat per primera vegada en l'Anuari 2003 de *L'Accent*.

17. Eva SERRA, «A propòsit dels Països Catalans com a subjecte d'anàlisi històrica», *L'Accent.cat* (9 octubre 2018).

II

El règim feudal al camp català, segles XV-XVII

El règim senyorial a la Catalunya moderna

No hi ha dubte que si es tracta d'assenyalar els principals referents historiogràfics en la història agrària de Catalunya des de mitjan segle xx, el primer en el temps seria Emili Giralt i seguidament Eva Serra, que va rebre el seu mestratge.¹ Molts són els punts de trobada, encara que amb enfocaments diferents; així, per exemple, Giralt realitzà entre els seus treballs primerencs un estudi sobre el preu del blat a Barcelona al segle xvi (1958), mentre que la primera recerca d'Eva Serra fou sobre els cereals a Barcelona al segle xiv (1967). Encara que dedicats a períodes distints, la relació entre ambdós queda palesa des de la direcció de la tesi d'Eva Serra (1978) fins a la coordinació del volum III de la *Història agrària dels Països Catalans* dirigida pel doctor Giralt (2008).

Es pot dir, doncs, que la dedicació d'Eva Serra al món rural català de l'època moderna va ser sempre en el rerefons dels seus treballs, tot i les cabdals aportacions que feu en altres àmbits, com els de la història política i les institucions de la Catalunya dels segles xvi i xvii. D'altra banda, és indispensable assenyalar que el seu és un exemple, encara massa escadusser, del convenciment que cal enllaçar la recerca del temps medieval amb el modern per fer-ne una interpretació més precisa. El seu profund coneixement de la baixa edat mitjana i en particular del segle xv són a la base de bona part dels seus estudis.

Fidel als seus plantejaments metodològics, en l'anàlisi del món rural fixava l'atenció en els aspectes econòmics i socials en el seu conjunt, i el seu objectiu principal era l'indestriable relació entre ambdós. Així doncs, la seva no ha estat una història agrària economicista, sinó que es planteja la configuració i els canvis de les estructures socials en el camp, amb una acurada combinació dels pressupò-

1. Rosa CONGOST i Llorenç FERRER, «Presentació», *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 17 (2004), p. 13-15.

sits teòrics i conceptuals a bastament contrastats amb la informació documental tractada amb el màxim rigor analític. En aquest sentit, no és estrany que l'estudi del règim senyorial feudal, sobretot dels segles XVI i XVII, hagi ocupat una part significativa de la seva recerca, en la qual ha fet aportacions que ja són de referència obligada.

El treball central en aquesta temàtica fou la tesi doctoral, publicada deu anys més tard de la seva presentació amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*.² Es tracta d'un estudi global d'història agrària i és la primera part la que dedica explícitament a l'anàlisi del règim senyorial a la Catalunya moderna. Van ser justament els capítols IV i V que es convertiren en l'article «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», que suposava un gir significatiu sobre la interpretació de les guerres pageses baixmedievales i les conseqüències del seu acabament amb la posterior intervenció reial.³ Deixant de banda la revisió que l'estudi comportava del que havia estat la visió que Jaume Vicens havia establert, per al tema que ens ocupa cal subratllar-ne la conclusió, quan afirmava que el que es derivà de la sentència fou la consolidació del règim senyorial per a tota l'època moderna.

Com a avançament a allò que fou després la base documental de la tesi, Eva Serra publicà el treball sobre l'evolució del patrimoni dels Sentmenat, seguint la proposta feta en el seu moment per Lawrence Stone sobre l'interès de l'estudi de les classes privilegiades a l'Antic Règim per tal de constatar la seva capacitat d'adequació a les dificultats financeres que patien, així com a les conseqüències de la revolució en el cas anglès.⁴ Se situava en una temàtica, la de l'estudi de la noblesa catalana, que encara era un gran buit historiogràfic, en el qual només sobresortia l'aportació de caràcter més general feta per John H. Elliott.⁵ Es constata aleshores la importància dels arxius patrimonials, escassament treballats, en els quals calia començar per l'ordenació documental, tasca que encetava ella mateixa en el cas dels Sentmenat, situat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; quaranta anys després encara escrivia que calia «observar el valor dels arxius patrimonials per a una reconstrucció afinada de la història de Catalunya».⁶ En aquella primera aproxima-

2. El títol de la tesi era *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental, 1590-1729*, presentada a la Universitat de Barcelona el 1978.

3. L'article es publicà a *Recerques* (Barcelona), núm. 10 (1980), p. 17-32.

4. Eva SERRA I PUIG, «Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat», *Recerques* (Barcelona), núm. 5 (1975), p. 33-71. Vegeu també Lawrence STONE, *The crisis of the aristocracy: 1558-1641*, Oxford, Oxford University, 1965.

5. John H. ELLIOTT, «A provincial aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. II, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1967, p. 125-141. No es disposa d'un estudi sistemàtic sobre la noblesa catalana fins a l'obra de Pere MOLAS RIBALTA, *L'alta noblesa catalana a l'edat moderna*, Vic, Eumo, 2004.

6. Eva SERRA I PUIG, «Fernández Trabal, Josep. *Els Desvalls i Catalunya. Set-cents anys d'història*

ció ja avançava algunes de les qüestions centrals del que seria la tesi, com per exemple la que es referia a les estratègies per al manteniment de l'estabilitat del patrimoni a través de la concentració de la renda feudal per matrimoni i també per la mort d'hereus d'altres branques familiars, malgrat l'endeutament de la hisenda senyorial de final del segle XVI i primera meitat del segle XVII, que obligaria a desprendre's d'algunes propietats que no formaven part del nucli principal. Així mateix, en l'evolució del règim senyorial observava el nou creixement d'aquella renda a partir de 1730 degut a l'augment de la producció agrícola.

El rigor analític i l'agudesesa d'interpretació que han caracteritzat els treballs d'Eva Serra ja van ser presents en la seva tesi i, potser per aquest motiu, els plantejaments i les conclusions que s'hi exposaren els ha mantingut al llarg del temps i en bona part resten encara com a referència. Es proposava, com a punt de partida, poder situar el sistema jurídic, el marc legal, que havia substituït la dependència feudal després de les guerres pageses del segle XV, en la mesura que considerava que els senyors no n'havien sortit perdedors i que el règim senyorial persistia. En segon lloc, analitzava les noves relacions econòmiques, derivades igualment d'aquell llarg conflicte, que s'establirien sobretot amb relació a la propietat de la terra més que no pas en funció del domini senyorial pròpiament dit, un altre dels aspectes nous que caracteritzarien l'època moderna. Finalment, la tesi també s'emmarcava en el debat de la transició del feudalisme al capitalisme, coincidint amb l'aparició de l'article de Robert Brenner; en aquest sentit, es plantejava com es reflectia aquell enllaç en el camp català a través de l'estudi de la baronia de Sentmenat.⁷

La documentació senyorial, particularment els capbreus, li permet constatar que després de la Sentència arbitral els pagesos haurien obtingut la llibertat personal, alhora que mantenien la propietat útil a través de l'emfiteusi, i que encara l'engrandien amb la incorporació de masos rònecs. En aquest aspecte, quedava sense tractar l'efectivitat de la condició d'homes propis, solius i afocats, tenint en compte que la darrera suposava l'obligació de continuada residència en el mas, i que treballs posteriors l'han considerat només com a reconeixement formal de la senyoria i en tot cas recordatori de la ja passada remença. D'altra banda, el senyor mantenia el domini directe i tots els drets, amb el recurs legal d'assegurar-se'n el control i la confirmació a través de la capbrevació. De manera que, en el marc de la generalització de l'emfiteusi, totes les condicions que formaven part de la confessió passaven a ser igualment indefinides en el temps. La legislació sorgida de les

d'una família noble catalana», *Índice Histórico Español* (Barcelona), núm. 129 (2016). L'autor de l'obra ressenyada ha realitzat múltiples treballs sobre arxius patrimonials.

7. Robert BRENNER, «Agrarian class structure and economic development in preindustrial Europe», *Past and Present*, núm. 70 (1976), p. 30-75.

Corts també protegia els interessos dels senyors en altres aspectes, com el que es referia al control de les vendes de terra o en les formes de pagament del delme, reflectint així el que eren pràctiques de frau més o menys freqüents.

Amb tot, però, el pagès emfiteuta era el que es convertia en l'element dinàmic d'aquella estructura, amb capacitat per poder esdevenir benestant en els casos en què aconseguia disposar d'una unitat d'explotació prou gran i en el context d'una conjuntura de creixement, com ho fou bona part del segle XVI. Des d'aquella posició, com a propietaris útils, mimetitzaven el sistema amb la imposició de drets «senyorials» als arrendataris i masovers que situaven en algunes de les seves terres i masos. D'aquest procés se'n derivava una important diferenciació social, que s'accentuava entrat el segle XVII degut a l'increment de l'endeutament entre els petits pagesos. Tot i aquella transformació, paral·lelament apareixien accions de defensa comunitària dels pagesos enfront dels senyors, que superaven l'acció dels batlles amb recursos davant l'Audiència.

Malgrat les mesures esmentades, la renda senyorial havia d'afrontar una certa resistència pagesa, una conflictivitat que canviava progressivament de caràcter, ja que deixava de centrar-se en el domini per fixar-se en el que se'n derivava, ja fos el pagament de lluïsmes, la pretesa generalització del delme a nous conreus o les formes de delmar. El canvi de conjuntura amb l'entrada al segle XVII es feia notar en la renda dels senyors però també en la dels pagesos, sobretot en els que més patien l'impacte de les crisis de subsistències, al qual s'hi afegiria el de la fiscalitat i la guerra. Una darrera mostra de la conflictivitat i de les aliances entre el poder reial i el senyorial, així com de les institucions catalanes, es troba en la revolta dels Barretines, ja que es tractava de la defensa comunitària de la pagesia, encapçalada pels més benestants, i amb la qual els pagesos haurien aconseguit algunes de les seves reivindicacions malgrat el triomf d'aquella aliança.⁸ Eva Serra concloïa que a finals del segle XVII i a les primeres dècades del segle XVIII el senyor com a propietari de terres, sense deixar la seva preocupació pel domini, actuava com ho feien els pagesos que participaven del redreç, creant nous establiments, rabasses, masoveries i recorrent al crèdit.⁹

En treballs posteriors continuaria l'anàlisi d'altres famílies de la noblesa i de la classe dirigent urbana, a través de les quals confirmaria les grans línies establertes en el cas dels Sentmenat. El següent fou l'estudi dels Gualbes, una família de l'oligarquia barcelonina coneguda per la seva important activitat comercial des del

8. Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990. Vegeu també Antoni SIMON TARRÉS, *Del 1640 al 1705: L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València, Publicacions de la Universitat de València i Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 181-207.

9. Eva SERRA I PUIG, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, p. 407-410.

segle XIV, amb el particular objectiu de constatar-ne l'evolució a partir dels efectes de la crisi del segle XV, tenint en compte que ja aleshores ocupaven càrrecs en el Consell de Cent de la ciutat i havien assolit un important nivell de renda, tot i partir la fallida del banc familiar a les primeres dècades d'aquella centúria.¹⁰ L'activitat posterior fou sobretot rendista, basada en el lloguer de cases, els censos sobre altres habitatges i l'adquisició de censals i violaris. Fins a mitjan segle XVII els enllaços matrimonials els establiren amb membres de la mateixa oligarquia urbana, mercaders, ciutadans honrats, i pels efectes de l'alta mortalitat incorporaven béns de branques de famílies que s'extingien. Amb tot, ja en el segle XVI la renda urbana s'afeblia i més amb la crisi des de les primeres dècades del segle XVII. Aquest seria un dels motius pels quals canviava l'estratègia matrimonial i començava la vinculació amb nissagues de la noblesa, primer amb els Clariana i després amb els Sentmenat.

Aquella evolució coincidia amb el procés d'urbanització de la noblesa rural, que deixava la seva residència originària i es traslladava a la ciutat, com succeïa amb els Sentmenat, que des de finals del segle XVI s'havien instal·lat a Barcelona mentre continuaven tenint els seus dominis al Vallès. El 1655 es produïa el matrimoni entre Joaquim de Gualbes i Elionor de Sentmenat i Perapertusa, i vint anys després, sense descendència masculina, la filla gran es casava amb Miquel de Clariana, família que tenia la senyoria de Plegamans però situada de temps a la ciutat, integrada a l'administració reial, amb privilegi de noblesa des de finals del segle XVI i finalment amb el títol de comte el 1698. El treball mostra com per afrontar el dot d'aquest darrer matrimoni els Gualbes es despenien de la casa on residien, una part de la qual ja estava llogada, i per cobrir el total afegien mobles als diners. D'aquesta manera es constataren les dificultats de manteniment d'aquella oligarquia urbana rendista, que acabava per ser incorporada a la noblesa rural, segons Eva Serra, una mostra de la capacitat de la renda feudal.

En l'estudi sobre els Guimerà, senyors de Ciutadilla i Abella, a les terres de la Catalunya Nova, també fa algunes aportacions significatives sobre el règim senyorial.¹¹ L'article, però, se situa dins d'una altra de les seves línies de recerca, la de la necessària revisió sobre la participació dels diferents sectors socials a la Guerra dels Segadors, amb l'objectiu de copsar l'itinerari d'aquella família de la noblesa catalana en relació amb el poder reial, l'activitat bandolera i la defensa institucional. Amb arrels, si més no des del segle XIV, vinculats per enllaços matrimonials amb la cúria reial, amb posicions distintes entre branques de la família, a mitjan

10. Eva SERRA I PUIG, «Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 479-496.

11. Eva SERRA I PUIG, «Els Guimerà, una noblesa de la terra», *Recerques* (Barcelona), núm. 23 (1990), p. 9-36.

segle XVI aconseguien el títol de noble i aleshores ja disposaven d'un domini important entre l'Urgell i el Pallars. També participaven del trasllat a la ciutat i en aquell segle tenien residència a Tarragona. Un canvi que s'acabaria reflectint en la transformació dels seus castells: el de Ciutadilla el reformaven com a palau renai-xentista, però mantenint la torre de l'homenatge i matabans, i a l'Abella, a mitjan segle XVII, en desfeien una part per utilitzar pedres i teules per a la construcció de la botiga de grans. Aquell, segons Eva Serra, era un signe de com l'interès pel poder dominical, per la tinença del domini directe i de la renda de la terra, s'imposava per sobre de l'estricta poder jurisdiccional. Tot plegat no suposava, però, que es prescindís de les formes, de les actituds feudals, si es tenia present com Gispert de Guimerà prenia possessió de la baronia el 1653, on feia constar la tinença del mer i mixt imperi, així com de totes les forques plantades.

D'altra banda, en l'enquadrament dels Guimerà en el conflicte de bàndols com a factors de nyerros, sembla que es tractava de l'enfrontament amb els Castre-Pinós —cadells— per qüestions de límits jurisdiccionals i dominicals, a part d'altres precedents més antics. En aquest sentit, tot i les oscil·lacions conjunturals de la renda senyorial o l'impacte dels segrestos de béns per la persecució virregnal, el fet de bandolejar, com afirmava Núria Sales, no era provocat per la penúria d'aquella noblesa. Finalment, la dinàmica d'aquelles tensions afectava les relacions amb membres del poder reial i de les institucions catalanes, la vinculació entre el món rural i el món urbà, que era un altre dels trets del règim senyorial de l'època moderna.

L'estudi del cas de la baronia de Ciutadilla servia poc després per afrontar el tema de les diferències entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova pel que fa a la caracterització de la implantació del feudalisme i del règim senyorial, aspectes que la historiografia havia assenyalat, tenint en compte la menor atenció que havien merescut les terres de ponent, amb l'excepció dels treballs com els de Gaspar Fel·liu.¹² Es tractava de l'anàlisi comparada de les baronies de Plegamans, al Vallès, en mans dels Vilatorra des del segle XV i dels Clariana i Seva a finals del segle XVI, i Ciutadilla, a l'Urgell, que com s'ha dit va pertànyer a alguna de les branques dels Guimerà des del segle XIV. Les terres de Plegamans, amb un hàbitat de masos dispersos, eren alous que havia obtingut el monestir de Sant Cugat del Vallès i que infeudà a la família dels senyors d'aquell castell entre els segles XII i XIV. Per contra, Ciutadilla, amb un hàbitat concentrat, tenia el seu origen en un castell de

12. Eva SERRA I PUIG i Xavier TORRES I SANS, «Catalunya Vella i Catalunya Nova a l'època moderna: el règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)», a Esteban SARASA SÁNCHEZ i Eliseo SERRANO MARTÍN (ed.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, vol. I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, p. 337-352. Vegeu també Gaspar FELIU MONFORT, *El funcionamiento del régimen señorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990.

frontera que entre els segles XI i XIV passà de ser comtal i franc en mans d'un varvassor a restar patrimonialitzat per aquest dins del procés de feudalització. A diferència d'altres indrets de la Catalunya Nova, aquell repoblament no partia d'una carta de franquesa, i des de finals del segle XIV els Guimerà gaudien de plena jurisdicció.

La crisi del segle XV també hi va afectar de manera diferent. A Plegamans es van produir traspassos a la jurisdicció reial i el retorn definitiu a la senyorial després d'algunes resistències, però amb la consolidació final dels drets dels Vilatorça com a senyors de la baronia gràcies a sentències reials. A Ciutadilla no es produïa aquella conflictivitat social i, per contra, es registraven enfrontaments internobiliaris entre les dues branques dels Guimerà, de manera que la Guerra Civil se situava igualment en aquell context i els efectes es corresponien a la posició senyorial que acabava reforçada i amb la major subjecció dels pagesos.

L'anàlisi comparada dels drets d'ambdues baronies també permetia comprovar una evolució relativament diferent entre la Catalunya Vella i la Nova. A Plegamans es registrava una important continuïtat de les famílies de pagesos emfiteutes en els seus masos, alguns d'ells engrandits, amb persistència dels mateixos drets senyorials del segle XIV al segle XVIII, fins i tot amb alguna reducció, i amb la creació de subestabliments per part d'aquells propietaris útils. A Ciutadilla, en canvi, a partir de la segona meitat del segle XV i en el segle XVI el senyor percebia els drets habituals, però s'incorporaven nous productes en el delme, cobrava la quèstia, prestacions en treball (a Plegamans eren escasses) i alhora afegia a la renda els cobraments per censals que la vila havia hagut de crear per afrontar l'endeutament. A Ciutadilla, a més, era el senyor qui feia nous establiments en el segle XVIII i qui posava terres del castell en parcel·la per augmentar els ingressos. A la fi, es conclouia que, mentre que en el primer cas es reflectia una erosió de la renda feudal amb l'enfortiment de la propietat útil, en el segon el dinamisme corresponia al senyor i la renda augmentava, encara que per la inflació, si més no, quedés estabilitzada. Amb tot, Eva Serra i Xavier Torres deixaven oberta aquella diferenciació amb la possibilitat d'altres realitats.

Les aportacions que Eva Serra va fer en la tesi, completades posteriorment amb els treballs esmentats, van configurar la seva interpretació, que sobrepassava la de l'evolució del règim senyorial català de l'època moderna. En la participació en un debat sobre la transició del feudalisme al capitalisme, organitzat per la revista *Manuscrits* l'any 1987, proposava una síntesi interpretativa encara més global sobre els segles XVI i XVII a Catalunya amb la incorporació del context polític.¹³ Utilitzava el concepte *estat feudal*, manllevat d'Anderson, en referir-se a la

13. EVA SERRA, «Tensions i ruptures de la societat catalana en el procés de formació de l'Estat modern. Una reflexió», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 4-5 (1987), p. 71-79.

configuració de la monarquia hispànica durant aquell període, en la mesura que considerava que la seva actuació centralitzadora i militar era una certa reacció a l'afebliment del poder senyorial/feudal.¹⁴ Al mateix temps considerava que les institucions catalanes també s'havien d'estudiar tenint present que reflectien igualment les lluites socials internes i que, en tot cas, no eren immòbils.¹⁵ Partia de l'afirmació que s'arribava al segle XVI amb una debilitat estructural del sistema feudal català, però que en cap cas això significava la seva desaparició, ans al contrari, calia reconèixer el grau de reacció senyorial que els recursos legals li atribuïren. D'altra banda, plantejava aprofundir en el nivell d'erosió d'aquelles estructures en el marc de la urbanització de la noblesa, amb el que això suposava quant al distanciament de la gestió de la renda, als efectes de l'arrendament dels drets senyorials i d'una major monetització, i a un cert canvi en les relacions camp-ciutat, que, entrat el segle XVII, coincidia amb el debilitament del bandolerisme, tal com constatava Xavier Torres, per «la fusió entre oligarquies mercantils i rengles nobiliaris».¹⁶ Eva Serra precisava encara que la crisi iniciada entre 1620 i 1640 provocava efectivament la crisi de la renda feudal i la diferenciació social pagesa, alhora que es debilitaven formes de la vida comunitària amb la privatització d'alguns comunals, i tot plegat s'agreujava amb la guerra.

Justament pel que fa a les comunitats rurals va dirigir tres tesis que aprofundiren en aquesta temàtica i, en bona part, confirmaren les seves apreciacions. Jordi Olivares concloïa que la conflictivitat entre comunitats i senyors per la fiscalitat i l'endeutament s'accentuà des de finals del segle XVI i sobretot després de la Guerra dels Segadors, i que el recurs a l'Audiència era el mitjà per dirimir aquests conflictes, sovint amb un resultat favorable a la senyoria.¹⁷ Encara que era en un àmbit sense presència senyorial i dominat pel comunal, a la Val d'Aran M. Àngels Sanllehy demostrava com les transformacions en la comunitat pagesa també portaven a un procés de privatització i de diferenciació interna a mesura que avançava el segle XVIII.¹⁸ Amb un interessant contrapunt, Josep M. Bringué constata la diversitat de relacions entre senyors i comunitats; en el cas del Pallars, dins del domini senyorial es mantenia la propietat alodial, ja fos de particulars o comunal, i les comunitats tenien recursos per exercir un cert control sobre el poder senyori-

14. Perry ANDERSON, *El estado absolutista*, Madrid, Siglo XXI, 1979.

15. Victor FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.

16. Xavier TORRES I SANS, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, 1991, p. 186-187.

17. Jordi OLIVARES I PERIU, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria: Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*, Lleida, Pagès, 2000. El llibre, amb pròleg d'Eva Serra, era el resultat de la tesi presentada a la Universitat Pompeu Fabra el 1995.

18. M. Àngels SANLLEHY I SABÍ, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, 2007. El llibre, amb pròleg d'Eva Serra, era el resultat de la tesi presentada a la Universitat de Barcelona el 1996.

al mitjançant els privilegis obtinguts i la negociació amb relació a la situació d'endeutament del mateix senyor.¹⁹

La darrera aportació d'Eva Serra sobre la temàtica que ens ocupa, i que es pot considerar com a síntesi de les seves recerques, és la que va fer al volum de la *Història agrària dels Països Catalans*, que ella mateixa va coordinar.²⁰ Entorn del tema de la propietat i de la persistència del domini senyorial, parteix de la diferenciació entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. En la primera, els pagesos de mas consolidaven i engrandien el domini útil tot i ser «homes propis, solius i afocats». En la segona es tractava de petits emfiteutes o petits propietaris aloers, sota la jurisdicció senyorial en un poblament concentrat i amb escassos masos grans. La diferenciació no li impedeix, però, veure una unitat jurídica entorn de l'emfiteusi, que cal entendre com a sistema de relacions i no com a contracte econòmic, de manera que la seva evolució i extensió donaria situacions socials distintes.

A la Catalunya Vella els pagesos benestants actuaven com a senyors útils, amb una creixent diferenciació social en el segle XVII, tenint en compte que alguns d'ells augmentaven els beneficis com a procuradors o batlles dels senyors, i aconseguien així un clar ascens social. En aquest sentit, considera que la mobilitat de la terra va afavorir que fos «més esborradissa la dualitat entre senyors i pagesos», alhora que augmentava el sector precari dels jornalers, rabassaires, parcers i arrendataris.

De la Catalunya occidental assenyala com el despoblament havia facilitat la imposició de la jurisdicció senyorial, laica o eclesiàstica, alhora que es donava una separació més gran entre el poder jurisdiccional i el domini directe, tot i que la presència d'alous no eximia de la confessió universal de drets. La diferenciació amb l'est es feia palesa quan es constatava que el dret de la quèstia predominava per sobre dels censos i, encara en alguns casos, com el del Pallars, només la pagaven les «cases velles», que eren les benestants. En general, es tractava d'una societat amb menys diferenciació interna, de propietaris mitjans i pocs de grans, de petits pagesos alodials i alguns emfiteutes, amb emprius i comunals. En aquell marc, les terres ermes quedaven dins del domini dels senyors i, per tant, eren aquests els qui fixaven les condicions dels nous establiments, de les cessions a llicència de conreu o dels arrendaments a beneplàcit, en contraposició al que succeïa a la Catalunya Vella, on qui feia els sotsestabliments eren els pagesos de mas emfiteutes.²¹

19. Josep M. BRINGUÉ PORTELLA, «Comunitats, senyors i societat rural al Pallars Sobirà (segles XV-XVII)», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 29-2 (1993), p. 135-151. Aquest article és un avançament de la tesi presentada a la Universitat Pompeu Fabra el 1996.

20. Eva SERRA, «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI-XVII)», a *Història agrària dels Països Catalans*, vol. III: *Edat moderna*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008, p. 511-558.

21. Sintetitzava així alguns dels treballs sobre l'àrea a l'est del Llobregat: Gaspar FELIU MONFORT, *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, Institut d'Estu-

Així doncs, el tractament que Eva Serra ha fet sobre el règim senyorial català de l'època moderna pel que fa als grans trets interpretatius ha estat acceptat, i sovint confirmat, per la major part de la historiografia posterior i fins a l'actualitat. Amb tot, alguns treballs han matisat aspectes referits sobretot a l'evolució de la renda, a la diferenciació social pagesa i, en bona manera, a la capacitat efectiva dels senyors malgrat el manteniment d'aquella estructura. Quant a l'evolució de la renda, cal constatar que ja des de la darrera dècada del segle XVI s'iniciava un descens que, malgrat el creixement aparent del segle XVIII, no aconseguia recuperar-se per la dificultat d'adequació dels drets senyorials a les transformacions econòmiques que es produïen.²² Així mateix, la diversificació de situacions entre el camperolat també es feia evident abans d'arribar a la crisi del segle XVII, tal com es reflecteix en els processos d'endeutament del darrer quart del segle XVI, sense oblidar les dades referides al segle XV.

JAUME DANTÍ

dis llerdencs, 1990; Enric VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents: Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica, 1991; Enric TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII*, Lleida, Pagès, 1995; Valentí GUAL VILÀ, «L'espai agrícola de la Conca de Barberà (segles XVI-XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11 (1997), p. 131-150.

22. Montserrat DURAN, «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», *Recerques*, núm. 17 (1985), p. 7-42; Jaume DANTÍ I RIU, *Terra i població al Vallès Oriental: Època moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988; Gaspar FELIU MONTFORT, «El règim senyorial català als segles XVI i XVII», *Pedralbes* (Barcelona), núm. 16 (1996), p. 31-45.

La pagesia de remença i la Sentència arbitral de Guadalupe¹

Alguns pocs historiadors aconseguen ser referents en diverses temàtiques i cronologies. Sens dubte, Eva Serra era una d'ells. Tot i ser modernista, és difícil que els medievalistes no haguem de llegir els seus treballs si ens dediquem a determinades qüestions, com ara les institucions del país, la propietat de la terra, el règim senyorial o feudal o el conflicte remença, entre d'altres. La seva visió, que superava les cotilles cronològiques, li permetia veure els processos amb una llarga durada.

Eva Serra va tractar en diverses ocasions el «conflicte» o «plet» remença i, més especialment, la relació entre els pagesos i els senyors i la seva suposada resolució amb la Sentència arbitral de Guadalupe. De bon principi, hi va dedicar part de la seva tesi doctoral. Ara bé, després, i en unes quantes ocasions, va anar «tornant-hi a pensar», parafrasejant-la. Tot plegat explica que actualment sigui impossible tractar la problemàtica remença sense haver llegit allò que va escriure sobre la qüestió, i les seves hipòtesis segueixen sobre les nostres taules.²

Des dels estudis de Jaume Vicens Vives sobre els remences, un dels principals replantejaments globals de les seves hipòtesis va venir d'Eva Serra, que va manifestar discrepància amb gairebé tot el que sustentava Vicens. De fet, va proposar

1. Aquest article s'ha elaborat en el marc dels projectes HAR2014-54891-P i CLT009/18/00046, i en el Grup de Recerca en Estudis Medievals d'Art, Història, Paleografia i Arqueologia (MAHPA) de la Universitat de Barcelona.

2. Eva SERRA, «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques* (Barcelona), núm. 10 (1980), p. 17-33; «El règim senyorial: recomposició del sistema feudal», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 26 (1980), p. 34-41; «Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 93 (1986), p. 46-52; *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat: 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988.

una explicació molt diferent des de la mateixa base de tot el conflicte remença: qui hi va participar, què es pretenia, com es va materialitzar i com es va resoldre, si és que es va resoldre.

REMENCES O PAGESOS?

Per començar, Eva Serra afirmava que no s'havia de parlar de guerres remences, sinó de guerres pageses. Al seu entendre, els enfrontaments bèl·lics no van ser protagonitzats només per remences, sinó per tota mena de pagesos i altres persones de diverses condicions. I això partint de la consideració que no eren el mateix els «homes propis, solius i afocats» que els pagesos de remença. Per a ella, els primers no havien d'estar necessàriament sotmesos als mals usos i a la servitud. A més, afirmava que alguns dels nuclis més actius durant els enfrontaments armats precisament eren habitats majoritàriament per homes propis, solius i afocats, i no pas per remences. Val a dir que ho feia referint-se sobretot a documentació de l'època moderna, és a dir, després de la solució de Guadalupe, i no tant a la medieval. No obstant això, un temps abans, en la seva publicació sobre la Guerra dels Segadors, afirmava que, al segle XVII, «la immensa majoria dels pagesos catalans eren antics remences».³

Aquesta distinció semàntica —diria jo— però clau va ser rebatuda per Josep Maria Salrach,⁴ que afirmava que, especialment des del segle XIII, els juristes encapçalats per Pere Albert equiparaven ambdues situacions. El cert és que les recerques posteriors sobre els temps medievals han confirmat que és difícil distingir les dues denominacions a la Catalunya Vella, qüestió no tan clara a la Catalunya Nova. Els remences rarament reconeixien que ho eren, mentre que sí que solien especificar que eren homes propis, solius i afocats.⁵ No hi ha dubte que la proposta era engrescadora i innovadora, i seguim tenint-la ben present per les implicacions i diferències geogràfiques o cronològiques que pot comportar.

En qualsevol cas, i aquí rau la seva importància, Eva Serra va cridar l'atenció sobre la diversitat de la condició jurídica i de qualsevol altra mena dels protagonistes de l'alçament, un matís fonamental en la comprensió de tot l'afer.

Ara bé, tot i que encara coneixem el conflicte obert només gràcies a Vicens

3. Allà mateix afirmava que el «problema remença» va ser resolt per Ferran II. Vegeu Eva SERRA, *La Guerra dels Segadors*, Barcelona, Bruguera, 1966, p. 14 i 15.

4. Josep Maria SALRACH, «La pesta negra i els orígens del problema remença. L'estat de la qüestió», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, 1989, p. 13-34.

5. Rosa LLUCH BRAMON, *Els remences: La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona, AHR i Universitat de Girona, 2005; Gaspar FELIU, *La llarga nit feudal: Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València, Universitat de València, 2010.

Vives, crec que parlar de guerres pageses és prou encertat, malgrat que no bandejaria que fonamentalment va ser un conflicte protagonitzat i liderat per remences. Això no exclou que molt probablement, ja des d'abans de l'alçament armat, hi haguessin implicats, i amb responsabilitats, molts pagesos que eren lliures. Caldria precisar, però, si eren lliures, perquè ni tan sols posseïen un mas o terres que els requerissin la servitud. No cal dir que els seus motius serien ben diferents dels dels remences benestants, i potser perseguirien més un canvi de sistema o un millor acomodament, tal com també considerava Eva Serra.

LLIBERTAT O CANVI DE SISTEMA?

En aquest sentit, i també en clara discrepància amb Vicens, Eva Serra considerava que el que es perseguia en els enfrontaments bèl·lics, així com en tot el procés pacífic anterior, no era només la llibertat, la desaparició dels mals usos i tot el que portava aparellada la servitud, sinó que els objectius pagesos eren molt més ambiciosos. Pretenien no haver d'abonar cap mena de cens sobre la terra ni cap pagament derivat del règim feudal, que indissimuladament volien desmantellar. Per a ella, des de 1450, les demandes pageses pretenien la redempció dels mals usos, però també la liquidació dels drets senyorials o feudals que pesaven sobre la terra. Per cert, cal afegir que utilitzava l'expressió «règim feudal», sovint alternant-la amb «règim senyorial».

En diverses ocasions, els remences van proclamar l'abolició dels censos i, de fet, els van deixar de pagar, com a mínim en el període de conflicte obert, tot i que també abans. Així es reconeix implícitament en el Projecte de Concòrdia de 1462, en el capítol 17 del qual, per exemple, els remences demanaven que s'aixequessin les excomunionis decretades per no pagar censos o altres prestacions.⁶ Per cert, en opinió d'Eva Serra, aquesta «concòrdia de Barcelona de 1462-1463 hauria conclòs el plet remença o pagès [...] sense el rei un quart de segle abans».⁷ Jo ho compar-teixo plenament i afegeixo que sense més violències i víctimes.

En qualsevol cas, allò que per a Vicens havien estat només demandes demagògiques del grup més radical dels remences, per a Eva Serra era una situació generalitzada i comuna a tots els pagesos, fos quina fos la seva condició jurídica. En aquest sentit, a més, canviava el pes de la implicació pagesa. Aquella minoria de remences que eren titllats per Jaume Vicens com a extremistes o radicals que no

6. Rosa LLUCH BRAMON, «Las demandas de los remensas catalanes (1380-1462)», a *Formas de protesta, movilización y lucha política en la baja edad media: lenguajes, discursos, repertorios e imaginarios sociales*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2014.

7. Eva SERRA, «Vicens Vives i el pactisme», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, Galerada, 2010.

volien continuar pagant les prestacions acostumades als senyors, eren, segons Eva Serra, la majoria dels pagesos implicats en el conflicte. Tanmateix, en aquest punt no puc deixar de citar Gaspar Feliu, quan afirma que «ningú no està en disposició de comptar el pes d'uns i altres i la seva variació en el temps, però del comportament de la major part dels síndics elegits pels pobles no sembla que se'n pugui deduir una postura extremista».⁸

Per tot plegat, segons Eva Serra, la guerra la va liderar i protagonitzar una classe econòmica que s'havia rebel·lat amb l'objectiu de lluitar contra tots els drets i les càrregues senyorials que gravaven les persones i el conjunt de terres i masos de tots els pagesos, independentment de la seva condició jurídica. No només volien ser lliures, sinó que volien canviar el sistema.

Més recentment, Eva Serra ratificava que «la lluita contra els mals usos no havia estat l'única reivindicació pagesa, sinó també la lluita pel domini directe en el marc de l'emergència de la diferenciació social pagesa».⁹ Cal recalcar que, a més, ens impellia a seguir treballant en un altre detall fonamental, en assenyalar que «hi hagué pagesos a una i altra banda del conflicte»,¹⁰ i és cert que encara no hem fet aquests deures, que probablement poden aportar una llum determinant a la nostra comprensió de tot el conflicte. Podem arribar a quantificar i conèixer els pagesos que es van situar a favor dels senyors? Per què ho van fer? Com? Van rebre compensacions, tant abans com després de 1486?

UNA O DUES GUERRES?

A mesura que avançaven les recerques, les pròpies i les d'altres, Eva Serra va acabar discrepant també sobre el fet que es tractés de dos conflictes armats diferents i diferenciats. Ben al contrari, al seu parer, es tractaria d'un mateix enfrontament obert amb diversos líders i diversos episodis espaiats en el temps. Per això, va afirmar que, des de la perspectiva pagesa, «hauríem de començar a veure-ho tot com un sol moviment, independentment dels ritmes i els cabdills». En realitat, feia un pas més enllà i qualificava tot el procés de «revolució pagesa».¹¹

Actualment, aquesta percepció dels dos alçaments com a dues parts d'un mateix procés és majoritària; així, considerem que es tracta d'una única «guerra» o d'una

8. Gaspar FELIU, «Els continguts de la Sentència de Guadalupe i els malentesos que ha generat», a *Actes del VI Seminari d'Estudis Medievals*, Hostalric, en premsa.

9. Eva SERRA, «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), núm. 25 (2014), p. 306-307.

10. Eva SERRA, «Vicens Vives i els remences. Tornar-hi a pensar», *Pedralbes* (Barcelona), núm. 30 (2010), p. 110.

11. Eva SERRA, «Vicens Vives i el pactisme», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió...*, p. 113 i 116.

«revolta».¹² Com que seguim basant-nos fonamentalment en l'obra de Vicens sobre el període bèl·lic, no cal dir que comença a ser hora de tenir un bon estudi que replantegi tot el conflicte violent obert en vista de les noves hipòtesis i consideracions.

LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

Eva Serra considerava que la Sentència arbitral de Guadalupe va suposar el fracàs de les pretensions pageses o, en qualsevol cas, que no hauria de ser considerada com un triomf pagès. La seva valoració de la Sentència no era gaire positiva, a diferència del que pensaven la majoria d'historiadors medievalistes fins llavors. Per a ella, el que havia provocat l'arbitratge reial era una redefinició, una recomposició i un reforçament del sistema feudal, que garantia els drets dels senyors sobre les terres i també sobre les persones que hi vivien i hi treballaven. Deia que «el rei [Ferran] no estava tan lluny de les institucions en matèria senyorial»¹³ i, per això, representava els seus propis interessos i mai no va atacar les rendes de la terra.

No hi ha dubte que les càrregues feudals sobre la terra es van mantenir intactes i, fins i tot, van augmentar, perquè es va aprofitar la Sentència per confirmar els drets dels senyors, alguns dels quals havien caigut en desús. El cert és que algunes senyories van tornar a exigir prestacions al segle XVI que no demanaven des de finals del segle XIV.¹⁴

Així mateix, també és cert que les violències pageses i la conflictivitat social es van mantenir durant els segles moderns entre senyors i pagesos, precisament al voltant dels censos sobre la terra.¹⁵ En aquest sentit, a més, i segons Eva Serra, tota la legislació agrària posterior a la Sentència va anar encaminada a la defensa del règim feudal. Al meu parer, això implicaria que no tot hauria quedat tan reforçat a Guadalupe o, encara més, que les senyories ja no tenien prou força per fer-se respectar, ni tan sols després del seu suposat triomf. La veritat és que penso que, com

12. Vegeu, per exemple, Xavier MARCÓ i MASFERRER, *Homes, dones i masos de la Vall d'Aro a la segona meitat del segle XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, treball de recerca de doctorat, Universitat de Girona, 2007.

13. Eva SERRA, «Vicens Vives i el pactisme», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió...*, p. 117.

14. Pere GIFRE i Rosa LLUCH, «Continuïtats del mas català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)», a *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII): Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, Barcelona, CSIC, 2001, p. 593-610.

15. No obstant això, diu Valentí Gual que «certament fins ara no és possible d'establir una línia conductora entre episodis que s'ofereixen inconnexos, però això no desvirtua l'afirmació del conflicte». Vegeu Valentí GUAL, «Les conseqüències de la Sentència arbitral de Guadalupe», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens i Vives*, Galerada, 2010, p. 134; Núria SALES, *De Tuïr a Catarroja: estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2002.

a mínim des del segle XIII, les senyories tenien serioses dificultats per imposar-se sobre els seus propis pagesos, remences o no, i aquest detall contribueix a explicar que les Corts estiguessin cada cop més a la defensiva.¹⁶

La consideració que tenia Eva Serra de la Sentència com a «recomposició del sistema feudal»¹⁷ ha estat confirmada, ampliada i compartida. En primer lloc, i al seu costat, per Núria Sales, que considerava que havia implicat el triomf del castell sobre el mas.¹⁸ En segon lloc, també per alguns dels seus deixebles, com ara Pere Gifre o Imma Muxella,¹⁹ però també per Josep Fernández Trabal.²⁰ Pere Gifre ho manifesta amb claredat quan afirma que «si bé la Sentència arbitral de Guadalupe va comportar l'alliberament de la servitud i la fi dels mals usos, d'altra banda va suposar la reafirmació del complex emfitèutic-feudal».²¹ Al seu parer, els senyors van resultar molt beneficiats de la Sentència de 1486.

Tanmateix, si comparem el contingut de la Sentència de Guadalupe amb la de Celada, dictada pel mateix Ferran II l'any 1497, aquest indubtable afavoriment del monarca envers els senyors no sembla tan clar. En aquell cas, volent pacificar l'aixecament violent dels vassalls de la senyoria d'Ariza, el rei es va situar obertament a favor de Guillén de Palafox i va ratificar i confirmar el poder senyorial i el règim feudal per davant de les reclamacions pageses, i el conflicte es va anar allargant fins al segle XIX. Tot plegat, amb «una duresa i una claredat en favor dels senyors que no apareixen a Guadalupe».²² D'altra banda, la Sentència de Guadalupe va suposar l'abolició dels mals usos i la servitud, i els remences havien estat més de cent anys demanant precisament això.

16. Rosa LLUCH, «Possit ire et redire quo voluerit libere. Els esforços senyorials per evitar la mobilitat dels remences (segles XIII-XV)», a *Migrazioni interne e forme di dipendenza libera e servile nelle campagne bassomedievali dall'Italia nord-occidentale alla Catalogna*, Cherasco, Università di Torino i Centro Internazionale di Studi Sugli Inseguimenti medievali, 2015, p. 155-175.

17. Eva SERRA, «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques* (Barcelona), núm. 10 (1980), p. 34-41.

18. Núria SALES, «Guadalupe 1486, triomf del mas sobre el castell?», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 13 (1987), p. 53-63.

19. Imma MUXELLA, *La Terra en guerra: L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2013.

20. Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», *Afers* (Catarroja), núm. 42-43 (2002), p. 587-624.

21. Pere GIFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 22.

22. Guillermo REDONDO VEINTEMILLAS i Esteban SARASA SÁNCHEZ, «El señorío de Ariza de la familia Palafox y la Sentencia de Celada (Alteraciones campesinas y triunfo señorial en el tránsito de la Edad Media a la Moderna)», *Revista de Historia Jerónimo Zurita* (Saragossa), núm. 58 (1988), p. 31-50 (la citació és de la p. 42); Gregorio COLÁS LATORRE, «Fernando II y el mundo señorial aragonés», a Esteban SARASA, *Fernando II de Aragón, el Rey Católico*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1996, p. 262 i s.; Rosa LLUCH BRAMON, «Ferran II i els remences», a Ernest BELENGUER I CEBRIÀ (ed.), *Ferran II i la Corona d'Aragó*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2018, p. 159-175.

Ara com ara, i valorant com valorem la Sentència arbitral de Guadalupe, penso que tots estariem d'acord amb Gaspar Feliu quan afirma que «va posar fi a un llarg període d'enfrontaments entre propietaris o senyors del domini directe i remences, posseïdors del domini útil de la terra»,²³ la qual cosa no vol dir, tornant a les afirmacions d'Eva Serra, que acabés una història, sinó un capítol, que va continuar amb diferències, més o menys notables en funció dels aspectes en els quals ens fem, al llarg dels segles posteriors. Per a ella, Guadalupe no va suposar la pau al camp català, perquè no tots els pagesos van estar d'acord amb el contingut de la Sentència i, per això, van continuar algunes violències. Tot i això, afegeixo, els que van voler van obtenir la llibertat a canvi d'un pagament econòmic a llurs senyories.

LA MONARQUIA I ELS REMENCES

Abans d'acabar, cal tractar el paper de la monarquia en tot el conflicte remença. La participació i implicació directa dels reis catalans, també els Trastàmara, ha suscitat moltes divergències entre els historiadors. Segons Vicens, la seva posició a favor dels remences era indiscutible, especialment en el cas del rei Ferran, que va resoldre magníficament bé el conflicte remença. Per a d'altres, va governar contra els interessos dels pagesos catalans. De fet, en el que sembla que tots ens posaríem d'acord és que la fi del conflicte pagès obert va ser arbitrada per la monarquia, que, pel mateix preu, va reforçar el seu paper.

Ara bé, els monarques van utilitzar les demandes remences en funció dels seus propis interessos. La mateixa Eva Serra s'inclinava a destacar la política oscil·lant de la monarquia, seguint l'estela de Santiago Sobrequés²⁴ —interessada i perillosa, diria jo—, i com en diverses ocasions es van situar a favor dels remences i d'altres a favor dels estaments. Així mateix ho confirma Ernest Belenguier quan assegura que la política dels Trastàmara va patir «altibajos».²⁵ De fet, Eva Serra ho afirmava amb rotunditat: «no es pot pensar en termes de reis filoremences» i «per a mi hi hagué instrumentalització de l'afer per la monarquia, almenys des de Joan II, i un abandó reial de l'afer un cop guanyada la guerra».²⁶

23. Gaspar FELIU, «Els continguts de la Sentència de Guadalupe i els malentesos que ha generat», a *Actes del VI Seminari d'Estudis Medievals*, Hostalric, en premsa.

24. Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, «Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* (Girona), núm. XIV (1960), p. 117-152; Rosa LLUCH BRAMON, «1457: supressió dels mals usos?», *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 16 (2003), p. 131-146.

25. Ernest BELENGUER, *Los Trastámara: El primer linaje real de poder político en España*, Barcelona, Pasado & Presente, 2019, p. 249-250.

26. Eva SERRA, «Vicens Vives i el pactisme», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió...*, p. 109 i 119.

Pel que fa al rei Ferran, la visió d'Eva Serra és, al meu entendre, molt més mesurada i encertada que la de Jaume Vicens: «No cal veure en el rei Ferran cap malvat, però tampoc cal veure-hi un redemptorista. Ni els dirigents catalans són uns angelets ni el rei un redemptor. El rei és, simplement, un rei. Un rei que instrumentalitza, que fa giragonses segons el context i les aliances circumstancials a conveniència seva, que reacciona tard o és diletant des de la llunyana Andalusia». I encara més: «Tot fa la impressió que el rei juga amb diverses cartes».²⁷ Subscriu plenament aquestes afirmacions i em sembla que actualment la majoria d'historiadors ho fariem.

Les aportacions d'Eva Serra sobre el conflicte remença són moltes i variades i, per sobre de tot, són i seran fonamentals en la concepció global de tot l'afer, perquè ella el concebia en la seva màxima amplitud, des dels segles medievals fins als moderns. Algunes de les seves hipòtesis han estat rebatudes, d'altres han estat gairebé plenament acceptades pels historiadors tant medievalistes com modernistes, i encara més, ens ha indicat diversos camins pels quals cal continuar la recerca. En qualsevol cas, Eva Serra ens ha fet pensar i repensar el conflicte remença històricament, amb originalitat i valentia.

ROSA LLUCH BRAMON²⁸

27. Eva SERRA, «Vicens Vives i el pactisme», a Àngel CASALS (coord.), *Revisió...*, p. 111.

28. L'1 de juliol de l'any 2000, es va celebrar a Roses un homenatge a Jaume Vicens Vives amb motiu del 40è aniversari de la seva mort. Aquell dia i en aquell acte, el meu pare, l'historiador del pensament econòmic Ernest Lluch, em va dir que també hi anava en representació del seu germà, el geògraf Enric Lluch, que no hi havia pogut assistir. Va afegir que algun dia em tocaria a mi mateixa participar en algun acte, representant-los alhora a ells dos. Sens dubte, aquest és l'acte en qüestió. Estic absolutament segura que tant l'Enric Lluch com l'Ernest Lluch compartirien aquest homenatge a Eva Serra.

Renda pagesa i transformacions productives a la Catalunya del segle xvii

La trajectòria historiogràfica d'Eva Serra ve marcada per un començament dedicat a la història agrària, des de la tesi de llicenciatura presentada el 1967 sobre els preus del blat a la Barcelona del segle xiv fins a la tesi doctoral llegida el 1978 i publicada el 1988. Abans havia fet una incursió en la Guerra dels Segadors (1966), com a obra de divulgació.

La seva trajectòria la portà, progressivament, a deixar de banda la història agrària i a interessar-se per la història institucional i política. No obstant això, també quan analitzà la revolució catalana de 1640 (Serra, 1991*b*) o quan exposà les possibilitats de l'anàlisi dels processos familiars de corts (Serra, 2003*b*), la història agrària hi fou ben present: així, l'enfrontament i les tensions entre els braços baronials i el reial en les Corts del segle xvi i dels anys 1626-1632 les interpretà com un símptoma d'una societat agrària en transformació. La base econòmica, el pes de la feudalitat i l'estructura agrària de classes deixaren pas a la història institucional i política en els seus interessos historiogràfics. Una trajectòria de baix a dalt.

El pas d'una etapa a l'altra es pot resseguir en una entrevista al número 52 de *L'Avenç*, de 1982, on clarament assenyala la situació en què es trobava, políticament i historiogràficament. Els temes entorn del creixement econòmic havien quedat enrere. Les xifres i les corbes dels preus o de la producció la deixaven insatisfeta: «La societat feudal s'explica per xifres, però també per contradiccions socials que no s'expliquen sempre per la conjuntura, sinó per l'estructura [...]». Concloïa parlant sobre la complexitat dels segles moderns i, per avançar, deia: «Ara veig també la importància dels estudis polítics i institucionals.» (Anton, Carbonell i Soto, 1982, p. 64).

Eren moments de dubtes, d'esgotament d'un camp de recerca en el qual no s'hi sentia satisfeta. Albirava nous horitzons. I els destriava en el pròleg al llibre de Jordi Vidal Pla, *Guerra dels Segadors i crisi social*, escrit el 1983 i publicat el 1984, en què començava recordant l'interès per «uns fets històrics que d'alguna manera van ser l'instrument de la meua iniciació dins la història» (Serra, 1984, p. 9) i situava l'abast del treball en el marc dels debats de les revoltes pageses, però també plantejava que la referència de la pagesia no és la classe, sinó la comunitat, una comunitat diferenciada, però que s'identifica amb el bloc català resistent davant la fiscalitat de la monarquia, i en què la confrontació és sociopolítica, entenent el terme *política* en el sentit que tenia en aquell moment de formació de l'estat feudal modern.

Uns anys més tard, en un altre pròleg, en el qual presentava *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud* (*Riudellots de la Selva*), de Joaquim M. Puigvert, publicat el 1986, feia referència a la història econòmica dels anys seixanta, de la qual havia begut, i assenyalava que havia oblidat aspectes jurídics o culturals (Serra, 1986b, p. 14):

Els números, fossin aquests expressió de volums demogràfics, de capacitat productiva, o de nivell de preus, ben sovint es van analitzar aïllats de la jurisdicció i del sistema cultural, i això quan es treballava en fets d'una societat on, si més no, la parròquia i la baronia eren la base de l'estructura de les relacions socials.

I, definitivament, en el pròleg a *La revolució catalana de 1640* (Serra, 1991a) i en el seu article «1640: una revolució política. La implicació de les institucions» (Serra, 1991b, p. 45-46), després de qüestionar la qualificació de les revoltes en funció d'una modernitat marcada per la centralització de l'Estat i la formació del lliure mercat, assenyalava que el pas de la revolta a la revolució es va produir amb la convocatòria de la Junta de Braços, les anomenades Corts de Pau Claris. I acabava amb una crida a canviar l'enfocament interpretatiu (Serra, 1991a, p. XIX):

Sovint la historiografia ha vist blocs unívocs allà on no n'hi havia: el de la monarquia i els municipis o el braç reial o popular enfront d'institucions, d'una banda, el d'institucions medievals «feudals» i l'aristocràcia, de l'altra. La revisió d'aquest esquema que identifica progrés social i Estat no data d'avui. El debat entorn de la revolta rural ha contribuït decisivament a replantejar-se el caràcter de l'anomenat Estat modern en posar en relleu, per exemple, els aspectes de redistribució en favor de l'aristocràcia feudal, de la punició fiscal estatal els segles XVII-XVIII. Però som lluny encara d'una interpretació històrica global (social i política) de les lluites institucionals contra la consolidació d'un Estat aliè i cada vegada més fort.

I aquell mateix curs 1991-1992, la direcció definitiva de les seves recerques ja quedava centrada en les Corts i la Generalitat. Les matèries que impartia, amb la presència ocasional de Núria Sales com a professora visitant, en el nou curs de doctorat a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives eren prou evidents: la Generalitat de Catalunya després de 1653 i Catalunya després de la Guerra de Separació, com ho seria, també, poc més tard, la formació del grup de corts d'època moderna, que s'ha dedicat a transcriure i estudiar els processos familiars dels braços, des de les primeres reunions el juny de 1992 fins a l'atorgament del primer ajut, el 1994, i la publicació del procés del braç reial de la cort des de 1585 fins al 2001.

Vist des del present, ens trobem davant una evolució que va des de l'estudi de la base productiva i les relacions de classe fins al funcionament institucional del sistema polític català dels segles XVI i XVII. Havia establert, inicialment, el marc secular de l'economia rural per situar la Guerra dels Segadors. Des dels anys vuitanta i principis dels noranta, el funcionament del sistema institucional català durant el segle XVI, Corts i Generalitat, i, darrerament, la segona meitat del segle XVII (1640-1714) esdevindrien el terreny d'anàlisi de les institucions i els conflictes amb la monarquia (Serra, 2018).

EL MARC DE LA RECERCA DE LA SOCIETAT RURAL CATALANA DEL SEGLE XVII: SENTMENAT (1973-1978)

Eva Serra elabora la que serà la seva tesi doctoral entre 1973 i 1978, presentada l'abril de 1978 a la Universitat de Barcelona, dirigida per Emili Giralt, amb el títol *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*.

Ho feia en un marc historiogràfic en què la recerca en història agrària catalana era gairebé un erm. La ressenya d'Emili Giralt (1962) a *Índice Histórico Español* havia marcat el punt d'arrencada, i, de 1960 a 1973, gaires canvis no hi havia hagut. Així es posà de manifest en l'estat de la qüestió presentat per Eva Serra i Ramon Garrabou al 1r Col·loqui d'Història Agrària, l'any 1978, per bé que publicat el 1983 (Garrabou i Serra, 1983). A més, i això seria una constant en la seva obra, deixava clar que la ruptura historiogràfica de la Guerra Civil va impedir «de familiaritzar-nos amb estudis com els de Carreras Candi sobre l'emfiteusi o d'Anguera de Sojo sobre els masos rònecs, unes bones pautes que van haver de ser un descobriment més que no pas un punt de partida» (Serra, 1988a, p. 17). Davant d'aquest buit, els seus referents foren Pierre Vilar i Ramon Garrabou.

Inicialment pretenia estudiar la base social i econòmica de la Guerra dels Segadors. El punt de partida depassava, de llarg, l'estricta marc català, per situar-se en el que eren els debats historiogràfics del moment: el debat entorn de la crisi del

segle XVII, el de la transició del feudalisme al capitalisme, la controvèrsia sobre l'origen de les revoltes pageses i, finalment, el debat del delme com a indicador de la producció agrària. El debat de Brenner arribaria més tard, i les aportacions d'Eva Serra servirien per posar de manifest que l'esquema aplicat per Robert Brenner, en què establia l'analogia entre Anglaterra i Catalunya, amb llibertat pagesa després de la Sentència arbitral de Guadalupe i gran propietat, no acabava de quadrar, com va posar de manifest Jaume Torras (1983).

Les pretensions inicials d'estudiar les bases socials i econòmiques de la Guerra dels Segadors, però, van topar amb la realitat dels arxius. Es trobà amb un buit documental del període 1640-1652, i per analitzar la revolta tampoc no disposava de documentació suficient (Serra, 1988a, p. 20):

[...] és el tipus de material localitzat el que en darrer terme dicta l'enfocament i les característiques del treball a portar a terme. Aquest material no em permetia fer de la revolta el centre d'anàlisi, però com a contrapartida em permetia una aproximació a les condicions socials i econòmiques del Principat en el curs del segle XVII sobre la base d'exemples limitats per la manca d'homogeneïtat documental, les llacunes i el localisme geogràfic.

Per avançar en la recerca cal estudi, reflexió i coneixement de les fonts. I Eva Serra les coneixia i posaria molt d'èmfasi en tota la seva trajectòria a obrir nous camps de recerca, donar a conèixer noves fonts i llegir-les d'una altra manera, començant, d'una banda, pels arxius patrimonials: l'arxiu Sentmenat, que li permeté situar les contradiccions socials i els factors de diferenciació pagesa i que amb Esteban Canales van començar a descriure, i el del baró d'Esponellà, que ja Pierre Vilar havia utilitzat, i de l'altra, pels fons de monacals (els llibres de despeses del convent de Sant Agustí de Barcelona li permeteren confeccionar una corba de preus) i els de la catedral de Barcelona (els arrendaments de drets senyorials d'algunes de les seves institucions: Caritat, Pia Almoina i Aniversaris comuns). Va ser pionera, a Catalunya, en l'ús d'aquestes fonts: unes li proporcionaven dades comptables; altres, les contradiccions del sistema, la justícia de baró i, en el cas Sentmenat, l'exercici de l'imperi.

El terreny, ja ho hem dit, era un erm. Eva Serra en va obtenir la cessió d'ús, emfitèutica, si es vol, per arrencar-lo i posar-lo en conreu. Abans, però, va caldre desbrossar, ja que no hi havia eines de descripció suficients. Durant anys, per exemple, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'inventari «d'ús» redactat per Eva Serra i Esteban Canales ha estat la manera d'accedir al fons Sentmenat, i encara ara sol ser més útil que l'inventari arxivístic existent.

En la seva recerca va establir un diàleg constant entre les fonts i la historiografia: la catalana, la recent i l'anterior (sobretot Pierre Vilar, el Granollers de Dantí o

les quatre comarques de Montserrat Duran), i l'anterior a 1936 (Serra, 1986b, 1989a), i l'europea, especialment la que treballa en la mediterrània: la Castella de García Sanz, Anes, Le Flem, Llopis, Yun; la València de Casey; el Llenguadoc de Le Roy Ladurie; la Provença de Baehrel, i la Sicília d'Aymard. En general, les grans tesis de la història rural francesa (Goubert, Jacquart) són ben presents per a la seva comparació. És aquí quan el marc local, Sentmenat, s'entén situat en el marc general, mediterrani i europeu.

D'aquesta recerca, abans i tot que presentés la tesi, en va publicar l'«Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles xvii i xviii. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat», a *Recerques* (Serra, 1975) i, una mica més tard, en el primer número d'*Estudis d'Història Agrària*, «Consideracions entorn de la producció i la productivitat agrària de la Catalunya del segle xvii» (Serra, 1978) i, encara, dos treballs més de referència abans de publicar la tesi: «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», a *Recerques* (Serra, 1980a), una referència historiogràfica per a tota interpretació del plet remença, el 1980 i encara ara, i «Per una cronologia i una interpretació de la crisi del segle xvii», en el volum col·lectiu *Terra, treball i propietat* (Serra, 1986a). Aquest darrer ofereix una visió crítica i matisada a la interpretació de Pierre Vilar, segons la qual la Guerra dels Segadors va ser «una reacció política d'una regió pròspera contra les repercussions de la decadència», i també a les conclusions de Montserrat Duran, les quals són estudiades i presentades d'una manera diferent: són revisades.

Durant gairebé deu anys, la tesi inèdita va ser present en la historiografia catalana. Era l'obra de referència del segle xvii. Molts eren els que la consultaven i tots esperàvem la seva publicació. «De 1978 ençà», escriu Núria Sales al pròleg, «han estat fets molts manlleus, de detalls factuais, de la inèdita tesi (s'han arribat a incloure, en un manual destinat a les escoles, els rendiments de collites que es troben en ella) i no prou en matèria d'orientacions i pistes [...]». Finalment, l'any 1988, apareixia a *Crítica* amb el títol: *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle xvii: Baronia de Sentmenat 1590-1729* (Serra, 1988a). En el títol, desapareixia «la societat rural catalana» per deixar pas a un «pagesos i senyors», probablement més vendible i més cridaner, però menys real. Hi ha en el llibre moltes varietats de pagesos, i el concepte de diferenciació pagesa és un tema freqüent en el text; com també la diferenciació entre senyors, amb diversitat de graus d'aplicació de l'imperi, situacions econòmiques diferents, amb més o menys poder de detracció de la renda pagesa, i sotmesos a més o menys endeutament. Es presentava, amb una adaptació al format de llibre, alleugerit de taules, tot i que sovint, en nota a peu de pàgina, es troben referències que remetien al treball original.

El fet de publicar-lo deu anys després li permet incorporar moltes referències a recerques que començaven o que tot just s'acabaven de presentar com a tesina.

Eren alumnes seus, molts dels quals havien llegit la tesi i havien seguit els suggeriments plantejats. Aquesta ha estat una constant en la producció escrita d'Eva Serra, sempre atenta a les darreres recerques, fins i tot les d'aquells que s'hi iniciaven, i també als treballs de curs inèdits, que no s'han acabat publicant mai.

RENDA PAGESA I TRANSFORMACIONS PRODUCTIVES

L'anàlisi de l'evolució de la producció i l'establiment de les conjuntures agràries eren objectius recurrents en els estudis agraris clàssics. En els primers anys seixanta B. H. Slicher van Bath proposava de fer una enquesta internacional a partir de l'evolució de la relació entre llavor i collita, *yield ratios*, i a França, una mica més tard, Joseph Goy i Emmanuel Le Roy Ladurie plantejaven una altra enquesta amb els delmes com a indicador de la producció i l'evolució de les collites.

Malauradament, les fonts catalanes poc poden oferir sobre la relació entre llavor i collita, ja que la cessió en arrendament, sovint sense participació del propietari en les despeses de l'explotació, no ho fa possible; d'altra banda, el delme en espècie no sol trobar-se amb freqüència i, en canvi, abunden els delmes, juntament amb altres pagaments, censos i pagaments proporcionals a la collita, com ara tasques i braçatges, arrendats en pública subhasta, tal com ja Pierre Vilar havia ensenyat per als arrendaments del patrimoni reial del segle XVIII i tal com Montserrat Duran estudiaria en la seva recerca sobre els anys compresos entre 1500 i 1800.

Per estudiar la producció, Eva Serra utilitzà dades de delmes del Barcelonès i del Baix Llobregat i també de producció de Sentmenat. Feu una crítica a les fonts, indispensable per poder resseguir les dades, no sempre abundants. Tot i amb això, la imatge que acabà per donar oferia una proposta d'acord amb la bibliografia europea.

Les dades de producció apuntaven per al Barcelonès i el Baix Llobregat un augment de la producció de llegums: es passava del 8,86 % del total de la producció abans de 1626 a un 12,70 % entre 1639 i 1719; alhora assenyalava la substitució del mestall pel blat i de la civada per l'ordi, sens dubte, per la clara producció per al mercat urbà. En canvi, a Sentmenat, el mestall acabà per imposar-se al blat a partir de 1690 i els llegums van anar a la baixa. Hi havia, sens dubte, divergència de comportaments de la producció. El creixement de lleguminoses, especialment de faves, l'explicava com a resultat del retrocés del guaret. El llevador de l'ardiaconat, amb tres anys de collites (1622-1624), i els del deganat, amb més dades, permeten afirmar amb rotunditat el retrocés del guaret, sense que es puguin establir més que hipòtesis sobre les rotacions, en les quals s'aprecia la substitució del guaret per la producció de grans i lleguminoses.

Quant a la cronologia de la producció agrària, partia d'unes dades altes del segle XVI, que no s'aconseguien en el segle XVII, segle que considera de producció estacionària. Amb tot, apuntava una disminució de la producció en els primers anys del segle XVII, sobretot en les dècades de 1620 i 1630, abans de la crisi de 1640. Una caiguda que es mantindrà fins als anys setanta. A partir de 1670 i de 1680, la divergència, altra vegada, de dades de producció entre el Barcelonès i el Baix Llobregat, amb creixement de llegums i baixa de la producció de grans, i Sentmenat, en què cau tant la producció de grans com de llegums, l'explicava pels canvis que es produïren en la composició dels conreus. En el cas de Sentmenat, des del darrer quart del segle XVII i fins al primer quart del segle XVIII augmentaren els establiments de terra, sobretot per plantar vinya.

Així doncs, allò que inicialment podia semblar una caiguda de la producció, de cereals, sobretot, en realitat era un canvi en la composició dels conreus i les collites. Per tant, no hi hagué una caiguda de la producció. Donava la raó a Georges Frêche, hipercrític amb el delme com a indicador de la producció, però sobretot demostrava que calia actuar cautament per no caure en errors interpretatius. Mètode, per davant de tot; crítica de les fonts, sempre.

L'establiment de les etapes de la producció agrària donaren pas a l'estudi de la societat pagesa. La consistència d'una important pagesia de mas, sobretot a Sentmenat, a diferència del Baix Llobregat i el Barcelonès, on el domini útil estava en mans de població urbana, de patriciat, però també de convents i monestirs, portà Eva Serra a estudiar la dimensió del mas, a considerar si les deu hectàrees era una superfície suficient per a una família pagesa, amb la dificultat de no poder quantificar les terres no productives (boscos, sobretot, però també terres de pastura).

La realitat pagesa canvià durant la crisi del segle XVII. El mercat de terres es mostrà actiu, més en la via dels establiments i subestabliments que en les vendes de terra, llevat de les vendes a carta de gràcia que denotaven la presència de l'endeutament pagès, accentuat en el període 1620-1640 i que es veié potenciat per la singular pressió fiscal dels anys quaranta, però també per mecanismes lligats a la reproducció de la unitat productiva, en què la política matrimonial podia tenir contrapartides no desitjades, a banda de contingències derivades de la biologia atzarosa. Tot plegat apuntava fortes dificultats, però amb etapes de creixement dels masos: engrandiment d'uns, desaparició d'altres. I, durant el darrer quart del segle XVII, especialment a partir de 1690, hi hagué canvis en l'estructura dels conreus. Eva Serra qualificava el període com de redreçament, sense superar els nivells de producció de finals del segle XVI i, en molts casos, tampoc els d'inici del segle XVII; però també com d'un període d'una certa especialització, cap a la vinya en el cas de Sentmenat i el Vallès, que tot just preparava el canvi cap al segle XVIII.

DE LA PRODUCCIÓ A L'ESTRUCTURA AGRÀRIA DE CLASSES: L'EXEMPLE DE SENTMENAT

La baronia de Sentmenat li serví de marc per estudiar l'estructura agrària de classe. Un Sentmenat marcat pel mas com a unitat de producció, que arribava al segle XVII com a resultat d'un procés d'aglevament de masos, alguns dels quals rònecs (la referència a Anguera de Sojo és evident), en el que era un clar procés de concentració, abans que, en acabar el segle, s'iniciés un procés de disgregació en forma d'establiments o subestabliments, a rabassa morta, per plantar vinya, a canvi d'un cens fix i un contracte a llarg termini. És així com s'explica la disminució del delme de cereals de finals del segle XVII i principis del segle XVIII, no atribuïble a una disminució de la producció, sinó a un canvi en l'estructura d'aquesta producció. D'altra banda, encara que no tots, molts dels rabassers, com a resultat del sistema d'herència única, eren fills cabalers dels masos, al costat d'altres artigaires, que s'acostaven als masos, àvids de terra, per arrencar i plantar.

És en el marc d'aquesta societat de masos que Eva Serra analitzà la crisi del segle XVII. El cas concret deixava pas a una resposta al problema general, en què es posava de manifest que la crisi del segle XVII era «un moment de la diferenciació social al si de la pagesia» (Serra, 1988a, p. 329), amb un seguit de factors que venien a trencar l'equilibri de l'economia pagesa: alguns d'ells interns a la unitat d'explotació (inherents a la reproducció de l'explotació) i d'altres derivats de la fiscalitat, que es distribuïa a l'interior de la universitat pagesa, mentre que era sobre el domini útil que queuia la tributació.

I en la dinàmica del crèdit i de l'endeutament, explicada per Enric Tello o Llorenç Ferrer, entrà de ple en l'explicació del mercat de la terra. Primer eren vendes a carta de gràcia, sobretot en els primers anys del segle XVIII, i després a perpetuïtat. També estudià la cessió de masos en règim de masoveria, de la mateixa manera que ho feu el baró de Sentmenat: simplement per una qüestió econòmica, perquè era la millor manera d'obtenir la renda.

Al Sentmenat del segle XVII, hi trobà una societat rural establerta, tot i que no immòbil, amb senyors útils de masos que cedien el mas a masoveria, alhora que parcel·la a parcel·la l'oferien a cabalers de mas esdevinguts rabassers, en un procés que aniria a més en el segle XVIII. Si aquesta era la imatge que trobava, no era menys interessant la reflexió que formulava. Ja que el procés del segle XVIII el teníem conegut, calia anar enrere i veure-ho en el segle XVI i abans, i plantejava «la necessitat urgent que hi ha d'estudiar les classes socials al camp en el començament del procés històric vers la diferenciació social pagesa, amb el benentès que els inicis són força anteriors al segle XVI» (Serra, 1988a, p. 367). Suggestia un ampli camp de recerca. Tot just alguns estudis començaven a identificar els masovers, els jornalers i aquest col·lectiu ingent de «treballadors», al costat dels petits emfiteutes i subemfi-

teutes, rabassaires alguns, que disposaven d'una o dues parcel·les de terra. Sota el concepte de pagesia, o de comunitat pagesa, hi havia una pluralitat de situacions i de geografies, com també passava entre els senyors útils i propietaris de masos a la Catalunya Vella. Tota aquesta diversitat de geografies i de pagesies eren tingudes en compte en la síntesi per a la *Història agrària dels Països Catalans* (Serra, 2008a), en què incorporà treballs específics sobre Ciutadilla o Maldà.

CONCLUSIÓ

Amb la tesi doctoral publicada, Eva Serra esdevé la referència historiogràfica de la societat rural catalana dels segles XVI i XVII. No d'una altra manera s'entendria que Emili Giralt li encomanés la coordinació del volum dedicat a la història moderna de la *Història agrària dels Països Catalans*. Per estudiar la crisi del segle XVII va anar enrere per poder entendre la magnitud de l'aturada de 1590-1630, abans que la guerra i la postguerra atuessin la producció (1640-1660). I fou en la recuperació productiva dels setanta i vuitanta, per al Sentmenat, el Baix Llobregat i el Vallès, quan es produí la diferenciació social dins la comunitat pagesa. Els senyors útils i propietaris de masos, alguns d'ells remences en el segle XV, van anar engrandint el mas, abans que el comencessin a subestablir en parcel·les petites a rabassa morta. Eren emfiteutes originaris, quasi propietaris, que subestabliren terra a una gernació de treballadors, alguns sorgits dels masos, altres vinguts de fora a buscar terra per treure-li fruit, a còpia de suor i treball (què fan si no els boigaires). Una part d'aquesta terra l'havien de cedir indefectiblement al vell senyor útil i propietari del mas o al baró de Sentmenat, que actuava també com a senyor útil, alhora que podia seguir percebent delmes o parts de delmes i lluïsmes de les transaccions del domini útil.

La societat feudal, l'economia rural, en el cas de Sentmenat, se'ns presenta com un laboratori d'anàlisi apropiat per posar de manifest tendències de producció, però també contradiccions d'una societat rural i, sobretot, pagesa, que distava molt de ser immòbil i que preparava una nova etapa de transformacions; unes transformacions que en el segle XVIII simplement s'ampliarien i s'eixamplarien, però que havien estat preparades abans.

La vàlua del treball d'Eva Serra és innegable, pel que aporta i pel que suggereix. I em sembla que és aquí on resideix el gran mèrit de la seva tesi i dels articles que giren entorn de la producció, la renda i la societat rural. El mestratge queda. Els que l'hem tingut per mestra hem de seguir treballant per esbrinar els complexos mecanismes de la societat i les seves contradiccions internes, dels segles XVI i XVII, però també del segle XXI. És la principal lliçó que ens ha deixat.

PERE GIFRE RIBAS

III

Catalunya en una monarquia composta

Un pactisme ascendent: la Catalunya del segle XVI

Quan la vaig conèixer, cap a l'inici de la dècada del 1980, en un curs de doctorat de la Universitat de Barcelona, Eva Serra era encara l'estudiosa per excel·lència del règim senyorial i de la història agrària de la Catalunya moderna, arran sobretot de la seva gran recerca sobre la baronia dels Sentmenat, publicada (després de molt esperar) sota el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII cap a la darrerria d'aquells anys vuitanta*.¹ Els estudiants d'aquell curs de doctorat també en coneixíem, és clar, els treballs que posaven en qüestió la interpretació de la Sentència arbitral de Guadalupe (1486) elaborada per Vicens Vives i tota la polèmica subseqüent.² I, encara que no fóssim uns agraristes de vocació, a tots plegats ens havia interessat molt un article seu sobre els rendiments agrícoles a la Catalunya de mitjan segle XVII, que havia estat elaborat mitjançant les oportunes o inevitables sèries de delmes i l'innovador recurs al llibre de notes d'un pagès del Collsacabra, en Joan Guàrdia.³

Però amb l'arribada de la dècada dels noranta, i més o menys en consonància amb el 350è aniversari de la Guerra dels Segadors (1640), la producció historiogràfica de l'autora va experimentar un tomb considerable: un gir polític, tal com en diríem ara, i no pas perquè l'estudi del feudalisme català o del desenllaç del conflicte remença no fossin, és clar, una faceta obligada de la història dita política

1. Eva SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988. Cal recordar que en aquella època aquesta mena de monografies acostumaven a dur la intitulació inversa, és a dir, *Senyors i pagesos...*, la qual cosa era ja tota una declaració d'intencions del tarannà de l'autora.

2. Eva SERRA, «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques*, núm. 10 (1980), p. 17-32.

3. Eva SERRA, «Consideracions entorn de la producció i la productivitat agrària de la Catalunya del segle XVII», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 1 (1978), p. 120-153.

(amb monarques i oficials reials pel mig i amb una classe dominant al capdavant), sinó perquè, ara, aquest objecte d'estudi ja no era només implícit o indirecte.⁴ Aquest viratge es pot datar, i concretar, em penso, arran de la seva (llarga) contribució de l'any 1991 a un volum col·lectiu, ideat per Josep Fontana i consagrat a l'estudi de la revolta del 1640 i el seu context.

En aquell text, explícitament intítulat «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», Eva Serra feia un repàs detallat de tots aquells contenciosos (o dels «llargs precedents», tal com figura al títol del primer epígraf) que haurien preparat, a parer seu, el camí cap a la revolta, a saber: les contrafaccions (moltes), els «plets de sobirania», el debat de la Constitució de l'observança, les tensions amb la Inquisició, la reforma del General, els quints i els allotjaments. Però en aquest text, i de manera menys convencional, l'autora també hi subratllava elements com ara el paper —determinant— de les institucions catalanes i la seva actuació; la forja d'un constitucionalisme «resistencialista», fet de jurisprudència, teologia (com no podia ser altrament) i alguns tocs republicans o quasi, i el protagonisme, al costat dels «segadors» i el poble menut, d'una «noblesa de la terra».⁵

Ben entès, no era un text «revisionista» qualsevol, sinó més aviat tot un veritable programa historiogràfic, presentat en forma narrativa i, fins i tot, entre línies, que s'aniria desplegant i acomplint en els anys següents. D'una banda, mitjançant l'edició de fonts, tan descurada d'ençà de Vicens Vives, com ara els opuscles i alguns tractats polítics de la Guerra dels Segadors (un altre encàrrec de Josep Fontana).⁶ I, sobretot, mitjançant l'edició crítica dels processos dels braços de corts, acompanyada dels pertinents estudis introductoris, algun dels quals, tot s'ha de dir, va encendre alguns sectors de la història del dret (tot plegat, per haver suggerit, l'autora, que «abans del sistema constitucional democràtic, van existir d'altres maneres de vehicular la pluralitat sociopolítica»)).⁷ D'altra banda, aquell

4. Igualment influent en aquest nou enfocament va ser, em fa l'efecte, la coneixença i la publicació del llibre de Víctor FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987; un llibre molt elogiat, sempre, per Eva Serra.

5. Eva SERRA, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», a Eva SERRA *et al.*, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, p. 3-65. Reeditat a Eva SERRA, *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*, Barcelona, Eumo i Institut d'Estudis Catalans, 2018, p. 113-188.

6. En edicions no crítiques. El primer volum d'*Escrits polítics del segle XVII* va ser *Notícia Universal de Catalunya*, de Francesc Martí Viladamar, a cura de Xavier Torres, Barcelona i Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 1995, el qual va ser objecte d'una aspra ressenya a les pàgines de *L'Avenç*, en què s'acusava el curador de voler promoure «un pensament protonacionalista». La decisió editorial d'ometre les fonts i citacions d'autoritat dels textos en qüestió potser els va fer més llegidors, però també menys exactes.

7. Ben mirat, allò que degué neguitejar els seus detractors potser va ser la frase antecedent, prou contundent, tal com era habitual en l'autora, que diu: «En aquests mateixos segles, la monarquia va ser la barrera més important del desenvolupament polític de la societat.» Vegeu *Cort General de Montsó (1585)*:

programa historiogràfic també es va anar omplint de contingut mitjançant els estudis oportuns, ja fossin de la mateixa autora⁸ o, si més no, tal com veurem més avall, induïts per ella mateixa.

EL GIR POLÍTIC

Les raons d'un viratge com aquest no són senzilles, segurament. I potser es poden explicar més i millor en clau de present (l'Espanya autonòmica dels darrers anys vuitanta) que no pas de passat. Si més no, i pel que fa a les eventuals claus historiogràfiques, la mateixa autora va deixar-ne algunes pistes a la «Introducció» que va escriure en l'esmentat volum col·lectiu. Allà s'hi pot llegir, efectivament, que el «pèndol de la historiografia» europea havia fet que en els últims anys s'hagués prestat molta atenció a les revoltes rurals de l'època moderna; i això, diu, les havia «alliberat» de força interpretacions artificioses o fora de context. Per contra, «el paper de les institucions polítiques» (o «cossos intermedis») del mateix període i, en particular, el seu enfrontament amb les grans monarquies del moment (l'anomenat Estat modern) no hauria rebut, segons l'autora, ni la mateixa consideració ni el mateix tractament. Tot al contrari: «La historiografia [europea], en centrar l'atenció en la formació d'un nou sistema de poder, ha tendit a convertir molts conflictes institucionals en esdeveniments perifèrics i subalterns d'aquest nou sistema, deformant la lògica social i política del “vell” marc institucional.»⁹

Aquesta (falta de) perspectiva, tal com continuava l'autora, condicionava la interpretació de la revolta catalana de 1640, però també —i això no era pas menys negatiu— tota la història política del període precedent. Fins aleshores, deia, les interpretacions de la «rebellió» de 1640 acostumaven a separar, o fins i tot a contraposar, el seu caràcter institucional, assimilat tot sovint a una mera «revolta aristocràtica» o *frondista*, i la vessant social del conflicte, que es prenia com a sinònim de revolta rural o fins i tot de lluita de pobres contra rics (tal com feia Elliott en el seu influent estudi *La revolta dels catalans*). En resum, dues línies paral·leles que no es trobaven mai. Per mirar de mostrar tot el contrari, és a dir, la simbiosi entre una i altra revolta, calia, tal com adduïa, no només reexaminar a fons els fets puntuals de 1640, sinó retrocedir en el temps, tirar enrere, i resseguir tot aquell procés mitjançant el qual les institucions catalanes (la Diputació i les Corts) anaren «preparant el terreny» i acabaren per convertir les queixes conjunturals en

Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç reial, a cura de J. M. Bringué *et al.*, sota la coordinació i un estudi introductor de l'Eva Serra, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2001, p. iv.

8. Vegeu un recull d'aquests treballs a Eva SERRA, *La formació...*

9. Eva SERRA, «Introducció», a Eva SERRA *et al.*, *La revolució...*, p. vii-xix (citació, p. x).

exigències constitucionals, i els greuges subsequents en «una dimensió política nova».¹⁰ Mirem, doncs, cap enrere.

El procés alludit per Eva Serra en aquell escrit es pot descriure, ni que sigui a títol orientatiu, com la gestació d'una (nova) identitat política, a saber, la de *la terra*. O, en un llenguatge més jurídic o específic, la *província*, és a dir, un territori amb un dret distintiu. Quan i com va començar una identitat semblant fa de mal dir, probablement. Se'n pot trobar l'origen (o la llavor, si no es vol ser tan optimista) en els pactes (mítics o reals) amb Carlemany, tan invocats el 1640, però també a la darrereria del segle XVI; en les Corts de 1283, data convencional de naixement del pactisme català; o en la Constitució de l'observança («Poc valria...») de l'any 1481, que venia a dir que no tenia cap sentit fer normes d'obligat compliment per a tothom si el monarca i els seus oficials no les complien al seu torn. Són diferents moments (sobretot, els dos darrers) d'entesa (si més no, pragmàtica) entre la institució monàrquica i una comunitat política encarnada per aquells estaments (la noblesa, l'Església i el patriciat urbà) que comptaven políticament.

Tanmateix, la distinció entre el rei i la terra es fa més evident que mai justament en circumstàncies inverses, és a dir, en moments de crisi o de canvis dinàstics, quan la cosa pública trontolla. Perquè és aleshores quan les persones fictes del rei i de la terra es distingeixen més nítidament i fins es poden dissociar i tot. O quan, per dir-ho en el llenguatge corporatiu de l'època, el cap ja no apareix (tan) unit als membres. N'hi ha un parell de moments, d'aquesta mena: l'un, l'anomenada Guerra Civil catalana de mitjan segle XV (1462-1472), que començà com una guerra entre la Diputació i Joan II, i l'altre, la incorporació del Principat, com una *província* més, dins l'àmbit de la monarquia composta de la casa d'Àustria (1519), a principis del segle XVI. I en tots dos, el paper de les institucions va ser, efectivament, decisiu.

UN ALTRE SEGLE XVI

Eva Serra no va «revisitar» gaire el conflicte de mitjan segle XV —un assumpte, de fet, ben poc reexplorat per la historiografia després dels Sobrequés, pare i fill.¹¹ Probablement, per falta de temps i no pas de ganes; no debades, l'accidentada trajectòria bèl·lica i política d'aquells anys s'endevina com una font d'experiències clau (si no com un veritable «lloc de memòria») en la història secular del

10. Eva SERRA, «Introducció», a Eva SERRA *et al.*, *La revolució...*, p. X-XI.

11. Santiago SOBREQUÉS VIDAL i Jaume SOBREQUÉS CALLICÓ, *La Guerra Civil catalana del segle XV*, Barcelona, 2a ed., Edicions 62, 1987, 2 v., amb estudis específics no solament sobre el conflicte, sinó també sobre la noblesa del nord-est català o la qüestió remença.

pactisme català: només cal recordar que el text d'una de les missives d'aquell enigmàtic capità general de l'exèrcit cristià de 1640 preconitzava justament una resolució del conflicte (ara amb Felip IV) en la línia de la Pau de Pedralbes de 1472 (el primer article de la qual deia que ningú no havia estat rebel).¹² Per contra, les reiterades incursions d'Eva Serra en la història del segle XVI català, a vegades en assajos i treballs de síntesi de cronologia força més àmplia, en capgiraren substancialment tant la perspectiva que aleshores estava en voga com la interpretació establerta. Aquesta relectura del període es pot sintetitzar en tres grans eixos, a saber:

a) La (diguem-ne) deslocalització de la història política de la Catalunya del cinc-cents, fins aleshores massa focalitzada, probablement per inducció de Vicens Vives, en la figura i l'actuació del lloctinent general del Principat i la cancelleria virregnal (tal com mostraven els treballs de Joan Reglà).¹³ No cal dir que aquesta era una mirada molt esbiaixada dels esdeveniments i que calia, si més no, contrastar-ne els resultats amb l'estudi de la documentació paral·lela i generada tant per la Diputació del General (registres de deliberacions, lletres trameses, dietaris, etc.) com per les Corts catalanes (els processos familiars de braços), no gens explotada encara. Incidentalment, deixeu-me dir, a més, que aquesta documentació també projecta una llum prou diferent sobre alguns altres fenòmens coetanis, com ara el bandolerisme, i en particular sobre alguns reputats «senyors bandolers» del moment, com ara Alexandre d'Alentorn (un vell conegut meu), el qual, a més de bandolejar, també era, quan calia, un pactista de pedra picada.¹⁴

b) La descentralització de la història política de la Catalunya del segle XVI. Deia «la Diputació i les Corts» perquè Eva Serra no va prestar una atenció comparable al paper de la ciutat de Barcelona i al seu Consell de Cent; potser per reacció metodològica davant la gran obra de Vicens Vives, sobre la Barcelona de Ferran II;¹⁵ o simplement perquè no observava (a diferència d'altres autors) cap contradicció o dissonància entre unes institucions i unes altres, les urbanes i les de la terra. En part, perquè unes i altres presentaven una base interestamental prou semblant o intercanviable. Dit d'una altra manera, el govern urbà i el govern del país es trobaven en mans d'unes elits polítiques el perfil sociològic de les quals corresponia en tots dos casos al del «militar barceloní», per utilitzar

12. Xavier TORRES, «Eco profético y angelología política en la revuelta catalana de 1640», *e-Spania* (juny 2015), p. 1-14.

13. Joan REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Barcelona, Aedos, 1956 (virregnat de Diego Hurtado de Mendoza); Joan REGLÀ, *Els Virreis de Catalunya*, Barcelona, Teide, 1956.

14. Eva SERRA, «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», a Eva SERRA *et al.*, *La revolució...*, nota núm. 20.

15. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona: 1479-1516*, Barcelona, Tipografia Emporium, 1936-1937, 3 v.

una altra fórmula de Vicens Vives, és a dir, aquell híbrid de noblesa mitjana i burgesia mercantil en ascens, que J. S. Amelang retrataria detalladament anys després i que Eva Serra acostumava a presentar com una suma de noblesa de la terra, ciutadania honrada i menestralia ascendent.¹⁶ Sigui com sigui, el resultat va ser una certa «desbarcelonització» o una millor descentralització de la història política del segle XVI català. Posats a fer, Eva Serra sempre es va interessar més per alguns exponents de la noblesa de la terra (com ara els Guimerà i la seva parentela)¹⁷ que no pas pel patriciat urbà, mentre que, territorialment, sempre va tenir ben present el conjunt del país abans que no pas les soles vicissituds de la capital.

c) La renovació interestamental de les institucions en el decurs dels segles XVI i XVII va ser precisament una altra de les «potes» del seu capgirador argument. I això no solament per la significació intrínseca del fenomen, és a dir, la «democratització» o mobilitat social relativa que suposava en el temps i en l'espai (això vol dir, respecte de l'època medieval i també en comparació amb d'altres contextos polítics del període), sinó sobretot perquè aquella obertura o osmosi interestamental hauria estat el veritable secret de la renovada força de les institucions i en particular de la Diputació de l'època moderna: molt diferent, en suma, de la seva predecessora medieval, tal com ja aventurava Eva Serra i tal com els treballs ulteriors de Pérez Latre (en origen, una tesi doctoral tutoritzada per Eva Serra) no van fer sinó confirmar àmpliament. La Diputació del segle XVI, efectivament, «fa país» i vertebrava el territori en una escala probablement inèdita i per les vies més diverses: a través de la xarxa fiscal, encarregant històries de Catalunya, fent elaborar un primer mapa del Principat, promocionant el culte de sant Jordi, etc.).¹⁸ També incidentalment, i com és ben sabut, aquesta idea del «potencial democratitzador» de les institucions catalanes, estroncat pel desenllaç de la Guerra de Successió, no sempre ha estat ben entesa ni acceptada de grat (en part, perquè una vulgarització no sé si interessada n'ha estafat el fons i la forma), però si es llegeix la conferència que Eva Serra va pronunciar a l'Ajuntament de Barcelona l'any 2015, en commemoració de l'Onze de Setembre, plena de cauteles, el lector pot arribar a la conclusió que potser no n'hi ha per tant.¹⁹

16. James S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona, Ariel, 1986.

17. Eva SERRA, «Els Guimerà, una noblesa de la terra», *Recerques*, núm. 23 (1990), p. 9-36.

18. Miquel PÉREZ LATRE, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II: Política, administració i territori*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2004; Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004; Miquel PÉREZ LATRE, «L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del cinc-cents», a Joaquim ALBAREDA *et al.*, *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 31-50.

19. Eva SERRA, «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica», a Eva SERRA, *La formació...*, p. 277-294.

Tot plegat ajuda a explicar com s'arribà a les Corts de 1585, quan els ministres reials titllaren de quasi *repúblicos* els estaments catalans, i la conflictivitat dels anys 1588-1592.²⁰

UN PACTISME ASCENDENT

En resum, Eva Serra tenia una visió ben allunyada, i sobretot força menys pessimista, que la prevalent fins aleshores, quan encara cuejaven els estereotips historiogràfics de la «decadència» i la tesi, associada a l'anterior, sobre la «desnacionalització pacífica» (i després, violenta) de la Catalunya dels primers Àustria o de l'endemà mateix del Compromís de Casp (1412).²¹ Per descomptat, *desnacionalització*, igual com el seu antònim, *nacionalització*, és un terme que la historiografia actual, molt sensible amb les qüestions de concepte i de vocabulari, no trobaria gaire escaient. *La terra*, en el millor dels casos, no era pas una nació en el sentit modern o (valgui la redundància) nacionalista de la paraula, sinó una col·lectivitat que es definia (i es singularitzava) per uns drets distintius, i no pas per una idiosincràsia ètnica o cultural.²² Ara, si allò que Soldevila volia dir en parlar de desnacionalització era que després de Casp o després de l'entronització dels Àustria la identitat catalana —o una identitat política distinta dintre d'una monarquia composta— havia anat minvant en el decurs del temps, la conclusió, a hores d'ara, seria més aviat la contrària: va ser precisament en aquest període quan les institucions catalanes van mantenir, o fins i tot van augmentar, el seu pes polític; la qual cosa es pot interpretar com una mena de pactisme ascendent abans que no pas el contrari. Si ara sabem que no hi hagué decadència econòmica a la Catalunya del segle XVI,²³ ara també podem dir, després dels treballs d'Eva Serra i els seus col·laboradors, que tampoc no n'hi va haver de política, de decadència.

XAVIER TORRES

20. Jon ARRIETA, «La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica», *Pedralbes*, núm. 15 (1995), p. 33-93.

21. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. II, 2a ed. (rev. i ampl.), Barcelona, Alpha, 1962-1963, cap. XXVII-XXIX.

22. Xavier TORRES, «Identitat i vocabulari: nació, terra i pàtria a la Catalunya dels Àustria», *Pedralbes*, núm. 23-I (2003), p. 41-58.

23. Albert GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña: 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998.

La Guerra dels Segadors

Voldria començar aquesta intervenció en homenatge a Eva Serra fent un reconeixement personal. A mitjan anys setanta, quan era estudiant de la Facultat de Filosofia i Lletres a la Universitat Autònoma de Barcelona, vaig llegir els llibres d'Eva Serra i de John H. Elliott sobre la Guerra dels Segadors i això va ser decisiu a l'hora d'encaminar la meua tesi de llicenciatura cap a l'estudi del moviment pagès i popular del 1640. Després la recerca que he realitzat s'ha mogut per camins i viaranys prou diversos, però la meua orientació d'historiador modernista té com a punt de partida la lectura de *La Guerra dels Segadors* d'Eva Serra (1966) i de *The revolt of the Catalans* de John H. Elliott (1963).

Si hom mira el conjunt de la vasta producció historiogràfica d'Eva Serra, pot tenir la percepció que els treballs sobre la Guerra dels Segadors no hi són predominants, ja que quantitativament hi ha més llibres, capítols de llibre i articles dedicats a la història agrària i a l'estudi de les estructures institucionals i legislatives de la Catalunya anterior al 1714. Tanmateix, la Guerra dels Segadors ocupa un lloc cabdal per entendre la trajectòria i l'aportació historiogràfica d'Eva Serra, al meu entendre, per dues raons: primerament, perquè els fets del 1640 constitueixen l'origen del seu interès pels segles de la modernitat catalana, i, en segon lloc, perquè els dos altres grans eixos de la seva tasca investigadora van resultar derivacions dels interrogants plantejats a partir dels esdeveniments ocorreguts els anys centrals del segle XVII. Tal com ella mateixa explicitava en la introducció de la seva tesi doctoral sobre la baronia dels Sentmenat, la intenció d'aprofundir en les relacions de la producció del camp català venia de la motivació de comprendre millor el context de la revolta pagesa del 1640. D'altra banda, el seu endinsament en l'anàlisi dels fonaments teòrics i pràctics del «constitucionalisme antic» català, deriven, si més no en part, de la seva voluntat de cercar les bases politicoideològiques del xoc constitucional que portà a la crisi del 1640.

De fet, aquestes inquietuds historiogràfiques ja resten prou apuntades en el seu primer llibre: *La Guerra dels Segadors*, publicat per l'editorial Bruguera l'any 1966, tot just quan Eva Serra cursava els darrers cursos de la llicenciatura d'història i quan només tenia vint-i-quatre anys d'edat. Tal com em va informar la seva germana Blanca, l'interès de la jove Eva Serra per la Guerra dels Segadors provenia d'una motivació doble. D'una banda, a mitjan dècada dels seixanta, els fets del 1640 constituïen un referent històric per al Front Nacional de Catalunya, el moviment independentista en què ella militava, ja que entrellaçaven lluita política i mobilització popular. Però, d'altra banda, l'interès per la Guerra dels Segadors obeïa també a unes experiències vivencials. Eva i els seus germans s'havien criat al barri del Guinardó, però sempre mantingueren una relació molt intensa amb el de Sant Andreu del Palomar. Les restes de l'anomenada *capella dels Segadors* de l'església de la plaça de l'Orfila havien captivat l'atenció de la jove Eva Serra, perquè allà, la jornada del 22 de maig del 1640, s'hi havien reunit els pagesos i el sometent popular que entrà a Barcelona per primera vegada i alliberà el diputat Francesc Tamarit de les presons reials. I, tal com avui tenim ben documentat, aquest episodi fou clau en el procés de la ruptura política entre la Cort de Madrid i les institucions catalanes.

Crec que també resulta d'interès exposar el context historiogràfic en què va ser escrit aquest primer text d'Eva Serra sobre la Guerra dels Segadors. Els treballs que s'havien encetat durant la dècada dels anys trenta del segle xx per commemorar el 1940 el tercer centenari dels esdeveniments de l'inici de la Guerra dels Segadors van quedar estroncats i sense publicar pel trasbals de la Guerra Civil i la seqüela repressiva de la dictadura franquista. Cap dels projectes endegats per Antoni Rovira i Virgili, Josep Sanabre, Ferran de Segarra, Pere Pujol i Agustí Duran i Sanpere van veure la llum.

Però, durant la dècada dels anys cinquanta, Sanabre pogué reconstruir i completar els materials de la recerca aturada el 1936, mentre que John H. Elliott i Eulogio Zudaire presentaren les seves tesis doctorals sobre els esdeveniments del 1640 i els seus antecedents. Com a resultat, el 1956 Josep Sanabre publicà *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, el 1963 sortí a la llum *The revolt of the Catalans*, de John H. Elliott, i a l'any següent *El conde duque y Cataluña*, d'Eulogio Zudaire. Altrament, a mitjan anys seixanta, el context econòmic i politicoinstitucional dels fets del 1640 ja era més ben conegut gràcies a les obres de Joan Reglà (1956), Pierre Vilar (1962) i Jesús Lalinde Abadía (1964).

Amb aquestes bases bibliogràfiques, a *La Guerra dels Segadors* Eva Serra va confegir una visió sintètica de la crisi del 1640, els antecedents de la qual remuntaven a l'inici del govern de Felip IV de Castella i del comte duc d'Olivares (tot posant especial èmfasi en les fracassades Corts de 1626), un relat que feia finir amb

els episodis de la conquesta de Barcelona per Joan Josep d'Àustria l'octubre del 1652 i la signatura del Tractat dels Pirineus el novembre del 1659.

Amb ocasió d'aquestes jornades d'homenatge, he rellegit d'una tirada les cent dotze pàgines d'aquest llibret escrit ja fa més de cinquanta anys i he de dir que la construcció de trama bàsica factual encara s'aguanta d'una manera admirable, indicatiu inequívoc que la jove Eva Serra havia atrapat la difícil lògica històrica d'aquest complex període. Però a més, i com a corollari del llibre, Eva Serra realitzava una curta però densa part conclusiva que portava per títol «Judicis sobre la Guerra dels Segadors», de la qual en destaco tres idees.

En primer lloc, Eva Serra remarcava que el 1640, paral·lelament a la revolta pagesa i popular, es va produir una «revolta oficial» que va dirimir amb la corona un «problema constitucional». La segona idea apuntava el caràcter polièdric del moviment català, el qual podia ser qualificat de «crisi constitucional, de revolució social, d'aixecament nacional i també d'escenari de guerra internacional». Finalment, i ací la seva interpretació potser és menys clara, Eva Serra afirmava que aquest enfrontament constitucional estigué liderat per unes classes dirigents catalanes i castellanes, de les quals deia que «defensen la nació, i no sempre amb una vaga consciència», tot i que poc després asseverava que els catalans «no saberen mostrar-se units» i que especialment «les classes benestants no feren costat al secessionisme».

Posteriorment, Eva Serra dedicà diversos treballs a aspectes concrets de la Guerra dels Segadors, recerques adreçades a analitzar la participació catalana a la campanya de recuperació de la fortalesa de Salses (Serra, 1988), a esclarir les bases del finançament que permeté la mobilització militar del Principat el 1640 (Serra, 1989) o a remarcar que, després del retorn del 1652 a la monarquia espanyola, hi hagué una repressió més severa del que tradicionalment s'havia afirmat (Serra, 1997). També, en alguns pròlegs i obres generals d'alta divulgació, Eva Serra seguí aprofundint en diversos aspectes d'aquest període. Tanmateix, centraré la meua l'anàlisi en el text «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», treball publicat l'any 1991 al volum, coordinat per ella mateixa, *La revolució catalana de 1640*, ja que entenc que ací hi trobem les bases de la seva actualització interpretativa sobre els esdeveniments de l'inici de la Guerra dels Segadors.

Aquest text d'Eva Serra sortí a l'escalf del 350è aniversari dels fets de l'any 1640, un aniversari, cal dir-ho, que tingué un impacte social i historiogràfic molt moderat, ja que bàsicament quedà limitat a alguns cicles de conferències i a una exposició commemorativa amb el seu corresponent catàleg (Alcoberro i Vidal Pla, 1990). Entenc que per contextualitzar el text d'Eva Serra, més que en l'efemèride commemorativa, cal parar atenció en quina havia estat l'evolució de la historiografia catalana sobre els esdeveniments i el context històric del 1640, i també en

com la historiografia europea havia encarat des de la fita dels anys seixanta el tema de les revoltes i les revolucions a l'època moderna.

Pel que fa a la historiografia catalana, els vint-i-cinc anys transcorreguts d'ençà de la síntesi del 1966 havien produït alguns materials i bibliografia que ajudaven a perfilar millor la crisi del 1640. En primer lloc, havien aparegut alguns articles i monografies que ampliaven el coneixement sobre diversos aspectes concrets de la Guerra dels Segadors, com serien la naturalesa de la revolta pagesa i popular de la primavera-estiu del 1640 (Simon i Tarrés, 1981), l'impacte dels allotjaments sobre la pagesia (Alcoberro, 1983) o el fenomen de l'exili d'una part de la classe dirigent catalana cap a la Cort de Madrid (Vidal Pla, 1984). En segon lloc, també durant el quart de segle transcorregut respecte del text del 1966, havien aparegut contribucions rellevants per al coneixement del context general dels segles XVI i XVII, ja que temes com la classe dirigent barcelonina (Amelang, 1986), el bandolerisme (Torres, 1988), l'evolució del poder municipal català (Torras i Ribé, 1983), les estructures institucionals i legals del règim pactista (Ferro, 1987) o la seqüència històrica que seguí el retorn del 1652 (Sánchez Marcos, 1983) havien estat objecte de monografies importants. Finalment, en tercer lloc, també s'havien editat alguns materials documentals d'interès per a la primera meitat del segle XVII: el dietari de Jeroni Pujades (Casas Homs, 1975-1976), el diari de Joan Guàrdia (Pladevall i Simon i Tarrés, 1986), però, sobretot, el dietari de la Junta General de Braços editat pel pare Basili de Rubí l'any 1976 en un volum que portava per títol *Les Corts Generals de Pau Claris*.

La importància del text publicat per Basili de Rubí rau en el fet que donava compte del capteniment i de les actuacions del poder revolucionari català instituint a partir del 10 de setembre del 1640 i permetia il·luminar una fase decisiva, però poc tractada, del procés de ruptura política entre les institucions catalanes i la Cort de Madrid. Ni el llibre de Sanabre (1956) ni el d'Elliott (1963) havien atorgat gaire atenció a aquest període, i en el tema de la Junta General de Braços l'obra d'Eulogio Zudaire (1964) arriba al seu esbiaixament interpretatiu màxim en parlar de l'«antifuerismo de la revolución», «la conspiración avanza», etc., tot atribuint el trencament polític que suposà la convocatòria dels braços catalans per part de la Diputació al *dramatis personae* d'una sèrie de dirigents catalans rancorosos amb la política de patronatge de la corona. Per tant, el dietari editat per Basili de Rubí possibilitava aprofundir en el vessant de la revolució política que, si bé ja havia estat apuntat en els estudis anteriors, tenia poc desenvolupament analític.

En referència a l'evolució de la historiografia europea, cal constatar primerament el seu creixent interès per l'estudi de les revoltes i revolucions de la primera modernitat que precediren la Revolució Francesa de 1789. Amb la seva habitual mestria en el maneig bibliogràfic, Xavier Gil (2003) ja va realitzar un balanç de les aportacions i polèmiques generades sobre aquest tema durant les tres darreres

dècades del segle passat. Ara només voldria remarcar tres idees sobre aquests debats i contribucions que em semblen rellevants per la connexió que tenen amb el text d'Eva Serra que estic comentant. La primera és la tendència a restringir l'ús del concepte *revolució* a l'esfera política d'aquests moviments. La segona és la que ha remarcat que dites revolucions polítiques podien ser protagonitzades per grups dirigents ja instal·lats en les institucions o les esferes de poder. Finalment, la tercera idea que voldria apuntar és que difícilment aquests moviments revolucionaris podien tenir una legitimació política sense una base ideològica.

El text «1640: una revolució política» s'iniciava amb algunes de les argumentacions de l'alçament del 1640 que donaven dos dels principals escrits justificatius de la revolució catalana: la *Proclamación católica*, de fra Gaspar Sala, i la *Noticia universal de Cataluña*, de Francesc Martí Viladamor. A partir de l'enfilall de contrafaccions que detallaven aquests dos textos coetanis, Eva Serra feia un repàs a les disputes polítiques i jurisdiccionals que des del segle xvi havien enfrontat les institucions catalanes amb el govern central de la monarquia hispànica. Així, Eva Serra presentava la crisi del 1640 no com un xoc polític conjuntural sinó com la culminació conflictiva d'unes tensions constitucionals en què entraven en disputa els espais de sobirania del rei i de la comunitat catalana.

L'any 1640, la revolta contra els *tercios* i la decisió d'envair militarment Catalunya per part del ministeri del comte duc d'Olivares haurien estat els principals detonants de la revolució política que comportà la convocatòria de la Junta General de Braços: «d'una situació crònica de sobirania vulnerada i d'uns plantejaments de legalisme jurídic sistemàtic es passava a una opció revolucionària». Aquesta opció revolucionària tindria com a base un bloc socialment heterogeni i amb no poques contradiccions. L'ideal de defensa de la comunitat faria sumar en un bloc «resistencialista» els sectors de la revolta popular i els sectors de la classe dirigent catalana.

El poder revolucionari constituït a partir de la Junta General de Braços suposaria «un gir decisiu», el qual portaria al desplegament de les potencialitats institucionals, militars, judicials, financeres i de relacions internacionals de la formació històrica catalana d'ençà del setembre del 1640. Per a Eva Serra, llavors emergí «una *res publica* que no fracassà per la seva incapacitat social o política, sinó per la seva debilitat militar davant de dues monarquies en expansió».

En resum, encara que alguns autors anteriors, John H. Elliott entre ells, haguessin interpretat que en el vertiginós encadenament d'esdeveniments dels anys 1640-1641 existí una «revolució política», aquesta ara agafava un lloc central per definir la naturalesa de la crisi del 1640.

Estudis posteriors, centrats totalment o parcial en la Guerra dels Segadors, han aprofundit en l'anàlisi de la revolució política del 1640. En destaco tres línies d'investigació:

1. La primera fa referència als fonaments ideològics de la revolució, la qual situaria en la comunitat catalana el pol bàsic de la legitimació política (Palos, 1999; Simon i Tarrés, 1999; Villanueva, 2002). Aquesta línia de recerca tindria derivacions en l'estudi del vocabulari polític (Torres, 2008), en la comparació del pensament constitucionalista català amb el que es va donar a altres àmbits hispànics i europeus (Rubiés, 1998), en el paper que la religió i altres elements culturals tingueren en la conformació i divulgació dels discursos polítics (Simon i Tarrés, 2003*b*; Mitchell, 2005; Torres, 2015; Simon i Tarrés, 2016) o en el contrast entre el discurs constitucionalista i les tesis regalistes formulades a Catalunya i a la Corona d'Aragó (Gil, 1998).

2. En segon lloc, també s'ha perfilat millor la classe dirigent que conduí el procés revolucionari i la ruptura de Catalunya amb la monarquia hispana de Felip IV i Olivares, tot analitzant el seu tram de relacions familiars, però també les bases de la seva cultura política i la lògica de la seva actuació en els convulsos i intensos anys de 1640-1641 (Palos, 1997; Simon i Tarrés, 2008).

3. Finalment, també s'ha aprofundit en com el joc d'identitats i contraidentitats patriòtiques o nacionals quedà incardinat en la crisi del 1640, tot examinant-se la seva connexió amb els processos de construcció política estatal (Simon i Tarrés, 2005), amb el joc entre Catalunya, Castella, Espanya i França (Jané, 2006; Torres, 2008) o la difusió a través dels instruments de propaganda i legitimació disponibles (Neumann, 1998).

Cal dir ràpidament que aquestes tres línies d'investigació que substancialment reforcen la caracterització del moviment del 1640 com a revolució política no esgoten la bibliografia posterior publicada amb relació a la revolució del 1640, ja que el coneixement d'aquesta també ha estat enriquit per obres generals de caràcter sintètic (Torres, 2006), així com per diversos estudis d'abast municipal o local (Florensa, 1996; Abad, 2003; Querol i Muñoz, 2004), treballs biogràfics (Capdeferro, 2012), monografies sobre els aspectes militars (Güell i Florensa, 2005; Güell, 2008; Camarero, 2015) o edicions d'algunes cròniques coetànies (Busquets, 1994; Simon i Tarrés i Vila, 1998; Simon i Tarrés, 2003*a*; Margalef, 2011-2017).

Per acabar, voldria fer referència a la definició del moviment del 1640 com a «moment republicà» que la mateixa Eva Serra (a la conferència pronunciada al saló del Consell de Cent el 2015) i altres autors hem utilitzat en els darrers anys (Simon i Tarrés, 2011; Torres, 2016).

En primer lloc, és necessari explicitar que la major part dels estudiosos que en les tres darreres dècades s'han ocupat de l'estudi de les repúbliques i del republicanisme en els segles de la primera modernitat (Koenigsberger i Müller, ed., 1988; Skinner i Gelderen, ed., 2002; Sabbatini, Natalizi i Fasano, ed., 2007; Herrero, ed., 2017) han matisat l'aparent antagonisme entre unes formes de govern republicanes i unes altres de dinasticomonàrquiques en les incipients formacions estatals

de l'època moderna; una historiografia que també ha posat en relleu la diversitat dels models republicans de govern en el dit període. En segon lloc, crec que també és necessari no oblidar que el republicanisme és una tradició de pensament polític que excedeix la definició d'una forma de govern (encara que sigui la de república), una tradició que es remunta al món clàssic grecoromà i que arriba fins als nostres dies amb les propostes «neorepublicanes» d'intel·lectuals com Philip Pettit (1997).

Sobre el «moment republicà» del 1640 voldria fer ara només una precisió cronològica i plantejar una hipòtesi de treball. Tradicionalment s'ha dit que hom pot parlar de l'existència d'una república catalana entre el 16 i el 23 de gener de 1641; és a dir, que aquesta només hauria tingut una setmana de vida. Però això no crec que sigui històricament correcte, ja que la sobirania de Catalunya estigué en mans dels braços entre el 10 de setembre del 1640 i el 30 de desembre del 1641, data en què Lluís XIII jurà, a través del mariscal Brezé, les lleis i constitucions del Principat. Durant aquests quasi setze mesos, els representants estamentals dels braços catalans designaren oficials per impartir la justícia i administrar el territori, reclutaren i organitzaren una milícia catalana, implantaren i recaptaren nous impostos, encunyaren moneda i es lliuraren a la sobirania de Lluís XIII de França, després d'haver trencat els lligams de fidelitat que els vinculaven a Felip IV. Per a un jurista reialista com Felip Vinyes (*Desengaños a los pretextos y motivos...*) no hi havia cap dubte sobre el caràcter revolucionari que tenien la convocatòria i les primeres resolucions de la Junta General de Braços: «llamaron y convocaron las villas y pueblos con sometent general usando del sumo imperio. Tomaron a sus manos las rentas reales, los tribunales y archivos, impidiendo a los ministros que tenían puestos del rey el ejercicio de sus oficios», tot afirmant Vinyes que a partir de llavors els catalans s'havien comportat com una «república libre y absoluta».

Entre el 10 de setembre del 1640 i el 30 de desembre del 1641 es poden distingir, però, tres etapes: la primera, del 10 de setembre del 1640 al 16 de gener del 1641, en què els braços deixaren en «vagància», és a dir, en suspens, la sobirania de Felip IV de Castella; la segona, del 16 al 23 de gener del 1641, en què acceptaren la «protecció» de Lluís XIII de França, i la tercera, que aniria des d'aquesta darrera data, en què es lliuraren a la sobirania del rei francès, fins a la data del 30 de desembre, en què, després dels pactes de Péronne (setembre del 1641), Lluís XIII va acceptar l'entrega dels catalans i, tal com hem dit, el mariscal de Brezé jurà en el seu nom, a les acaballes del 1641 a la Jonquera, les constitucions i lleis de Catalunya, fent legalment efectiva la sobirania francesa.

La hipòtesi de treball es refereix a la connexió entre el constitucionalisme català i els principis i ideals del republicanisme renaixentista desenvolupat a Itàlia, especialment a Florència, i després estès per Europa. No cal perdre el temps cercant citacions de Maquiavel o Guicciardini en els textos dels principals teòrics i

propagandistes de la revolució catalana ni tampoc en els autors constitucionalistes que els precediren. Tanmateix, això no vol dir que no fossin coneguts pels tractadistes contrareformistes catalans i castellans, tal com en el seu moment ja va fer notar Helena Puigdomènech (1988), o que la citació per demonitzar Maquiavel no servís per encobrir diverses apropiacions o adaptacions, tal com ha apuntat Keith David Howard (2014) més recentment.

La hipòtesi que formulo és que el republicanisme clàssic (i fins i tot el renaixentista) va ser més que un «vernís ocasional» en la construcció del discurs constitucionalista català de la primera meitat del segle XVII. També hom pot apreciar en els textos dels tractadistes catalans algunes «estructures argumentals ocultes» (en el sentit de no citades) del republicanisme renaixentista, però usant els referents i els autors del món clàssic (Ciceró, Tit Livi, etc.), els quals eren ben coneguts en la Catalunya del Renaixement i del Barroc, tal com sabem pels estudis de Jaume Medina (2002), Alexandre Coroleu (2015) o Antonio Fernández Luzón (2005).

ANTONI SIMON I TARRÉS

L'Estat català modern a la vetlla de la seva dissolució

Com és sabut, la historiadora Eva Serra i Puig (1942-2018) ha estat una figura clau en la renovació dels estudis sobre la Catalunya moderna.¹ Cap altre període de la història de Catalunya no ha viscut en les darreres dècades un procés tan general i evident de transformació, no ja en termes simplement positivistes, sinó també pel que fa a la seva interpretació i conceptualització. Podríem dir, de manera àmplia i potser un xic gruixuda, però no pas essencialment equivocada, que els segles moderns eren percebuts, fa tot just una trentena d'anys, com un període inequívocament decadent. L'etiqueta «decadència» era com un ample contenidor on cabia de tot: des de l'alta literatura (l'àmbit en què es va encunyar el concepte i en què potser encara pot tenir alguna utilitat) fins a la dinàmica política, tot passant per l'economia, la conflictivitat social o la psicologia col·lectiva. Aquest era un paradigma inqüestionable en la dècada de 1960, els anys d'estudi d'Eva Serra, i ho continuà essent si més no fins als darrers decennis del segle xx.

Ferran Soldevila ho havia definit de manera precisa en la seva *Història de Catalunya*, publicada inicialment el 1934 i reeditada el 1962. Els capítols moderns presentaven una successió de fases decadents que inevitablement portaven a l'extinció nacional, no només per una pulsó violenta externa, sinó fins i tot per simple inanició interior. Així, en successius capítols, la «desnacionalització pacífica» donava pas de manera inevitable a la «desnacionalització violenta».

En especial pel que fa a la Guerra de Successió, els escassos passatges dedicats al tema per Ferran Soldevila es trobaven fortament influïts per allò que vaig anomenar en una ocasió el «malentès aliadòfil» (Alcoberro, 2005). Em refereixo a una percepció històrica distorsionada per un enfocament presentista comú a la seva generació (la forjada al voltant de la Primera Guerra Mundial), que tendia a veure

1. Hem assajat una visió de conjunt de l'aportació intel·lectual d'Eva Serra a: Alcoberro, 2018 i 2019.

en França l'eterna i inequívoca terra de la llibertat, i en Alemanya i, encara més, en l'Imperi austrohongarès la quinta essència de la reacció, l'Antic Règim i el bel·licisme. I això per a tots els períodes històrics, Guerra de Successió inclosa. El mateix Soldevila, tot citant Antoni Rovira i Virgili, afirmava: «Ha estat dit, amb raó, que els homes del 1640 eren superiors als del 1714», per bé que matisava: «Però contribuï a tornar més encertada l'actuació d'aquells el fet d'obeir un sol sentiment, poderós, i un sol objectiu constant: la conservació de les llibertats». El prejudici germanòfob de la historiografia catalana se sumava aleshores al paradigma del reformisme borbònic, encunyat per la historiografia jacobina espanyola en aquells anys. Els seus efectes combinats, no cal dir-ho, només podien empètir l'aposta catalana de 1705, tot just redimida per la defensa heroica de 1714 (per bé que engegada pel «fanatisme» i la «idolatria» cap a Carles III, dos mots que apareixen reiteradament en la descripció que en fa Ferran Soldevila).

La visió noucentista de Soldevila no va ser qüestionada pel que fa als segles moderns, ans al contrari, per les aportacions de Jaume Vicens Vives i, més tard, de John H. Elliott. A *Ferran II i la ciutat de Barcelona* (1937), la tesi de Vicens que, tanmateix, per raons òbvies, va circular molt escassament en els anys següents, es dibuixa una contradicció inquietant: la que contraposa les institucions del govern representatiu (Diputació del General, Consell de Cent) i la Corona. Les primeres es caracteritzen, en termes generals, per l'egoisme de classe, la corrupció, el desgovern i, en definitiva, la confusió i l'empobriment generals. Per contra, la institució monàrquica, en mans d'un home bo, tendeix a fer prevaler l'interès comú, la justícia, el bon govern, la pau social i, amb ell, el progrés material i espiritual.

Aquestes, no cal dir-ho, no eren aleshores unes premisses exclusives de Vicens ni d'un sector de la historiografia o de la intel·lectualitat catalanes. Se'n pot derivar una lectura política, pròpia d'una etapa particularment incerta de la història d'Europa. Però la sacralització de l'Estat (i, en particular, de la Corona) com a ingredient racionalitzador i modernitzador era aleshores un fenomen comú a les historiografies dels països democràtics i totalitaris, que pràcticament no tenia excepcions. Aquesta tendència es va confirmar a la fi de la Segona Guerra Mundial, amb l'establiment de dos blocs de característiques aparentment estructurals o atemporals.

La mateixa Eva Serra ho va remarcar en un article en què feia balanç de la historiografia catalana per al període 1988-2013 (Serra, 2014). En aquest cas, la historiadora resseguia els passatges dedicats a l'edat moderna per Vicens en una de les obres més emblemàtiques de la seva darrera etapa, *Notícia de Catalunya* (Vicens i Vives, 1960). Unes pàgines, assenyalava la historiadora, «insubstancials, per no dir del tot errònies»:

Vicens, emmirallat pel fenomen de la monarquia autoritària i Amèrica, va desestimar i ridiculitzar la història moderna de Catalunya i això ens ha afectat, malgrat Reglà i Elliott. Unes poques perles que ja he reproduït en altres ocasions ho demostren. Posant l'accent en la crisi baixmedieval, per Vicens, després de la crisi del xv, Catalunya en els segles xvi i xvii passa a ser un país quasi sense història.

Aquesta tendència, òbviament, té el seu corollari en la Guerra de Successió, la tràgica derrota de la qual obrirà, paradoxalment, les portes del progrés mitjançant l'esmena. Resseguiu de nou la historiadora en la seva selecció i comentari de «perles» vicentines:

A la Guerra de Successió, Catalunya torna a fallar del tot, altra vegada, segons Vicens, per manca de comprensió de l'Estat modern. «Entre intrigues internacionals», diu, ja que Vicens no dóna la categoria de relacions diplomàtiques als moviments vigatans inicials de la guerra, «les classes dirigents van arrossegar el poble menut per abandonar-lo després per por a la revolució». Filipistes i austriacistes foren, segons Vicens, els realitzadors de la Nova Planta. La història no perdona els retards: «Catalunya enterrava el juriconsultisme envellit i coneixia l'estat modern», això sí, «en termes poc falaguers».

En el mateix article, Eva Serra es referia també a l'efecte de l'altra gran aportació política publicada abans de l'etapa de renovació que ella liderà. Ens referim a *La revolta catalana, 1598-1640*, de John H. Elliott (1963; versió catalana de Josep Vallverdú, 1966), un treball que porta un subtítol suggeridor: *Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. La interpretació que en fa Antoni Simon en el seu article ens allibera d'aprofundir-hi aquí ara. Destaquem, però, que l'enfocament d'Elliott associa de nou la monarquia amb la modernitat, i presenta els fets de 1640 com una «revolta» de caràcter reactiu i tradicionalista, en el fons lligada a la perpetuació d'uns anacrònics «privilegis» medievals. Per això, la historiadora va encapçalar el gir interpretatiu d'aquell episodi amb un títol de contingut obertament oposat al de l'obra d'Elliott: *La revolució catalana de 1640* (Serra, 1991). El debat conceptual «revolta versus revolució», com sabem bé els coneixedors del període, mostra dues línies interpretatives clarament diferenciades, o potser més exactament antagòniques.

Si Vicens i Elliott apuntalaven, per als segles moderns, la visió política de Soldevila, un altre historiador havia endegat una línia del tot innovadora. Ens referim a Pierre Vilar i a la seva *Catalunya dins l'Espanya moderna*, publicada el 1962 i tot seguit, en els anys 1964-1968, en versió catalana, amb una notable traducció d'Eulàlia Duran. La tesi de Vilar, cal no oblidar-ho, duia també un subtítol particularment eloqüent: *Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures*

nacionals. Així, Vilar situava en el segle XVIII —o, més exactament, en la «primera revifalla catalana» de 1675-1710, per emprar la periodització utilitzada en una altra obra coetània de Vilar, l'edició del *Manual de la Companyia Nova de Gibraltar* (Vilar, 1990)— el punt d'arrencada de la Catalunya contemporània. I això en un doble sentit: el de la transformació de les estructures econòmiques i socials, i el de la formació d'una identitat moderna. En un i altre sentit, la recerca vilariana s'eria com una esmena a la totalitat al concepte *decadència*, si més no a la seva aplicació al període iniciat en l'últim quart del segle XVII. Ben al contrari, ell observava en aquella etapa tots els indicis que acabarien abocant el país a la revolució industrial.

En conseqüència amb aquest punt de vista, la visió vilariana de les institucions catalanes abolides el 1714, de les causes de l'arrencament del país amb Carles III, l'arxiduc, o de les conseqüències de la Nova Planta marcava una enorme distància amb les que havien plantejat Soldevila o Vicens. Així, Vilar presenta Narcís Feliu de la Penya, «historiador i home d'acció», com a portaveu de «grups d'interès ben organitzats» que expressen, ja a l'entorn de 1680, «un corrent de pensament sòlidament lligat als interessos pràctics». «En resum», afirma Vilar, «la guerra del 1705 és cosa d'aquesta burgesia mercantil catalana que ha somiat d'esdevenir una altra Holanda per al “comerç lliure”. Nova reacció contra la “decadència” [hispanica], aquesta vegada més conscient de les seves intencions».

En la darrera fase de 1713-1714, la resistència es desplaça, però, a la «“classe mitjana” —mercaders, artistes i menestrals», per contrast amb les classes privilegiades, però també amb el «“poble” pròpiament dit —menestrals pobres, obrers, pescadors, filadores i cardadores de Barcelona», l'actitud del qual simbolitza amb la frase «Pa, i totes hi anirem!», que cridaven les dones de Barcelona en els darrers dies del setge.

Barcelona, afirma Vilar, «cau com una república exemplar, l'heroisme de la qual meravella per molt temps Europa». «L'Estat català deixa d'existir», la qual cosa suposa, en particular per a la burgesia i la petita noblesa, la fi «d'una llibertat política i una representació governamental». Les pèrdues humanes van anar acompanyades dels «empresonaments, els exilis, pèrdues de béns per les confiscacions i segrestos» i de la imposició d'un impost punitiu i particularment oneros, el cadastre.

Certament, la tesi de Pierre Vilar ha estat sovint mediatitzada per una visió reduccionista, que en limitava l'abast a la història econòmica, tot contravenint el seu objectiu inicial. En algun moment fins i tot se l'ha intentat identificar amb els estudis econòmics sobre l'Espanya del segle XVIII, que han volgut presentar els canvis materials com una conseqüència del suposat «reformisme borbònic».

D'altra banda, una altra obra que va tenir una gran incidència en la renovació de la història política endegada per Eva Serra no provenia de la història econòmi-

ca, sinó de la història del dret. Em refereixo a *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, de Víctor Ferro, publicada el 1987. En aquesta obra, Ferro destacava la vigència i el contingut essencialment antiautoritari i progressivament democràtic de les constitucions i les institucions abolides per la violència el 1714. D'aquesta manera, Ferro trencava amb la visió fins aleshores dominant que presentava l'Estat català com un entramat fonamentalment medieval o medievalitzant, i els seus diversos intents de defensa en els segles moderns com a essencialment reaccionaris.

Eva Serra arriba de manera clara i irreversible a la història política amb *La revolució catalana de 1640*, una obra que, com ja hem esmentat, va ser publicada el 1991. Aleshores la historiadora s'acostava a la cinquantena i tenia ja un important bagatge de recerca, forjat especialment en l'àmbit de la història econòmica i social. Convé remarcar que en aquesta obra col·lectiva Eva Serra va comptar amb l'ajuda d'alguns dels seus deixebles més directes, i també amb la d'altres historiadors consolidats, com Núria Sales i Josep M. Torras i Ribé. En el seu treball «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», que encapçalava l'obra, Serra va destacar la importància de la Junta General de Braços de 1641 com a instrument de ruptura, tot definint les seves principals mesures en els àmbits de la mobilització militar, de la fiscalitat, de la formació d'un nou ordre jurídicopolític i d'una nova hegemonia i, també, evidentment, en el marc diplomàtic. A partir d'aquí, va encetar un seguit de línies de recerca, que en part ha continuat conreant i en part també han estat desplegades per altres historiadors, com Antoni Simon o Xavier Torres.

Però l'interès per la crisi de 1640, que és constatable tot al llarg de la trajectòria de recerca d'Eva Serra, la va abocar també en els anys següents a l'estudi de les conjuntures de 1700-1705 i de 1713-1714. En aquest àmbit, la reflexió d'Eva Serra s'ha centrat en alguns temes clau: els elements de continuïtat de l'austriacisme amb la ruptura de 1640; la caracterització de l'austriacisme com a projecte polític; les característiques del sistema polític català en les vigílies de la seva supressió violenta, i el contrast entre aquest i el nou ordre borbònic imposat *manu militari*.

El primer d'aquests temes apareix ja clarament definit a l'article «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme» (Serra, 2001), publicat en una obra col·lectiva coordinada per Joaquim Albareda amb un títol prou explícit: *Del patriotisme al catalanisme*. En aquest treball, Eva Serra documentava la importància quantitativa i qualitativa de la repressió que va seguir la derrota de 1652-1659. En destacava, en especial, el procés d'uniformització i de control del poder per part de la Reial Audiència i, en paral·lel, el buidatge de la Diputació del General des del punt de vista polític i humà. Tanmateix, en la darrera dècada del segle XVII, la historiadora subratllava «la formació d'una nova generació política que ja no ha viscut l'experi-

ència de 1640 i està involucrada en les transformacions socioeconòmiques» coetànies. Aquesta generació, que ja no observava França com una alternativa, a causa «de la pèrdua de prestigi de les tropes franceses, especialment d'ençà de 1694-1695 lliurades al saqueig» i de la «política dels Borbons al Rosselló [que] tampoc no era pas la millor targeta de presentació», va desplegar uns nous instruments polítics davant la paràlisi de les institucions, en especial de la Diputació del General. Eren el nou braç militar i la Conferència dels Tres Comuns. «El cert», concloïa aleshores Eva Serra, «és que els catalans van veure en l'austriacisme una possibilitat de refer el seu constitucionalisme».

El procés de formació d'aquesta opció política, l'endemà de la mort de Carles II i de l'accés al poder del duc d'Anjou, proclamat rei com a Felip V, ha donat lloc a diversos treballs d'interès. Així, a «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic (el debat de la vicerègia, novembre de 1700 - març de 1701)» (Serra, 2007b), publicat en una altra obra col·lectiva coordinada per Joaquim Albareda, la historiadora detallà les diverses posicions polítiques plantejades a Catalunya com a conseqüència del testament de Carles II. En totes elles observà de nou una clara divergència d'interpretacions entre la Diputació del General, molt més procliu a acceptar les directrius emanades de la Cort, i el braç militar, on es donaren les posicions més bel·ligerants.

D'altra banda, en un article força més precoç, Eva Serra plantejà les característiques del debat parlamentari suscitat en la Cort General de 1701. Em refereixo a «Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió» (Serra, 1996), publicat a *L'Avenç*. La historiadora plantejà, com a objectius polítics de l'austriacisme aleshores, «recuperar el terreny polític perdut el 1652» i «consolidar el creixement econòmic emergent». I, entre les seves victòries, apuntà, tot seguint Jaume Bartrolí, la formació d'una nova fiscalitat que «va ser una simbiosi de fogatge i cadastre». En realitat, com hem assenyalat en altres ocasions, constituí l'arrel del futur cadastre borbònic (això sí, en termes entenimentats i de pacte polític, no de càstig de guerra) (Alcoberro, 2015).

Però la definició més àmplia del contingut polític i de la composició social de l'austriacisme la va plantejar en la seva aportació al primer congrés internacional suscitat a Catalunya pel tricentenari de la Guerra de Successió. Em refereixo a «Una alternativa nacional sota l'aparença de conflicte dinàstic» (Serra, 2007a), que va constituir la conferència de cloenda del congrés *L'aposta catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*, organitzat conjuntament pel Museu d'Història de Catalunya, el Centre d'Història Contemporània i la Universitat Pompeu Fabra el 2005. En aquesta ocasió, Eva Serra carregà contra una certa «història dinàstica, diplomàtica i militar» que «sol comportar la simplificació de qüestions històriques situades en altres àmbits». En aquest sentit, afegia: «Pel que fa a Catalunya, als Països Catalans o a la Corona d'Aragó, el factor dinàstic fou l'excusa d'uns

regnes de tendències parlamentàries o republicanes per defensar el seu model polític històric, ben capacitats per fer una evolució democràtica».

Sobre aquestes bases, Eva Serra destacà els lligams i els punts comuns entre els tres regnes en el moment de l'esclat del conflicte. I ho feu des de perspectives diverses: la reflexió juridicopolítica (en què comparà, dins la seva diversitat, els treballs de Narcís Feliu de la Penya per al Principat, de Llorenç Mateu i Sans per al País Valencià i de José Dormer per al regne d'Aragó), la dinàmica institucional i els projectes econòmics.

Aquest enfocament va venir acompanyat d'una enorme tasca de tipus positiu i documental, en què va comptar amb el suport d'un entusiasta equip investigador. Heus aquí la gènesi de les nombroses edicions de documentació institucional que edità, i que són analitzades més detalladament en una altra taula rodona: les referents a la Cort General de 1705, a la Junta General de Braços de 1713 o al Tribunal de Contrafacions. En un sentit similar, Eva Serra dedicà diversos treballs a la comparació entre els règims municipals anterior i posterior a la Nova Planta borbònica. En aquest sentit, cal destacar la ponència «El poder local català: d'Universitats (1706) a Ajuntaments (1718)» (Serra, 2015a), que presentà el 2014 al congrés internacional *Els Tractats d'Utrecht. Clarors i Foscors de la Pau. La Resistència dels Catalans*, que suposà, de fet, la continuació del congrés de 2005 ja esmentat.

En aquella ocasió, Eva Serra destacà, ja, pel que fa al poder municipal, el caràcter representatiu i obert del règim municipal català anterior a la Nova Planta, en especial per contrast amb altres realitats regionals:

La comparació del sistema municipal català amb el dels coetanis de la resta d'Europa permet observar la seva capacitat de poder i, fins i tot, que l'oligarquització no arribà a poder eliminar els menestrals de la gestió municipal, com ho va indicar James Amelang. Ciutats i viles disposen de patrimoni, tenen *ius statuendi* i *edicendi* impugnable, tenen capacitat contributiva i d'endeutament, facultat de regular col·legis i confraries laborals, competències en afers comercials i crediticis, en ensenyament, en sanitat, en beneficència, en obres públiques, en ordre públic i defensa i, en alguns casos, potestat judicial i drets de marques.

Per contra, el model sorgit de la Nova Planta suposa el nomenament de regidors vitalicis, de nomenament reial, i la substitució del «sistema deliberatiu corporatiu per la norma del decret reial». Aquest fet, acompanyat de la imposició del cadastre, suposà l'afebliment competencial dels municipis i l'oligarquització del seu govern. O, en paraules d'Eva Serra, «el sistema català basat en un model organitzatiu territorial descentralitzat horitzontal i civil va quedar violentat per la imposició d'una normativa vertical centralista i militaritzada».

Totes aquestes reflexions van tenir una nítida expressió en la conferència que va impartir al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona en ocasió de la Diada Nacional de Catalunya de 2015. La historiadora va optar en aquest cas per un títol clar i contundent: «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica» (Serra, 2015*b*). Aquest text palesa una deliberada voluntat didàctica, que ha anat acompanyada d'una enorme eficàcia pel que fa als seus resultats, ja que ha estat reiteradament reeditat. Aquest esforç divulgador obeïa també a un innegable objectiu polític. Pocs mesos després de l'arribada al poder municipal del grup Barcelona en Comú, era prou constatable la voluntat d'un sector d'historiadors i intel·lectuals afins a aquest col·lectiu de contraposar la memòria de 1714 a la memòria de 1936 i 1939: la d'una suposada Catalunya romàntica, anacrònica i conservadora a la Catalunya popular i republicana. Cal remarcar, però, perquè no hi hagi dubtes, que la persona clau en l'elecció d'Eva Serra per a aquella conferència, i també en l'acceptació de l'encàrrec per part de la historiadora, va ser l'historiador i amic Josep Fontana, que havia donat suport a Barcelona en Comú en les recents eleccions.

El relat històric d'Eva Serra qüestionava, per essencialment fals i trampós, el discurs que contraposava les dues memòries. I ho feia des del mateix títol en què els adjectius «democràtica» i «històrica» no eren precisament antagònics, sinó complementaris. Així, Eva Serra iniciava el seu discurs reivindicant tres «curtes victòries: la batalla de Montjuïc de 1641, la batalla de Montjuïc de 1705 [...] i la tercera, la proclamació de la República Catalana el 14 d'abril de 1931». «No és equivocat», afegia més endavant, «comparar 1714 amb 1939». Tot seguit, la historiadora descrivia les característiques essencials de l'Estat català abolit el 1714:

Aquest sistema es basava en tres potes: els drets polítics de la vida municipal, les Constitucions o lleis generals de la vida parlamentària i les lleis de l'observança, és a dir, la vigilància de l'actuació civil i política dels vassalls i dels oficials reials (o, com diríem ara, dels ciutadans i dels funcionaris públics).

Aquest model mostrarà, a més, especialment en ocasió dels dos grans conflictes bèl·lics moderns (la Guerra dels Segadors i la Guerra de Successió), una clara tendència cap a l'augment de la representativitat social i territorial. Així, recordava Eva Serra, durant el primer conflicte els menestrals de Barcelona van obtenir una conselleria pròpia a l'executiu del Consell de Cent, mentre que les juntes generals de braços de 1641 i 1713 van comptar amb una representació popular excepcional: «La Junta General de Braços de setembre de 1640 o Corts de Pau Claris van ser un parlament sense rei (com qui diu una república) i la presència vilatana va passar d'una trentena a centenars de comuns».

Aquest tomb social, que expressava també un canvi d'hegemonies polítiques, va tenir també conseqüències en els àmbits legislatiu i fiscal a les Corts Generals

de 1701 i de 1705, amb mesures concretes, com ara la formació del Tribunal de Contrafaccions, la distribució proporcional a la riquesa dels serveis (contribucions) o la legislació en àmbits tan diversos com:

La inviolabilitat de la correspondència, el dret de reunió, la immunitat de les persones per les seves decisions i opinions en reunions institucionals, contra les detencions arbitràries, el compliment en els terminis de les condemnes [...] o la jurisdicció civil per damunt de la jurisdicció militar sobre la població.

La conclusió, afirmava Eva Serra, «és que el 1714 (i en part ho podríem fer extensiu al 1707 pel que fa al País Valencià i al 1715 pel que fa a Mallorca) liquidà tota una manera de fer». Amb tot, afegia més endavant, «la memòria històrica es mantingué, i d'aquí ve la força de la societat civil a Catalunya, és a dir, d'una societat plena amb un marc polític estret i repressiu».

Crec que aquesta darrera citació permet tancar tot un cercle. Eva Serra va ser una historiadora que va entendre el compromís polític com un punt d'arrencada de la seva recerca històrica: com un esperó per descobrir i fer aflorar la veritat en termes històrics i per comprendre millor qui som, d'on venim i, potser, on anem.

AGUSTÍ ALCOBERRO

IV

Les institucions de la terra: Cort General i Diputació del General

La Cort General: una gran herència i un gran repte de futur

Encara que jo no he estat un deixeble directe del fèrtil mestratge d'Eva Serra, sí que hi vaig mantenir una relació estreta que anava més enllà de la companyonia, excel·lent sempre, en l'extingit Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Si he de fer memòria, el primer esdeveniment que em vincula amb Eva Serra és anterior al fet d'haver-la conegut personalment: jo vaig començar els meus estudis el curs 1981-1982, i el 3 de desembre del 1981 va ser detinguda amb altres membres de l'organització Independentistes dels Països Catalans (IPC). El resultat va ser una vaga d'estudiants, la primera en la meua estada a la universitat, per demanar el seu alliberament. Anys més tard ja vaig ser alumne seu en el curs de doctorat del bienni 1989-1991, i va començar una relació personal de la qual vaig aprendre molt en l'àmbit científic, en què la seva actitud era sempre de generositat, paciència i humilitat. A més, vaig ser beneficiari de la seva discreció i elegància quan donava un cop de mà. Quan vaig assumir la responsabilitat de l'Àrea d'Història de la Universitat Catalana d'Estiu, vaig poder comptar amb la seva participació activa i entusiasta sempre que li ho vaig demanar. Sens dubte, a més del deute científic que tots els historiadors modernistes tenim amb Eva Serra per les seves aportacions al coneixement històric, he d'afegir el meu deute personal.¹

1. Aquest treball ha estat fet durant la meua estada com a professor visitant a la Universitat Ca'Foscari de Venècia, a la qual he d'agrair les facilitats i l'ambient que tant m'han ajudat en el temps que hi he treballat.

LES CORTS EN LA HISTORIOGRAFIA CATALANA ABANS D'ÈVA SERRA

Fa anys la història de la Catalunya moderna s'escrivia oblidant molt sovint les Corts, les constitucions i la Generalitat. Reis i virreis n'eren els seus principals protagonistes i els catalans quedaven diluïts dins la confusió d'un bandolerisme endèmic, o d'unes institucions mal compreses. Com qui diu, només les institucions municipals van tenir un tractament adequat. Fa pocs anys els llibres de Víctor Ferro, de Núria Sales i el volum de *Les Corts a Catalunya* del Congrés d'Història Institucional del 1988, entre d'altres estudis, van començar a capgirar aquesta visió i s'ha de dir que aquest nou plantejament històric permet una millor integració i comprensió dels resultats dels estudis sobre l'evolució econòmica i social de l'època. (Serra, coord., 2001, p. LI).

Provar de fer un balanç de la historiografia de les Corts catalanes abans de l'obra d'Eva Serra seria fútil si es té present que ja ho va fer ella mateixa en diverses publicacions que anirem citant al llarg d'aquestes pàgines. Per tant, en aquest primer apartat el que provarem és de fer una panoràmica dels treballs sobre les Corts en relació amb les aportacions fetes per Eva Serra: com els estudis d'altres la van influir i com els seus han influït sobre treballs d'altres. Hem de pensar que afrontar l'estudi de les Corts a finals del segle xx no era una tasca gens senzilla. Dins la mateixa historiografia catalana el tema semblava tocat pel rebuig que des de Vicens fins aleshores havien tingut els seus estudis. El primer referent bibliogràfic ha estat tradicionalment l'obra de Coroleu i Pella (1876), una lectura presentista des del segle XIX, que pretenia demostrar que el liberalisme era la continuïtat històrica dels sistemes constitucionals medievals i, en fer-ho, se li atribuïen unes característiques molt allunyades de la realitat històrica.² Aquesta prevenció tenia com a referència també el debat que es produí entre Vicens Vives i Rovira i Virgili l'any 1935.³ Tant és així que Vicens Vives, que segons Eva Serra va menysprear la història moderna de Catalunya, va traspasar bona part d'aquesta prevenció als seus deixebles. *Els virreis de Catalunya*, de Joan Reglà,

2. «Sepamos hacernos cargo del estado social de aquellos siglos y la institución de las Cortes catalanas —como las demás de la Corona de Aragón— aparecerá a nuestros ojos como la organización parlamentaria más acabada que produjo la Edad Media y muy superior en muchos puntos a las más celebradas constituciones de nuestra siglo» (Coroleu i Pella, 1876, p. 155). Molt sovint s'ha criticat la historiografia catalana del segle XIX titllant-la de «romàntica» o «catalanista» quan era la tendència comuna a tots els països europeus. Un exemple espanyol seria el cas de Rafael Altamira (Rivero, 2004). En l'àmbit europeu, en el cas alemany es pot consultar el treball de Karl Kohut (2009), sense oblidar l'antic, però encara útil, llibre de Gooch (1942).

3. El debat arrenca amb un article d'Antoni Rovira i Virgili en la *Revista de Catalunya* i va ser contestat per Jaume Vicens Vives en el diari *La Veu de Catalunya*. Hi ha diversos treballs en què aquesta polèmica ha estat reproduïda i estudiada (Sobrequés, 1989; Muñoz, 1997, entre d'altres).

amb prou feines fa cap referència a les Corts i la seva importància política durant el període modern (Reglà, 1956).

L'obra de John Elliott va reblar el clau en la postergació de les Corts en l'anàlisi històrica de la Catalunya moderna. Presentades com una eina d'utilitat dubtosa des del punt de vista de l'assoliment legislatiu i com un potent mecanisme de bloqueig polític, l'autor anglès no dubtava a valorar-les com un obstacle per a la modernització de la monarquia de Felip IV, «una institució ocupada preferentment de la defensa de los derechos de los individuos» (Elliott, 1982, p. 197). Cal dir, però, que a banda de la visió historiogràfica del moment, els anys cinquanta del segle xx, que condicionava la construcció teòrica de la seva tesi, Elliott només va estudiar les Corts de 1626, justament aquelles en què algunes de les seves conclusions poden ser més raonades, però que van projectar-se sobre les convocatòries anteriors. Crec que aquest és el lloc per poder parlar d'aquest tema. La mateixa Eva Serra va criticar durament John Elliott en relació amb la seva posició sobre la Revolució de 1640, però cal tenir present el context en què va fer la seva tesi doctoral. Era la dècada en què l'absolutisme com a marc interpretatiu de la construcció de l'Estat modern prenia forma a partir del, repetidament citat, estudi pioner de Hartung i Mousnier (1955). A aquesta idea també s'hi apuntaria la historiografia marxista i, des d'una posició o una altra, acceptava que el motor dinàmic de l'evolució política del món modern era la monarquia i el poder central, mentre que els parlaments i els organismes estamentals eren cossos arcaics, defensors d'una legislació medieval cada cop més desfasada.

Si tenim present aquest context general, veurem que era lògic que la historiografia catalana més o menys d'esquerres de la transició política espanyola combinés un menyspreu cap a l'obra de Ferran Soldevila, que pretenia «desmitificar», segons es deia, la història catalana amb un intent de connexió amb els corrents interpretatius ja esmentats. En són bon exemple les pàgines de Joaquim Nadal i Ricardo García Cárcel en la *Història de Catalunya* de l'editorial Salvat (Salrach, 1978), l'estudi d'aquest últim sobre les Corts de 1519 (García Cárcel, 1975) o el balanç que el mateix autor va fer el 1987 (García Cárcel, 1989). Unes institucions oligàrquiques dirigides per individus incompetents i egoistes i sense capacitat de resposta davant la monarquia dels Àustria que, de manera gairebé determinista, havien de dur el país al desastre; aquesta seria la descripció que es va fer en el llibre més important d'aquesta línia interpretativa (Palos, 1994). Aquesta interpretació gens positiva sobre les Corts catalanes podríem dir que culminà amb el debat que va organitzar la revista *Manuscrits* el 1997 sota el títol genèric *Catalunya i Espanya a l'època moderna. Homenatge a John H. Elliott*. Podem trobar en aquest número títols tan reveladors com «És vàlid avui el concepte formulat per Reglà de *fossilització del dret català* al llarg del segle xvii?» (Belenguer Cebrià, 1997) o «Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? I on rau l'estatalitat, en

les monarquies compostes?» (Sales, 1997), amb conclusions que, en alguns dels treballs, ja feien notar un canvi amb el paradigma vigent fins aleshores cap a una redefinició en termes més positius.

L'APARICIÓ D'UNA NOVA PROPOSTA HISTORIOGRÀFICA

Al llarg dels anys vuitanta i més clarament en els anys noranta la visió dels segles XVI i XVII catalans i de les seves institucions va començar a canviar. García Cárcel havia tractat la Cort de Carles I a Barcelona el 1975 i va fer-ne una interpretació molt esbiaixada, en què va interpretar l'enfrontament entre la noblesa i els cavallers per la creació d'un quart braç com un conflicte de classe potencialment revolucionari i va confondre el pagament dels deutes del difunt Ferran II amb suborns aplicats sobre la noblesa pel nou monarca. Una bona part de la càrrega que García Cárcel va considerar conflictiva de manera errònia va ser matisada pel treball d'Ubaldo de Casanova poc després (Casanova Todolí, 1980) en un article que tenia el seu origen en una tesina dirigida per Ernest Belenguer. I encara, gairebé en paral·lel, Eulàlia Duran feia un altre estudi, el més complet dels tres, sobre la mateixa Cort, en què es feia, possiblement per primera vegada, una proposta interpretativa que la convertia en protagonista del debat polític d'un moment tan important com era el canvi de dinastia i, a més, treia a la llum els conflictes de bàndols que existien al braç militar i que poc tenien a veure amb suposats conflictes potencialment revolucionaris (Duran, 1982). I encara caldria ressenyar el treball d'Ernest Belenguer sobre els greuges de 1599, en què feia notar la seva importància per analitzar les relacions entre rei i país (Belenguer Cebrià, 1987). No podem oblidar, tampoc, el treball de Jaume Bartrolí sobre la Cort de 1701-1702 (Bartrolí i Orpí, 1979), que havia aportat una interpretació lliure d'apriorismes ideològics i historiogràfics de les seves sessions i resultats. Però, si haguéssim de cercar un punt de referència que hagués de marcar un abans i un després, aquest va ser, també per Eva Serra, el congrés sobre les Corts catalanes que es va fer a Barcelona el 1988, publicat amb el títol *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional: 28, 29 i 30 d'abril de 1988* (1991).

Eva Serra sempre va considerar que les tres obres fonamentals per donar cos a una nova lectura de les Corts van ser el llibre de Víctor Ferro, *El dret públic català* (Ferro, 1987), la tesi doctoral d'Oriol Oleart, *Els greuges de la Cort a la Catalunya del segle XVI* (Oleart i Piquet, 1992), i l'article de Núria Sales, «Diputació, síndics i diputats. Alguns dels errors evitables» (Sales, 1995). El primer explicava el dret públic i les institucions catalanes, la seva estructura i la seva lògica, i, el que és més important, demostrava l'element estatal de la Catalunya medieval i moderna. La tesi d'Oleart va proporcionar un estudi dels greuges no només des de la seva ves-

sant jurídica: va demostrar en la seva evolució i l'estudi de casos les bases de la relació entre el país i el rei i la seva degradació. A l'últim, el treball de Núria Sales era un veritable manifest que assenyalava alguns dels errors habituals fins aleshores en els estudis que es presentaven, i proposava com a primera feina a fer la publicació dels processos de cort que encara restaven inèdits, tots els de l'època moderna.

I, encara, ni que sigui per acabar aquesta ràpida repassada, hauríem d'esmentar el congrés sobre les Corts celebrat el 1988 i el III Congrés d'Història Moderna de Catalunya de 1993, que va nodrir de nous treballs i nova informació la historiografia d'aquesta temàtica.

Al llarg dels anys noranta es van llegir tres tesis doctorals que Eva Serra sempre va considerar d'una forma unitària, tant per la seva continuïtat cronològica com per la seva coherència interpretativa: les d'Àngel Casals (Casals, 2000), Jordi Buyreu (Buyreu, 2005) i Miquel Pérez Latre (Pérez Latre, 2004). Cap d'elles feia referència exclusiva a les Corts, però totes tres en conjunt van construir una explicació basada en la dialèctica entre rei i país, en què les diverses institucions —tant reials com regnícoles— i especialment les Corts tenien un paper cabdal.

Tot plegat anava en coincidència amb un canvi general que també s'estava fent en l'àmbit internacional pel que fa a l'estudi de l'absolutisme i les assemblees parlamentàries. Concretament, es començà a relativitzar no només el paper de l'absolutisme com a element modernitzador de l'Estat, sinó fins i tot la seva pròpia existència. El negacionisme radical de la seva existència (Henshall, 1992), encara que criticat, va donar peu a reflexions plurals que van acotar-lo pel que fa a la seva extensió i capacitat d'implementar-se davant una societat més complexa del que s'havia pensat en els treballs que havien seguit els de Hartung i Mousnier.⁴ En paral·lel, altres autors han volgut demostrar com han estat justament els sistemes parlamentaris com l'anglès o l'holandès els que van afavorir el creixement econòmic dels seus estats respectius i els que van crear mecanismes d'extracció fiscal més eficients (Hoffman i Norberg, 1994). En l'àmbit català, Josep Fontana també va fer una crítica contundent al suposat paper progressista de l'absolutisme en comparació amb els sistemes parlamentaris (Fontana, 2005).

LES APORTACIONS METODOLÒGIQUES D' EVA SERRA

Així doncs, si des del punt de vista teòric les idees d'Eva Serra van connectar amb les propostes historiogràfiques internacionals és perquè es basava en un estudi detallat de la documentació, i no només dels processos de corts: va treure a la

4. Per estalviar referències bibliogràfiques i els diversos arguments, es pot consultar l'entrada d'enciclopèdia feta per Cesare Cuttica (2015).

llum molts altres recursos documentals, donant a les Corts el que pensem que era la seva autèntica dimensió d'esdeveniment polític global, que implicava grups i institucions més enllà del marc físic on es feien les reunions. Segur que altres autors d'aquest volum assenyalaran una de les característiques d'Eva Serra pel que fa a la seva manera de treballar: la seva capacitat d'influir en altres investigadors i de ser influïda per ells en un diàleg constant, del qual en resultava, en els seus treballs, una síntesi d'idees, en què tots aquells que hem dedicat alguns dels nostres esforços a la investigació de les Corts ens trobem citats i ens sentim representats i, fins i tot, interpel·lats.

Joan Lluís Palos ja havia mostrat la importància de l'ús de les fonts d'origen municipal i capitular (Palos, 1991). Eva Serra va usar la documentació per treure a la llum dues qüestions molt importants. En primer lloc, la correspondència entre municipi i síndics, que permet conèixer quins eren els temes que s'havien de plantejar en les sessions del braç. Aquesta informació és de primer ordre per entendre el pensament i l'acció de la base política del país. En segon lloc, els mecanismes de presa de decisió en les comissions municipals que feien el seguiment dels seus síndics. El seu estudi sobre els síndics de Perpinyà és bona mostra de la importància d'aquesta via de recerca i els bons resultats que podia proporcionar (Serra, 1997).

Un cop acabades les Corts, la publicació de les constitucions era el que els donava la plena vigència. El procés que portava a culminar l'edició havia passat bastant desapercebut per als historiadors fins que Miquel Pérez, amb relació a les de 1585, i Eva Serra van donar un sentit polític al procés de demora que va patir l'edició de la legislació aprovada el 1585 i el 1599, que va ser de fins a quatre anys en el cas de la segona. La causa no era altra que la discrepància de la Corona respecte als textos que calia validar, fent una tasca de segona lectura —per dir-ho així— absolutament il·legal, que suposava un atac al sistema constitucional català (Serra i Puig, coord., 2001).

Tota la complexitat i riquesa de l'anàlisi de les Corts només era possible a partir d'un treball rigorós i exhaustiu pel que fa a les fonts. No cal insistir en la feina que al capdavant d'un equip important d'investigadors va fer en la publicació de les Corts de 1585, que ella considerava cabdals, i del braç reial de 1704-1705. Ja hem parlat també de l'atenció que va dedicar a la documentació local en els casos de Perpinyà i Barcelona. També va aportar una nova font, com va ser la de les relacions de l'ambaixador venecià Francesco Soranzo i del nunci vaticà Camilo Caetano, que van acompanyar Felip III en el seu viatge a la Corona d'Aragó el 1599, i la correspondència, però aquesta des de Madrid, que van fer els representants diplomàtics d'aquests dos països sobre les Corts de 1701, tot mostrant la degradació de la importància que se li donava a la Corona d'Aragó des del cos diplomàtic després de l'actuació de Felip II el 1592 (Serra i Puig, 2008).

Una altra aportació destacada va ser la nova valoració que va fer de la tracta-

dística de les Corts. El pactisme havia donat de si moltes pàgines sobre la forma de celebrar Corts, les seves atribucions i els que podien ser els seus membres; encara que sembli irònic, la raó és la poca precisió legal del funcionament de les Corts. La història del dret ja ho havia estudiat des de la seva perspectiva formal i Eva Serra va proposar una anàlisi que insistia en dos punts: la continuïtat històrica, que comença en el segle XIV i que va més enllà de la Nova Planta, i la contextualització històrica dels textos i edicions que van anar veient la llum. Encara que sembli una obvietat, fa la distinció entre l'any en què es van escriure les obres i la data de la seva publicació, bastant allunyades unes d'altres en la majoria dels casos: Jaume Callis va escriure el seu *Extragravatorium curiarum* entorn del canvi de segle, entre el segle XIV i el segle XV, i va ser publicat el 1518; i la més coneguda, la *Práctica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya y materias incidentes en aquellas*, que Lluís de Peguera escriví entre 1604 i 1610, però que va veure la llum amb motiu de la celebració de les Corts de 1632.

L'interès d'aquests i altres exemples es troba en la demostració de la continuïtat del pensament pactista i la seva concreció legal, que ajudaran a crear una doctrina política enfrontada a la de l'absolutisme monàrquic, que també tindrà la seva expressió en la teoria sobre les Corts, concretament l'obra de Gabriel Berart *Discurso breve sobre la celebración de Cortes de los fidelissimos reynos de la Corona de Aragón* del 1626 i dedicada al comte duc d'Olivares (Serra i Puig, 2007, p. 672-682).

LES APORTACIONS CONCEPTUALS

Com ja s'ha dit al començament, el canvi general que es produí en la «nova història política» nascuda en els anys vuitanta i noranta del segle passat va fer repensar la qüestió de la relació entre «l'Estat», la naixent burocràcia i els cossos de representació estamental. La revalorització a la baixa del poder dels governs reials va obligar a llançar una nova mirada sobre conceptes com *republicanisme* o *comunalisme*, sense oblidar el protagonisme que va anar guanyant el món municipal i la seva organització. I, dins d'aquest replantejament, els parlaments han deixat de ser subjectes passius per ser reivindicats com a part integrant i activa de l'evolució política dels segles XVI i XVII.

Eva Serra ha estat, sens dubte, la historiadora que més estudis fàctics i monogràfics ha ofert per integrar el cas català en el conjunt del coneixement històric europeu. Va proposar una observació de les Corts com a baules d'una cadena que integrava tot el conjunt de l'evolució social i política del Principat. Les seves investigacions han anat més enllà de l'estudi monogràfic de convocatòries concretes per donar continuïtat a unes en relació amb les altres i trencar la seva consideració de casos aïllats.

També va variar la forma de llegir els processos de cort. La divisió legal entre constitucions i capítols de cort, en funció de qui havia estat el seu promotor, si els braços o el rei, amagava, segons va demostrar, que la iniciativa política sempre procedia dels braços, mentre que la monarquia adoptava una posició passiva o, fins i tot, d'obstrucció: «Cal relativitzar la figura i el paper del rei perquè l'estudi de les Corts ens ha fet veure que la iniciativa legislativa sempre pertany als braços, tot i que necessitessin el decret reial per a la seva formalització» (Serra i Puig, 2010, p. 146).

El vincle entre els greuges i la legislació, que havia estat apuntat en altres autors, va ser sistematitzat per Eva Serra, que va resseguir-lo en el cas dels greuges de 1552 contra la capitania general, que donà peu a constitucions per regular la seva actuació (Serra i Puig, 2003, p. 22-25).

Sens dubte, un dels temes sempre més discutit ha estat el dissentiment, però tot i algunes aportacions anteriors, serà Eva Serra l'encarregada de fixar la descripció i la importància d'un mecanisme considerat cabdal en el funcionament de les Corts. Elliott ho va malentendre en l'estudi que va fer de la Cort de 1626: «Nada podía discutirse, excepto el punto suscitado por la disensión, hasta que se llegase a un acuerdo y desapareciese el *dissentiment*» (Elliott, 1982, p. 197). El considerava un recurs fruit dels egoismes individuals, especialment visibles i aparatosos en el braç militar. «Cal estudiar els dissentiments, si més no en una doble perspectiva. Com a resistència dels braços envers el rei, fruit de la concepció pactista del poder, i com a manifestació del desacord interestamental o intraestamental» (Serra i Puig, coord., 2001, p. 685). Quan Eva Serra va passar l'estudi del *nomine discrepande* al braç reial, la seva dimensió va canviar totalment. Ja no es tractava d'un recurs usat per nobles per salvaguardar els seus interessos individuals —que també ho era, i cal no ignorar-ho—, sinó d'un recurs més en la discussió entre els membres dels braços i d'aquests amb els enviats reials. Es podia frenar una negociació o deixar-la per més endavant, ja que el dissentiment mai no bloquejava realment la continuació de les sessions. Una de les grans aportacions d'Eva Serra va ser la d'obrir el focus d'atenció amb una qüestió cabdal en altres corts com les castellanques (Fortea Pérez, 2008; Álvarez García, 2018): el control dels síndics per part d'aquells a qui representaven, que ja en l'època moderna es va concretar en la qualitat del vot dels síndics, és a dir, si era decisiu o només delegat i, per tant, on es prenién finalment les decisions, si en les sessions dels braços o en les reunions de les comissions municipals, que rebien les informacions dels primers i a qui enviaven les instruccions corresponents.

No estem davant un tema menor: els reis exigien que el vot dels membres de les Corts fos decisiu, això permetia abreujar els temps i, sobretot, pressionar directament sobre els presents. A Castella, la imposició del vot decisiu costaria trenta-tres anys, des de 1599 a 1632, i en va suposar la decadència de les Corts. A Catalunya no s'hi arribà mai, possiblement gràcies a l'existència del dissentiment.

Pel que fa a la discussió sobre el potencial democràtic de les Corts, és una qüestió que pot prestar-se a molts equívocs. Tal com jo lleigeixo els arguments que va aportar sobre aquest tema, Eva Serra feia referència a tres elements objectivament indiscutibles:

- la capacitat representativa del conjunt de les Corts, que quedà palesa en l'augment de les poblacions presents;
- l'aprovació d'una legislació que es feia amb visió global i no només en defensa dels interessos estamentals presents;
- la consciència de representativitat del conjunt del país que els reunits a les Corts tenien, a diferència de la visió que en podia tenir el poder reial.

Aquests arguments s'encabeixen perfectament en el debat internacional que ha anat passant de qüestionar l'absolutisme, com ja hem vist, a fixar més atenció en el «consensualisme», que difumina la diferència amb l'absolutisme (Brewer, 1989). Brewer és l'autor d'un terme que ha fet fortuna, *estat fiscal-militar*, i que aplega les dues funcions principals de l'Estat modern: la recollecció d'impostos i la pràctica de la guerra. Per què en fem referència quan la Catalunya constitucional estava lluny de dedicar-se a la segona funció? Doncs perquè els diversos estudis que s'han fet arriben a una mateixa conclusió: els règims parlamentaris —Anglaterra n'és el cas més estudiat— demostraven una major eficiència en la construcció de la burocràcia i els mecanismes socials de control per obtenir més ingressos sense excessives resistències de la població. Tot i que el parlamentarisme no seria una característica necessària de l'estat fiscal-militar, sí que sembla clar que els estats parlamentaris van optimitzar molt millor els recursos, no només per una millor organització, sinó també per una major participació dels grups socials i una progressiva eliminació dels privilegis estamentals. En canvi, els estats de tarannà absolutista com l'espanyol van acabar fracassant en l'intent de modernitzar l'estat (Torres Sánchez, 2007).

CONCLUSIONS

És pertinent acabar una presentació de les aportacions científiques d'una historiadora amb unes conclusions? Crec que, ni que sigui per respecte a Eva Serra, les seves aportacions obliguen a fer unes reflexions finals.

Tenint present la seva orientació ideològica i el seu activisme polític, és possible dissociar-los de les seves hipòtesis i conclusions sobre les Corts? No voldria acabar aquesta presentació plantejant el debat sobre l'objectivitat històrica o la neutralitat de l'historiador. A hores d'ara ningú no dissocia ideologia i teoria històrica. En aquest sentit, resulta gairebé lògic que des d'una posició d'esquerra independentista es plantegessin amb tanta rotunditat la reivindicació dels braços

davant el poder reial, l'element interestamental que limita el monopoli oligàrquic del poder, la potencialitat democràtica de les Corts i el seu «civilisme» en temps de guerra.

Hi van haver unes Corts Generals de la Corona d'Aragó? Eva Serra comparteix aquesta idea amb Tomàs de Montagut; per la meua part, però, mai no he sabut veure en les reunions de Montsó de l'època de Ferran II i dels Àustria més que una coincidència espacial que podia crear contactes i ajudes mútues, però no una consciència col·lectiva. No he sabut trobar texts que apuntessin en aquesta direcció. Des de l'edat mitjana ja hi havia una clara idea de representativitat dels braços, que es consideraven el conjunt de la terra que es contraposen al rei, i això va augmentar la idea unitària i identitària de Catalunya, en paral·lel a com anava passant arreu d'Europa. I, encara, serien els municipis els que tendrien a acaparar aquest rol, ja que tenien un discurs articulat del qual mancaven els altres dos estaments, no pas el de la Corona d'Aragó. Va poder existir mai aquesta Cort General de la Corona d'Aragó? Sí, en el segle XIV, i va ser molt important la de 1363, reunida precisament a Montsó, que va estar a un pas de crear un espai duaner únic de la Corona d'Aragó i, com a conseqüència, una diputació única de la Corona. Aquest projecte estroncà va consolidar les diputacions i les corts separades de cada regne (Furió i Garcia-Oliver, 2007, p. 282-285).

Cal aprofundir en les vies que Eva Serra ens ha obert. Hem de relligar els estudis de les Corts de l'època moderna no només amb les del segle XV, sinó amb els orígens de la institució i els altres cossos polítics. És molt important construir un marc interpretatiu general que vinculi el creixement de les Corts, la Generalitat, la fiscalitat i el creixent protagonisme del món urbà, que és ben present ja en el segle XIV. Tenim vímets per fer el cistell: els treballs de Manuel Sánchez i els seus deixebles pel que fa a la hisenda i la fiscalitat (Sánchez Martínez, ed., 1993) i els de Flocel Sabaté sobre el món urbà i la representativitat (Sabaté, 2016), que cal contrastar amb els treballs que ens poden oferir des de la historiografia dels altres territoris de la Corona d'Aragó.

També tenim marcades clares línies de futur: treballar sobre la identitat i els mecanismes de representació dels síndics municipals, i caldria afegir també els síndics capitulars, fins ara molt desaparebut. L'estudi de les procures del braç militar poden orientar molt sobre les xarxes clientelars i els bàndols en l'estament, i, per suposat, no s'ha d'aturar el procés de publicació dels processos de cort de l'edat moderna. Aquest és, finalment, el gran valor de l'herència que ens ha deixat Eva Serra: els camins que ens ha deixat marcats, que representen un programa de treball tan llarg i profund com profitós, si es duu a cap.

ÀNGEL CASALS

Redescobrir la Diputació del General

És tot un orgull gaudir de la possibilitat de posar un gra de sorra, en aquestes pàgines breus, que ajudi a mostrar de quina manera Eva Serra ha tingut un paper fonamental en el retrobament de la Diputació del General com a subjecte historiogràfic durant les darreres tres dècades. Per a aconseguir-ho em permetreu que sigui una mica extens en les citacions: és especialment pertinent per deixar-la parlar en el nostre record. Potser la seva primera crida en aquest sentit es produí el 1987, quan, encara capficada en el debat clàssic sobre la transició del feudalisme al capitalisme, remarcava (Serra, 1987): «La Diputació mereixeria un estudi seriós per la seva funció de defensa de la llei aclarint el sentit d'aquesta defensa, i per la seva capacitat fiscal autònoma aclarint-ne també el seu caràcter. Perquè: la visió de les seves finances en termes exclusivament de corrupció resulta parcial i poc aclaridora».

Posar en una nova posició dins el quadre, més en primer pla, la història de la Diputació del General en concret i de les institucions de la terra en general era un objectiu, de fet, encara posterior a un altre de més elemental: el de combatre l'oblit historiogràfic dels segles moderns a Catalunya. A principis dels noranta Eva Serra escrivia (Serra, 2014a): «Una demostració d'aquest defecte el trobem en la mateixa *Notícia de Catalunya* de Vicens Vives, on les pàgines dedicades als segles xvi i xvii hi són insubstancials, per no dir del tot errònies. Vicens, emmirallat pel fenomen de la monarquia autoritària i Amèrica, va desestimar i ridiculitzar la història moderna de Catalunya i això ens ha afectat, malgrat Reglà i Elliott».

En contrast amb la visió vicentina heretada, Eva Serra considerava anys després (mirant enrere amb orgull per la feina feta) que «potser allò que més ha canviat en els darrers vint-i-cinc anys ha estat la visió dels segles xvi i xvii entesos com a decadents» (Serra, 2014a). Segurament fou en el seu pròleg al volum segon de l'edició dels *Dietaris de la Generalitat* on la nostra historiadora es mostrà més

contundent quan afirmà que, des de les grans obres de Coroleu i Pella (1878), Antonio de la Torre (1923), Rovira i Virgili (entre 1922 i 1934) i Soldevila (1934-1935) fins a Víctor Ferro (1987), ningú en mig segle havia tornat a atorgar a la Diputació del General com a institució «el paper històric que li correspon» (Serra, 1994b).

Pel que fa a la història política i institucional del nostre país en època moderna, els darrers anys del segle passat van ser fonamentals a l'hora de recuperar una perspectiva arran de Terra; de Terra, amb majúscules, en oposició, parafrasejant aquell famós article publicat al diari *El País*, a la d'altres que s'ho miraven des de dalt del cavall del poder dels vencedors. D'aquest canvi de rasant, de perspectiva, Eva Serra en fou una peça fonamental. Sentint-se hereva d'una tradició col·lectiva (com va gaudir els darrers anys escrivint sobre Ferran de Segarra o sobre el seu pare, arqueòleg eminent, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans!), a ella li agradava afirmar que, de fet, no feia altra cosa que reprendre la via oberta pels historiadors anteriors a la Guerra Civil, amb Ferran Soldevila al capdavant, que havien estat escombrats de la vida acadèmica pel franquisme, amb l'objectiu d'eliminar «del raonament històric el fet nacional» (Serra, 1995a).

L'any 1990 assenyalava al respecte, a l'inici del seu estudi sobre els Guimerà: «Fa uns anys el debat sobre el tema de la transició del feudalisme al capitalisme m'impulsava a intentar la recerca de les arrels socials agràries de la Guerra dels Segadors. No obstant això, l'enfocament de la Guerra dels Segadors només des de la perspectiva social agrària, ja fos sota la reacció feudal, o sota l'enduriment fiscal, era també un enfocament parcial que explicava coses però limitava la globalitat de la qüestió». Invocava aleshores, doncs, la necessitat simultània de «molts enfocaments, des de la conjuntura fins als canvis d'estructura, però especialment en relació amb els mecanismes de dominació política i les tensions en el sistema de poder: evolució institucional, dinàmica de les lleis i dialèctica institucions/corona, lligada al tema dels greuges i les contrafaccions. Un enfocament [reblava el clau] que permeti situar el sentit social i polític polivalent del resistencialisme en un context internacional on imperialisme i formació de l'Estat modern eren una mateixa cosa» (Serra, 1990).

Eva Serra considerava els anys seixanta i setanta del segle passat com els «de l'ordre monàrquic i l'Estat fort» (el referent de les obres de Joan Reglà o Jesús Lallinde), als quals havien seguit uns vuitanta d'un gir notable, segurament influïts (com passa sempre) pel context vital dels historiadors, el canvi polític provocat per la mort del dictador i el desplegament autonòmic: a finals d'aquella dècada, i sobretot des del món extraacadèmic, l'aparició de les grans obres de Víctor Ferro i Núria Sales i la celebració del congrés sobre les Corts a Catalunya proposaren un terreny de joc força diferent, dins el qual s'obrien camí les institucions del país, principalment, la Cort General i la Diputació del General, «com a subjectes histò-

rics amb lògica pròpia i amb una tendència a desistir-se de la tutela de la monarquia» (Serra, 2014a).

Pugnaven, doncs, dos grans prismes d'observació: d'una banda, aquell que vinculava la modernitat a la política imperial de la monarquia, dins el qual les institucions territorials que hi feien de contrapès eren «tipificades com a pròpies de mentalitat medieval, anacròniques o fruit d'aparells polítics d'aristocràcies decrepites i de velles o no tan velles oligarquies», i, per tant, on «en lloc de política enfront de la monarquia només s'hi trobava endogàmia, clientelisme, corrupció i política discrecional»; Eva Serra, en canvi, insistia a situar en peu d'igualtat les «diferents lògiques polítiques entre monarquia i regne» i també en la necessitat d'assenyalar «la repercussió negativa de la política dinàstica sobre la societat catalana en termes socials, econòmics, polítics i militars». Com a resultat de la seva visió, «la Diputació del General deixa de ser un organisme només oligàrquic i anacrònic» i esdevé un organisme viu, amb capacitat d'adaptar-se als canvis, que articulava interessos creuats i barrejats d'una part socialment important del país (Serra, 2004).

Sense menystenir moltes altres aportacions, la conjunció en aquell moment de l'aparició de les obres de Víctor Ferro i Núria Sales i de *Les Corts a Catalunya* va donar un veritable tret de sortida al canvi de paradigma. A mitjan anys vuitanta Eva Serra va viure directament les dificultats sorgides a l'hora d'editar el tractat de Víctor Ferro. Seguia fil per randa l'esquema proposat per ell, que trobava especialment lloable, que consistia a «fer una doble observació que combina la visió aparentment estàtica de les institucions amb els factors dinàmics interns i externs que les transformen i les fan evolucionar»; en definitiva, la seva capacitat de «lligar model i canvi» (Serra, 2009). Amb Núria Sales, coprotagonista també d'aquest canvi de perspectiva, va compartir intensament docència a principis dels noranta en el naixement de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra. En les petites aules dels espais provisionals del carrer Muntaner de Barcelona, els seus cursos de doctorat parlaven amb passió de les institucions de la Terra i tenien ja en la Diputació del General, especialment en la seva evolució durant la segona meitat del segle XVII, una base fonamental, amb dues fonts principals: l'estudi dels eloqüents «testaments de diputats» i, sobretot, l'obra d'Onofre Monsalvo, *Relació y memòria de algunas cosas particulars del molt illustre consistori de la Diputació del trienni MDCLXXX*, oïdor de comptes del braç reial durant aquell trienni (el manuscrit de l'obra es conserva a la Casa de l'Ardiaca, AHCB, manuscrit A-111). El congrés *Les Corts a Catalunya*, finalment, un projecte impulsat des de fora del món universitari, amb una aportació molt rellevant en la fixació del cànon de fonts pròpies de la Cort General, mitjançant un article col·lectiu encapçalat per Jaume Riera Sans, consolidà en ella la idea (verbalitzada tot just per Núria Sales) de fer realitat l'objectiu ambiciós d'editar els pro-

cessos dels braços i el protonotari reial de les Corts Generals de l'edat moderna, continuant així el vell projecte del segle XIX.

Aquella pacient tasca de redescobriment, en què Eva Serra va ser tan fonamental, va quedar també emmarcada entre dos aniversaris historiogràfics viscuts sense gaire ressò: el dels 350 anys de 1640, celebrat el 1990, i el dels 650 anys del naixement de la Diputació del General a la Cort General de Cervera, commemorat el 2009. Certament, l'estudi de la revolució catalana de 1640 va convèncer Eva Serra de la necessitat de conèixer amb molta més profunditat la Diputació del General com a àmbit de poder i representació. La direcció de l'obra col·lectiva *La revolució catalana de 1640* (publicada per Crítica el 1991) inicià un gir important en la seva recerca, que ratificà el seu acostament a la història política i institucional. Eva Serra definí aquell episodi com una revolució, dins la qual destacà el paper de la Junta General de Braços, que assolí «una notable força unificadora revolucionària i una sòlida dimensió social i nacional». Mesos abans, en l'estudi sobre els Guimerà, assenyalava la importància de les fonts documentals pròpies de les Corts, parlaments i juntes de braços, prou negligides per la historiografia fins a aquell moment: «El dietari o procés de corts de Pau Claris és molt revelador en aquest sentit» (Serra, 1990).

LES FONTS (UN ARXIU ENCARA AVUI SEGRESTAT) COM A PEDRA DE TOC

Convé insistir en la qüestió de les fonts, perquè és clau en la contribució d'Eva Serra al redescobriment de la Diputació del General. Primer de tot, calia rescatar públicament el seu valor, per plantejar després bones hipòtesis sorgides de la seva anàlisi i contrastar-les exhaustivament i deixar de menystenir-les en la recerca. L'enorme i lloable desplegament documental d'Elliott a *La revolta catalana* incloïa més d'un miler de citacions de fonts d'arxius catalans, espanyols i europeus. Sempre minucios, l'historiador anglès en feia la seva valoració personal en un apèndix (p. 551-552 de l'edició catalana) on destacà sobretot l'«extraordinàriament valuosa selecció de papers del Consell d'Aragó». L'obra n'oferia prop de quatre-centes citacions, que, lògicament, acabaven situant la perspectiva dels membres del Consell, principals assessors del monarca, com a prisma central interpretatiu; un punt de vista reforçat amb més d'un centenar més de citacions relatives a la correspondència entre 1636 i 1640 del lloctinent comte de Santa Coloma, home principal del rei al país. En canvi, pel que feia a la dita sèrie Generalitat del mal anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó, l'historiador anglès es limitava a parlar de «secció important» i reconeixia d'entrada no haver consultat més enllà de quatre volums dels *Dietaris* i les *Deliberacions* i tres de les *Lletres trameses*, alhora que qualificava els primers de «referència purament personal de les decisions preses».

Per reblar el clau, pel que feia a la documentació de la Cort General inclosa a la mateixa sèrie Generalitat, l'historiador anglès parlava de volums «bastos i incomplets». En contrast amb la munió de testimonis documentals de l'àmbit reial, va incloure tot just una vintena de citacions dels processos de cort, dels *Dietaris* i de les *Lletres trameses*, mentre que les de les *Deliberacions* es compten amb els dits d'una mà.

No cal dir que Eva Serra no compartia aquest biaix de partida en l'atansament a les fonts: ben al contrari, conscient de l'enorme interès com a patrimoni del citat fons Generalitat contribuí des de l'inici al projecte, endegat també a principis dels noranta per Josep Maria Sans Travé, d'edició dels volums dels dietaris de la institució, que qualificà com una «crònica social i política interessantíssima»; redactà, a més, el pròleg al segon dels volums, el relatiu als anys 1539 a 1578: anant directe al gra, en el segon paràgraf d'aquell pròleg considerà necessari fer notar que Elliott «va tendir a menystenir la institució i va considerar la seva documentació de poc interès» (Serra, 1994a). Més enllà de les grans sèries documentals de l'escribania de la Diputació del General, va saber analitzar d'una manera exhaustiva i molt precisa el rastre tant de les comissions de la Cort General, davant les quals la Diputació passava comptes (les del balanç), com de la legislació específica aprovada a la Cort General sobre la Generalitat, com a delegació permanent seva: el *Llibre dels quatre senyals* (manuscrit fins al 1634, que recollia totes les disposicions del segle xv, reeditat en facsímil el 2006, amb estudi introductori de Tomàs de Montagut) i els denominats *capítols del redreç* (formalitzats com a tals i estampats per primera vegada tardanament, el 1512), que estudià detalladament tant per a les Corts Generals del segle xvi (Serra, 1999) com per a les del segle xviii (Serra, 2014b); també li interessaven molt les successives tarifes fiscals aprovades. Tots ells, materials que va saber sempre posar molt hàbilment en context i fer parlar de manera generosa.

AUTORA PRINCIPAL DE LA NOSTRA VISIÓ ACTUAL DE LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL

A partir de la revalorització d'aquesta força documental, posà immediatament damunt la taula una idea central: l'enorme potència social de la institució, fonamentada en el seu paper fiscal, que era alhora la base del seu vigor polític. Per dalt, gràcies a la multiplicació d'àmbits de decisió consistorials, en comissió o directament assemblearis; i també per baix, amb la implicació de milers de persones en l'estructura territorial del fisc i en el «negoci» de la recaptació (recorrem que en bona part s'encarreguen companyies o societats privades creades per a l'ocasió); en aquesta estructura, doncs, s'hi sumava tant la «xarxa politicoadmi-

nistrativa», com «els grups socials que participaven en la gestió fiscal». Amb l'estudi «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1578-1638). Una mostra i una reflexió», publicat a la revista *Pedralbes*, oferí una exhibició de la seva capacitat per esprémer fins al final les possibilitats de les fonts, a partir de l'estudi dels memorials de la institució destinats a informar la Cort General de 1701-1702 del seu estat financer (Serra, 1994a). Després de la d'Antoni Jordà per a la segona meitat del segle XVII, aquella fou la primera anàlisi acurada del paper de les companyies privades en la gestió dels impostos, amb els seus homes de palla, fiadors i capitalistes, en un procés, a cavall dels segles XVI i XVII, d'eixamplament dels interessos creuats que conflüen en la institució, tant en sentit social com territorial. La dimensió extrabarcelonina de la Diputació del General adquirí gran força en aquell treball: «La reconstrucció d'aquesta xarxa i els interessos creats entorn de la mateixa està per fer», va escriure reptant els seus successors (Serra, 1994a). L'any següent, hi tornà amb la seva contribució al 67è Congrés de la Federació Històrica del Lluenguadoc-Rosselló, amb un estudi pioner sobre la Generalitat als comtats també al tombant dels segles XVI-XVII (amb els seus condicionants de territori de frontera), a través de l'estudi de les visites, una font qualitativa de la qual va esprémer reflexions molt rellevants, relatives a la importància local del comerç del ferro, la sal, la draperia de llana i les capes de pastor (Serra, 1995b).

Així, doncs, Eva Serra ha estat autora de molts treballs que han obert camins sobre l'acció política concreta de la Diputació del General, sempre basats en la riquíssima documentació del fons Generalitat (per cert, encara segrestat pels seus hereus tres-cents anys després de l'entrada dels borbònics a Barcelona), des de «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors» (Serra, 1989), sobre l'emissió de deute públic per la Generalitat per al finançament de la mobilització contra Felip IV de Castella, fins a «Galeres catalanes, forçats i moriscos (1607-1612)», la seva contribució al VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Serra, 2008). Estudià detalladament l'ensorrament fiscal de la institució que va precedir la seva substitució política, més o menys formal, per la Conferència dels Tres Comuns, mitjançant una comparativa gràfica (Serra, 1997): «La relació entre la fiscalitat del General i la del rei, a la primera meitat del segle XVII a Catalunya, podia haver estat d'1 a 4 en favor de la Generalitat, a la segona meitat del segle XVII, tenint present el que diu la Concòrdia de la Generalitat amb els seus creditors (Bonsoms 2.593 i 8.436) i les afirmacions del lloctinent comte de Palma durant les Corts del 1701-1702 (Albareda, J., *Els catalans i Felip V*, Barcelona, 1993, p. 70-90), la relació podria haver estat d'1 a 3 en favor de la monarquia».

Però, més enllà de les mil i una apreciacions de detall, sempre de gran subtilitat interpretativa, potser el més rellevant des del punt de vista historiogràfic és que

Eva Serra va anar donant forma durant més de tres dècades als trets més destacats de la visió de conjunt de la institució que tenim avui, amb aportacions que han restat fixades a les grans obres de síntesi sobre l'evolució de la institució al llarg de l'edat moderna. Seves són moltes de les pàgines més importants dels darrers estudis generals de caràcter col·lectiu publicats sobre la institució: la *Història de la Generalitat de Catalunya i els seus presidents*, publicada per la mateixa Generalitat i Enciclopèdia Catalana el 2003, amb Eva Serra com a introductora del volum segon, dedicat als anys 1518-1714; també, la *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, editada per la Generalitat i l'Institut d'Estudis Catalans el 2011, dins la qual fou l'única autora que redactà dos capítols que abasten tres segles: l'inicial, dedicat a les reformes del segle xv i al creixement institucional de la centúria següent, i el consagrat a l'estudi de la Generalitat de Catalunya entre 1652 i 1700 (Serra, 2011a). En definitiva, la gran aportació d'Eva Serra fou el redescobriments de la Diputació del General com a eina complexa de poder i representació en els grans moments republicans de l'època moderna fins al 1652, i, particularment, la visió d'aquell any de retorn a la submissió als Àustria com un moment clau en la història de la institució, curtcircuitada per les conseqüències de la guerra i de la repressió, de la qual ja no es recuperarà mai, sota una acció reial que sintetitzà amb paraules que avui ressonen amb força: «un assaig conscient de desactivació política del país i de reconversió en un conjunt de vassalls obedients i pidolaires» (Serra, 1997).

EL LLEGAT FINAL SOBRE LA DIPUTACIÓ: *ELS LLIBRES DE L'ÀNIMA*

L'estudi dels dos grans moments en la història de la Diputació del General (la Guerra Civil del segle xv i la revolució de 1640) portà necessàriament a prestar gran atenció a la posterior reacció reial i, en concret, a l'instrument de control extern de la institució emprat per mantenir els catalans dins el camí recte, és a dir, a l'estudi de les insaculacions (més enllà del que ja s'havia fet per a l'àmbit municipal). El Decret reial de control de les insaculacions de 23 de gener de 1654 afirmava (Serra, 1997): «Queremos y declaramos que es nuestra expresa voluntad que todos los arriba insiculados sólo tengan derecho a estarlo en las bolsas mientras no se lo prohibiremos... y nos reservamos la facultad de excluirlos y sacarlos della sin causa o con ella siempre y quando nos pareciere [...]». No cal dir que la Diputació del General que sortí d'aquestes condicions de control, amb excepcions puntuals com les dels anys dels Barretines, no tingué ja res a veure amb l'anterior.

Si més no des de l'any 2000, Eva Serra escrivia sobre la conveniència de posar més fàcilment a l'abast de tothom les relacions de candidats contingudes en els

llibres de l'ànima: «si fossin publicades, foren d'una utilitat immediata molt valuosa», deia; com sempre, no donava puntada sense fil, lamentant les conseqüències de no fer-ho: «Els perfils familiars i personals dels homes de la monarquia adquireixen relleu historiogràfic, mentre el perfil dels homes del pactisme resten encara molt desdibuixats, sinó ignorats». En aquella data, comentant una primera presentació dels llibres feta per l'arxiver Jaume Riera Sans, ja tenia clar quina era la informació més rellevant que ens podien oferir i, fins i tot, quina havia de ser la metodologia de treball en l'edició: penetrar a fons en el sistema de la insaculació, tenir a mà la nòmina de tots els aspirants a diputat i oïdor entre 1493 i 1714, oferir a primer cop d'ull els lligams de les famílies amb la institució, comprovar l'impacte dels moments de canvi i tensió sobre el regiment de la Diputació i captar-ne l'abast territorial més enllà de Barcelona. No s'estava, com va fer tantes vegades, de fer una crida final a les institucions públiques perquè hi esmercessin mitjans (Serra, 2000).

Amb la voluntat de materialitzar aquesta idea, amb la seva capacitat per fer equip, aglutinà i coordinà un grup format per Jordi Buyreu, Núria Florensa, Sílvia Jurado, Eduard Martí, Eduard Puig i qui escrigué aquestes ratlles, i presentà el 2005 a l'Institut d'Estudis Catalans un projecte d'edició dels llibres de l'ànima, amb la intenció que s'estengués també a l'edició d'aquesta mena de documentació generada en l'àmbit municipal, començant per la capital catalana. El projecte s'inicià amb el disseny d'una base de dades capaç de recollir la transcripció dels llibres i tractar-ne la informació que contenien, de manera que se'n pogués fer una presentació el més eficient possible. El resultat final de la tasca inclogué: *a*) la transcripció dels cinc volums originals que contenen totes les inscripcions de les insaculacions als oficis consistorials de diputat i oïdor entre 1493 i 1714; *b*) una relació alfabètica de tots els personatges insaculats dels tres estaments; *c*) una altra de les formes no autoritzades de noms i cognoms que facilités als estudiosos localitzar en el text els insaculats en les diferents formes en què eren citats i deixar-ne testimoni per a la història de la llengua, i *d*) una relació per bosses que presentés el conjunt d'insaculats i d'inscripcions d'acord amb l'estructura de procedències socials i territorials que els agrupava (bisbes, canonges dels diferents capítols i religiosos; nobles, cavallers i donzells per a les diferents vegueries i sotsvegueries, i ciutadans honorats, gaudints i mercaders per a les ciutats i viles amb dret a insaculació). En l'elaboració de l'obra es generaren més de vint mil registres informàtics; el total d'insaculats identificats fou de 6.435, i el nombre d'inscripcions als diferents oficis, de 9.480. La tasca desenvolupada sota el seu impuls sempre persistent, curós i amical va donar com a resultat un producte de referència, molt útil a l'hora d'ubicar i de conèixer la classe dirigent catalana entre 1493 i 1714.

L'obra veié finalment la llum l'any 2015, sota els auspicis de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. La introducció, en la qual situava en el

context europeu i municipal la implantació de la insaculació com a mètode electiu, feia també el seguiment, alhora legal i pràctic, de l'evolució de la insaculació entre 1493 i 1714, un «terreny d'observació de moltes coses». Constitueix una referència imprescindible per a tot aquell qui vulgui conèixer la mecànica de reproducció en el poder dels llinatges de la classe dirigent catalana moderna, la distribució del poder entre Barcelona i el territori, els lligams interestamentals entre els tres braços o els canvis operats pel conflicte polític en la base social del poder. El dia que, a la llibreria de l'Institut d'Estudis Catalans, pogué lliurar els exemplars acabats de sortir de la impremta a l'equip d'autors de la transcripció i l'edició puc donar fe que Eva Serra estava particularment feliç. La importància que donava a redescobrir, dignificar i posar a l'abast de tothom les fonts documentals de les institucions catalanes anava fortament lligada a la seva visió de la funció social comunitària de la història, a la necessitat de la seva construcció col·lectiva, al valor de l'aportació de tothom i de cadascuna de les generacions en el fil roig del país. Grups heterogenis, una manera de fer col·lectiva i alhora hereva de la tasca d'altres, com en una cursa de relleus. Són alguns dels trets més profunds que ens ha llegat el seu mestratge inoblidable als qui n'hem pogut gaudir de prop. Tenir-la ha estat una gran sort personal i de país.

MIQUEL PÉREZ LATRE

El Tribunal de Contrafaccions, un punt i a part en la història del constitucionalisme català

La recerca sobre el Tribunal de Contrafaccions de Catalunya fou, sense cap mena de dubte, la culminació de la carrera científica d'Eva Serra. A l'hora de parlar-ne tinc un avantatge respecte d'altres intervinents en el seu homenatge: vam fer el treball en tàndem, vaig viure en primera persona la seva dedicació al tema, els interrogants que anava obrint i tancant, moltes connexions fecundes que establia (Capdeferro i Serra, 2014, 2015a, 2015b, 2017).¹ En canvi, pateixo l'inconvenient que pràcticament encara no hi ha estudis de tercers que contextualitzin, esmenin o complementin la nostra aportació historiogràfica, donat que el tema era pràcticament verge i continua essent —al meu parer, injustament— un gran desconegut. Abans de la nostra recerca, havien valorat el que representava el Tribunal de Contrafaccions —tot i desconèixer amb certesa si mai havia arribat a funcionar— Víctor Ferro (1987, 2009), envers el qual Eva Serra sentia una autèntica devoció (Serra, 2009), Hèctor López Bofill (2009, p. 61-66) o Joaquim Albareda (1993, 2006), per citar tres autors de diversos àmbits. Pel que fa a la relació entre l'obra científica del primer i la d'Eva Serra, ambdues difícilment superables, gosaria dir que *de facto* Serra durant la seva vida demostrà a través de documentació d'arxiu força coses que Ferro havia llegit i flairat a la literatura jurídica i política catalana medieval, moderna i contemporània —la seva font d'informació principal, per motius d'exili, de professió o de salut—; també en qüestionà algunes, és clar. Sovint —si se'm permet la imatge— Serra va il·luminar amb colors i casos la lletra impresa en blanc i negre —ocasionalment també vermell— que Ferro havia tingut a l'abast.

1. Minimitzo les citacions a aquestes obres per no sobrecarregar innecessàriament el text.

El diàleg científic d'Eva Serra amb Víctor Ferro, i també amb Tomàs de Montagut, Sebastià Solé, Oriol Oleart o jo mateix, encarnava un flirteig entre disciplines tan necessitades recíprocament, però durant dècades tan allunyades, com la història moderna i la història del dret i de les institucions. Reconec públicament que vaig copsar amb retard la importància i la significació de l'obra primerenca d'Eva Serra —la que comptava grans, per dir-ho popularment—; jo venia d'una llicenciatura en dret i vaig conèixer l'Eva a finals dels anys noranta a les classes de doctorat de l'aleshores Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, ubicat a la plaça de la Mercè, on ara hi ha el rectorat de la Universitat Pompeu Fabra; sempre es presentava a les seves sessions amb carretons carregats de llibres, sovint obres clàssiques i edicions de fonts, que sabia valorar tenint en compte el context en què s'havien publicat; en aquell moment Eva Serra ja havia fet el tomb des de la història agrària i del règim senyorial cap a la història política i institucional al qual s'alludeix freqüentment; millor dit, ja havia ampliat el seu camp d'estudi, perquè mai no va abandonar les temàtiques de joventut. Vaig seguir amb interès la seva lluita tenaç perquè es transcrivissin i es divulgessin de manera sistemàtica els processos de les Corts catalanes de l'edat moderna —Serra inspirà una proposició no de llei decisiva publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* (BOPC) el 18 de febrer de 2002—; de fet, jo mateix acabaria dinamitzant la tasca ingrata del seu equip de corts com a secretari de la col·lecció «Textos Jurídics Catalans» del Departament de Justícia de la Generalitat, que coherentment amb el nou objecte d'estudi seria coeditada pel Parlament de Catalunya a partir de l'any 2005. Mai no s'insistirà prou en el mèrit ingent d'Eva Serra com a coordinadora d'equips de transcripció i edició de fonts, primerament dels processos de cort (Serra, coord., 2001a, 2001b, 2003a, 2003b, 2008, 2010, 2014, 2016) i acte seguit també dels llibres de l'ànima institucionals (Serra, coord., 2015), on es registraven els noms de les persones insaculades i, per tant, susceptibles de ser extretes a sort per exercir càrrecs o oficis; eren dues iniciatives estretament interconnectades, que reflectien valors i mecanismes relacionats amb el republicanisme, la representativitat política, la mobilitat social, la vitalitat institucional, etc. En definitiva, un constitucionalisme resistencialista, que, de tant en tant, passaria a l'atac.

Eva Serra m'encomanà la seva passió per les fonts del General de Catalunya, incloent les de visita o fiscalització (Serra, 1995, 2011) i els processos de cort (Serra, 2007a); jo les vaig anar complementant amb documentació epistolar i forense —al·legacions jurídiques, processos i sentències, entre d'altres—, per resseguir la praxi quotidiana dels litigis i el dret a la Catalunya moderna i comprovar si s'assemblaven al que deia la literatura jurídica, més solemne. La meua tesi doctoral (Capdeferro, 2010) fou fruit d'aquesta síntesi. Serra va ser vocal del tribunal —em dol no haver-li demanat el magnífic text que va redactar per a l'ocasió. Crec modestament que el meu treball va contribuir a reforçar la seva imatge dels anys 1620

com un moment culminant del poder municipal anterior a la Nova Planta (Serra, 2015a, p. 353). Pel que va dir, va apreciar molt l'anàlisi de correspondències entre governs municipals, advocats i procuradors, i va comentar les peripècies dels seus plets davant la Reial Audiència i les negociacions amb poders de diversa naturalesa. La meua fou, segons com es miri, una versió més normativa i ambientada en ciutats catalanes mitjanes —Girona, Vic i Tortosa, principalment— de la litigiositat que Jordi Olivares havia estudiat per a les comunitats rurals de baró, que gastaven el que tenien i el que no per pledejar contra els seus senyors davant la dita Audiència (Olivares, 2000). El capítol vuitè del quart bloc temàtic de la tesi, dedicat a la participació de Girona a les Corts catalanes de 1626 —anys abans havia fet un estudi similar per a 1599 (Capdeferro, 2003)—, s'endinsava en un tema que a Eva Serra li interessava enormement des de feia anys: la força política de les ciutats reunides en el braç reial en Corts (Serra, 2003) i la seva incidència en el procés legislatiu general del país (Serra, 2005). Entre altres coses, vaig resseguir i contextualitzar la llista de propostes de justícia —propostes de llei, per entendre'ns— que els dirigents gironins havien volgut traslladar al seu i als altres braços. Una destacava molt per sobre de les altres per la seva ambició constitucional: l'erecció d'un tribunal *ad hoc* que s'encarregués de substanciar les contrafaccions —és a dir, les vulneracions a les constitucions i altres drets de Catalunya— que poguessin cometre els oficials reials (Capdeferro, 2010, p. 1.179-1.184). La seva planta seria totalment republicana, amb una troica integrada pel bisbe de Barcelona, el diputat militar i el conseller en cap de Barcelona; així, es prescindiria completament de la monarquia, envers la qual els dirigents gironins demostraven la desconfiança acumulada durant dècades, en què els doctors de la Reial Audiència, per corporativisme, havien deixat de jutjar o de condemnar contrafaccions, sovint flagrants, tot obviant així la missió que els havia encomanat l'any 1481 la cèlebre constitució «Poc valria» (Ferro, 1987, p. 412-416). El tema era prou atractiu per transcendir les pàgines d'un exercici acadèmic. En el meu fur intern, sabia que un dia hauria d'enllaçar aquesta proposta de llei no nata amb un parell d'impresos de 1703 del Tribunal de Contrafaccions de principi del segle XVIII que havia trobat de passada al fons Pella i Forgas de l'Arxiu Històric de Girona devers el 2005 —així, una llavor com la dels gironins de la dècada de 1620 havia arribat a fructificar? La comunitat científica sens dubte apreciaria aquella recerca!

El tàndem per treballar sobre el tema es va forjar l'hivern de 2012, en un moment de desànim d'Eva Serra pel traspàs d'en Cala, el germà que ell i la Blanca tant estimaven. Per animar-la, li vaig explicar que el Departament de Justícia estava buscant projectes per contribuir des de l'àmbit del dret a la commemoració del tricentenari de la derrota de les institucions catalanes a la Guerra de Successió. En parlar-li de la meua troballa casual d'uns anys enrere, va resultar que ella la setmana precedent també acabava de topar amb un imprès del Tribunal de Contrafacci-

ons a la Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya. Semblava obra del destí, més que no pas una casualitat. Naturalment vaig proposar-li presentar un projecte plegats. Vist amb perspectiva, m'adono que va ser com tirar una pedreta al cim d'una muntanya carregada de neu, tan fresca com sedimentada: l'allau no trigaria a produir-se —aviat veureu per què faig servir aquesta imatge. Eva Serra es va engrescar ràpidament amb la recerca, que l'Honorable Senyora consellera M. Pilar Fernández Bozal seleccionà d'entre sis candidatures. Abans de seguir explicant el que suposà investigar sobre el Tribunal, convé garantir que tothom en conegui els trets bàsics: estava compost per sis jutges, dels quals tres eren dignataris regis i els altres tres representaven els estaments de la comunitat política dels catalans —l'eclesiàstic, el militar o nobiliari i el de les ciutats, viles i llocs del domini reial. En cas que es produís un empat entre els sis jutges, un d'ells seria extret a sort per votar novament —ningú no exerciria el vot de qualitat. Reivindicat des d'almenys les Corts de 1533 (Casals, 2000, p. 250-252) —la proposta gironina de 1626 no era sinó la baula d'una llarga cadena—, el Tribunal substituiria la Reial Audiència en l'enjudiciament de contrafaccions comeses no només per oficials regis sinó també senyorials. Així, perfeccionaria la constitució abans mencionada, que en temps de Ferran II havia estat viscuda com un triomf del constitucionalisme i una consolidació de la subjecció de la monarquia a dret. La lògica radicalment bilateral del Tribunal de Contrafaccions era meridiana: si les fonts més preeminents del dret català, les constitucions i els capítols de cort, s'havien de consensuar en Corts —encara que el rei en fes en exclusiva l'aprovació formal—, l'enjudiciament de les seves transgressions no podia ser de cap manera unilateral.

La recerca es desenvolupà amb relativa celeritat. Eva Serra hi donà un primer impuls fonamental i jo vaig intervenir més en una segona fase. El seu olfacte va ser decisiu, per exemple quan suggerí encertadament per quins registres hauríem de començar a buscar, amb l'ajut d'Eduard Puig Bordera, factures i ordres de pagament en els registres de *Deliberacions* de la Diputació del General; ambdues fonts podien resultar cabdals —i ho van ser— per reconstruir la cronologia del Tribunal, atesa l'escassetat de manuscrits directes preservats —fora més exacte dir «no destruïts»—; vist amb perspectiva, trobo prou meritori —i també temerari— que, malgrat les urgències de l'imminent tricentenari, seguíssim buscant traces de l'activitat del Tribunal més enllà del període 1702-1705 —el procés de 1713 contra l'auditor de guerra Anton Sacadés resultà ser l'únic que vam aconseguir sencer, una autèntica joia!—, aprofundíssim en un grapat de quasi-casos —afers que, per motius diversos, no s'havien arribat a ventilar davant del Tribunal— o aconseguíssim una sistematització prou clara de tot el material i intentéssim una redacció final alhora rigorosa i relativament assequible. En aquest darrer aspecte, vull subratllar la generositat d'Eva Serra en el format: en el llibre divulgatiu que el 2014 editaria el Departament de Justícia i el 2017 tornaria a publicar l'editorial Rafael Dalmau,

donà via lliure a unes metàfores gastronòmiques que em semblaren oportunes per alleugerir el text. Josep Fontana no les acabava de veure clares i Serra li replicà que calia deixar que generacions més joves trobéssim la manera d'arribar al nou públic. Escau esmentar que Fontana copsà la vàlua del Tribunal de Contrafacions en l'edifici del constitucionalisme històric català de seguida que en tingué coneixement; ai las!, no fou a temps d'incorporar-lo a *La formació d'una identitat* (Fontana, 2014). Ens honorà amb un pròleg a la reedició de 2017 ja esmentada.

Un cop vist el resultat global de la recerca, el Tribunal de Contrafacions encarnat —no pas l'esquelet que n'havien ensenyat les constitucions que l'havien erigit— resultà ser la culminació, la cirereta del pastís, el component que enllaçava els principals temes i *leitmotifs* de la trajectòria acadèmica d'Eva Serra i de diversos companys, col·laboradors i deixebles seus: no només el contingut de moltes recerques fetes des dels anys noranta, també, en certa manera, les desenvolupades els anys setanta i vuitanta fonamentalment sobre règim senyorial: de fet, era un tancament natural per al cicle entre mitjan segle xv i principis del segle xviii —s'ha parlat sovint de les continuïtats entre edat mitjana i moderna que Serra, com Núria Sales i molts altres, reivindicava² i, així, la necessitat de ser «transedànics». El Tribunal de Contrafacions aplegava, en només cinc anys d'història efectiva i set d'història latent, ingredients de l'univers serrià com: Corts i constitucions de tota l'edat moderna (no només les de 1585 i 1705-1706, de les quals havia coordinat l'edició dels processos), àdhuc medievals; una connexió estreta amb l'univers dels greuges que Oriol Oleari havia analitzat en la seva tesi doctoral, que Eva Serra reivindicava sempre que podia (per exemple, Serra, 2014, p. 317); la centralitat institucional de la Diputació del General; al més alt nivell, qüestions de representativitat i d'encaix entre els àmbits jurídic i polític, de delimitació tortuosa; disputes jurisdiccionals amb un rerefons de sobirania —no sols en el cas Jager I, també en altres com el dels drets de segell percebuts durablement per Baltasar Oriol i Marcer, on les institucions de la terra defensaven la primàcia inqüestionable de la llei pactada en Corts i força agents del rei exigien un valor superior per a les pragmàtiques posteriors—;³ tot plegat es reconduïa a una reivindicació de la modernitat del sistema constitucional català i la seva capacitat per regenerar-se,

2. Entre altres, Serra, 2003, p. 874: «Ens caldria un estudi de la formació i actuació del braç reial en Corts des dels seus orígens, i per tant de molt abans del segle xvi, per [...] no caure en el parany de veure massa fets nous en conflictes que no eren tan nous quan els modernistes els identifiquem. Tanmateix, les reformes de Ferran II sempre han estat el punt de partida de les anàlisis dels segles moderns. Cal esperar que en un futur s'intenti analitzar les ruptures i les continuïtats d'aquest pas de rosca del segle xv».

3. Entre els plets constitucionals que Serra havia estudiat poc abans destaca el de la vicerègia que es produí entre novembre de 1700 i març de 1701 (Serra, 2007b). La institució de la vicerègia podia tenir lectures polítiques complementàries: «[podia] facilitar en algunes ocasions tant l'accidentalisme dinàstic com, potser, el republicanisme més o menys discrecional» (Serra, 2015b, p. 51).

en línia amb el parlamentarisme anglès quasi contemporani. Entre les pàgines que Serra dedicà als drets civils i polítics consagrats en les darreres Corts catalanes, que no cal reiterar, crec oportú esmentar-ne un capítol al llibre *Dret, conflictes i justícia. Barcelona 1700*, que han passat més desapercebudes que altres (Serra, 2015c).

Amb la recerca sobre el Tribunal de Contrafaccions, sumada a les investigacions sobre la Conferència dels Tres Comuns o el braç militar d'Eduard Martí sota la direcció de Joaquim Albareda (Martí, 2008, 2016), el lloc comú de la «decadència» del dret i les institucions de la Catalunya moderna s'acabaria d'ensorrar. Qui podria seguir parlant del dret català vigent després de les Corts de 1705-1706 com un conjunt de privilegis medievals anacrònics que protegien unes oligarquies tancades a l'interès general, o a un interès més ampli de país? El paradigma passava a ser tot un altre: el «redreç» —paraula molt cara a Eva Serra— d'un constitucionalisme català que, ben ancorat en el passat, podia mirar amb confiança cap al futur, encapçalat per una jurisdicció mixta, politicojurídica, perfectament bilateral entre rei i regne. Les Corts de 1701-1702, encara insuficientment estudiades (Bartrolí, 1979; Serra, 2018, p. 235-256), serien determinants en aquest redreç; els estaments catalans, després de molts estira-i-arronses, degut en bona part a la tenacitat d'hommes com Pere de Torrelles i de Sentmenat, aconseguiren que la llei —concretament la Constitució 36/1702— explicités qui serien els representants estables de la monarquia al Tribunal, els seus substituïts efectius —per evitar desercions paralitzadores— i la seva renúncia a exercir un vot de qualitat (Capdeferro, 2018); aquesta darrera circumstància, cal dir-ho, hauria acabat resultant problemàtica si se li hagués volgut reconèixer valor al precedent —les resolucions del Tribunal de Contrafaccions, recordem-ho, podien ser fruit de desempats a l'atzar (Bossacoma, 2015). A remolc del Tribunal, es produiria un redimensionament polític de la Diputació, anestesiada durant la segona meitat del segle XVII. Més enllà de la tebior demostrada pels diputats, els oïdors de comptes i els seus serveis jurídics —en contrast amb el braç militar o el Consell de Cent— en el cas d'Arnold de Jager, l'ens provincial recuperaria un rol preeminent en la defensa del constitucionalisme català. Més encara, segons la normativa del Tribunal de Contrafaccions revisada per les Corts de 1705-1706, presidides per Carles III —l'arxiduc Carles d'Àustria—, pertocaria als assessors de la Diputació del General fer la fase d'instrucció dels casos (Capdeferro i Serra, 2015b, p. 153-163). Una diputació que, segons un projecte normatiu fracassat —però eloqüent—, hauria pogut quedar subjecta a la fiscalització d'un Tribunal de Contrafaccions d'àmbit general, sobre oficials reials, senyoriais i del General (Capdeferro i Serra, 2015b, p. 110-115). En definitiva, a principis del segle XVIII el Tribunal de Contrafaccions esdevenia un punt i a part en el constitucionalisme secular català; el desenllaç de la Guerra de Successió i els Decrets de

Nova Planta el convertirien en un punt final i n'esborrarien qualsevol petja durant tres-cents anys.

Alguns dels dinou casos que sabem amb certesa que va substanciar el Tribunal de Contrafaccions tingueren una dimensió política més gran que d'altres. En alguns aspectes, el Tribunal semblava exercir una jurisdicció més protoconstitucional —el cas de Pau Montell, popularment anomenat *dels melons de Cardona*, es pot equiparar clarament a un emparament contemporani—; en d'altres, actuava més com una jurisdicció protocontenciosa administrativa, si es permet el neologisme. Eva Serra gaudí molt amb casos com el de Baltasar Oriol de Marcer i el dret de segell, al qual ja hem al·ludit; també li agradaren particularment dos casos que qüestionaren les funcions que realitzaven i les taxes que percebien efectivament els escrivans de manament i els escrivans de registre de la lloctinència i l'Audiència de Catalunya; coneixia la promoció de què havien estat objecte unilateralment durant dècades en el si de l'aparell reial, sense capacitat de reacció per a les institucions de la terra, i celebrava que, tard però a temps, s'aconseguís retornar-los al seu lloc, tot subjectant-los a llei; també tenia en alta estima casos o quasi-casos que impugnaven la *vis expansiva* abusiva de la Capitania General o els intents de la monarquia d'intervenir en les provisions de càtedres de filosofia a l'Estudi General de Barcelona, per posar alguns exemples. De manera sovint directíssima, el Tribunal de Contrafaccions resolgué conflictes que s'arrossegaven des de la segona meitat del segle XVII —i d'abans!—; de forma més conjuntural, vam debatre en quina mesura el Tribunal fou cridat en conflictes de parcialitats entre austriacistes i borbònics; he de confessar que a mi en un primer moment em va contrariar l'intent inútil de Joan Jeroni de Gachapay d'intentar guanyar al Tribunal de Contrafaccions un plet que no havia tingut fortuna a la justícia civil ordinària —la que li esqueia—; Eva Serra, en canvi, considerava simptomàtics del poder ascendent del Tribunal qualssevol intents d'implicar-lo o instrumentalitzar-lo en controvèrsies de la gent i del país, de forma reeixida o fallida.

El Tribunal de Contrafaccions que emergí de la nostra recerca no atacava ni qüestionava el sistema feudal que Eva Serra tan bé coneixia, però n'impedia arbitrietats consubstancials. Similarment, no perseguia pas minar l'autoritat de la monarquia, sinó evitar actuacions antijurídiques dels seus ministres i oficials. De forma general, constituïa un fre als abusos i les extralimitacions de poder. I no operava pas en benefici d'unes elits —com podia fer pensar el ja esmentat cas Jager—, sinó també de sectors ben populars i desassistits, que es veien protegits de manera efectiva per les constitucions i altres drets del país. Ho poden certificar homes com Pau Montells —en el cas paradigmàtic dels melons, també mencionat—, i també, entre altres, el ferrer Antoni Aloy, injustament detingut pel batlle reial de Peratallada, o el jove ferrer de Ripoll Eudald Benet i el jove hortolà barceloní Francesc Gomar, els dos civils —*de facto*, paramilitars— il·legítimament con-

demnats per un jutge militar el novembre de 1712, a les darreries de la Guerra de Successió. Força casos jutjats pel Tribunal provindrien de Barcelona, però també n'hi hauria d'ací i d'allà del territori català —simptomàticament, cinc de baronies principals com el comtat d'Empúries, el ducat de Cardona i la baronia d'Entença.

En el terreny de les percepcions, segurament degut a la seva efímera existència, el Tribunal de Contrafaccions no aconseguí la preeminència institucional i simbòlica que li hauria correspost. A fe que s'invertiren esforços notables en la seva dignificació i projecció social, en la normativa de 1701-1702, més encara en la de 1705-1706, i també en la praxi: se'l dotà d'un espai permanent a la Casa del General —el que històricament s'havia assignat a la visita— i d'un segell; es disposaren els jutges entorn de la taula d'una forma simètrica, de manera que quedés reflectida l'equiparació del valor dels parers dels jutges del rei i els de la terra; s'assignà la funció de secretari a Aleix Fornaguera, un doctor en drets —no pas un escriptor o un notari públic—, el qual feu un registre documental complet de l'activitat, les interlocutòries i les resolucions del Tribunal, que aviat tindria un *stylus iudicandi* propi; la Diputació promogué la impressió i una àmplia difusió no només de les sentències sinó també dels parers dels jutges discrepants, i publicà igualment alegacions de part —altres litigants feren el mateix, per informar de les pròpies previsions tant els jutges com l'opinió pública, en alguns casos àdhuc ministres superiors del rei. No hem tingut notícia de cap lament posterior a 1714 per la pèrdua del Tribunal de Contrafaccions o cap informe que el posés al centre de l'escaquer institucional de la Catalunya vençuda. I, com hem demostrat, no seria perquè la nova jurisdicció no hagués estat coneguda arreu del territori.

La del Tribunal de Contrafaccions segueix essent una recerca en curs, amb moltes incògnites i connexions obertes. Heus-ne aquí només algunes: fou estable històricament la delimitació entre contrafaccions i altres accions antijurídiques comeses per agents del poder? En cas de no haver-se decretat la Nova Planta, com haurien conviscut els dos principals mecanismes d'enjudiciament i de reparació de greuges, el parlamentari tradicional dels proveïdors i jutges de greuges i l'extraparlamentari —esdevingut ordinari— del Tribunal de Contrafaccions? Era buscada i quin origen tenia la durada aproximada de nou mesos per a processos de fiscalització? Trobarem casos addicionals als dinou ja identificats —quasi-casos segur que sí—, tenint en compte que d'alguns en tinguérem notícia a través d'impresos dels quals es conserva un únic exemplar? Podrem conèixer millor lluites internes dins l'aparell reial sobre el Tribunal de Contrafaccions com la que tingué lloc durant les mateixes sessions de Corts de 1701-1702 o la que s'esdevingué entre maig i setembre de 1702 (Albareda, 1993, p. 93-94), sobre la qual convé aprofundir? A què obeí el factor molt singular de fer imprimir no només les sentències aprovades per obra d'un desempat a l'atzar, sinó també els parers alternatius? Fou fruit de la cultura jurídicista catalana de l'època? Fou una concessió als jutges re-

ials, un rentat d'imatge davant la monarquia a canvi que es «deixessin guanyar» en sorteigs de desempat? Aquesta darrera és una hipòtesi poc plausible construïda sobre una premissa innegable: una bona part dels doctors de la Reial Audiència de Catalunya, a diferència d'altres o de ministres del Consell Suprem de la Corona d'Aragó i la cort madrilenya, eren conscients que, almenys al Principat, el rei no es podia desdir de l'observança del dret que ell i els seus predecessors havien aprovat en Corts.

Estan contribuint a respondre aquestes i altres preguntes historiadors joves com Ricard Torra Prat, que defensà una tesi doctoral sobre la Visita del General poc després del traspàs d'Eva Serra (Torra, 2018), o Miquel Fuertes Broseta (2018), que té al calaix, gairebé enllestit (buscant un bon editor, aviso!), un treball sobre la Junta de Contrafurs del Regne de València al segle XVII, comparable en alguns paràmetres amb el Tribunal de Contrafaccions. Eva Serra, sempre atenta a trobar connexions amb altres territoris dels Països Catalans —no concebia la plenitud nacional sense ells— n'hauria assaborit els resultats millor que ningú.

A més de seguir investigant per resoldre interrogants com els que he indicat a tall d'exemple, els col·legues, deixebles i amics tenim el deure de divulgar el Tribunal de Contrafaccions i la recerca d'Eva Serra en general. Ella obria camins, creuava idees, inspirava i seguia puntualment i amb gran generositat doctorands —no necessàriament enfocats a la carrera acadèmica. Tots plegats tenim el deure de contribuir a difondre i popularitzar la seva recerca, que no sempre resulta accessible al gran públic —col·leccions d'articles són necessàries (Serra, 2018, com a model). Personalment, assumeixo el compromís d'internacionalitzar el Tribunal tant en la història del protoconstitucionalisme europeu com dels grans tribunals del continent. Malauradament, en la vida científica d'Eva Serra la recerca sobre el Tribunal de Contrafaccions fou un punt final; per als que l'enyorem, esperem que sigui un punt i seguit. Acabo amb un desig que compartíem Eva Serra i jo —amb una carta als tres Reis (Capdeferro i Serra, 2015b, p. 257)—: una tesi doctoral que faci una història diacrònica de les contrafaccions, amb els seus alts i baixos, la percepció que en tenien les institucions de la terra i la societat, la resposta que hi donaven, mecanismes suggerits —o no— per resoldre-les; una recerca que abordi el tema de forma completa i, com no pot ser altrament, «transedànica», cobrint com a mínim des del segle XV al segle XVIII. Per a les abundants contrafaccions presents que pateix el país no escau una tesi doctoral, sinó compromisos i coratge d'una altra mena, que a Eva Serra no li van fallar mai.

JOSEP CAPDEFERRO

V

Bibliografia

Bibliografia d'Eva Serra i Puig

Aquesta bibliografia d'Eva Serra va començar a gestar-se com a tribut i homenatge en el moment de la seva jubilació. Ella —com a investigadora i com a docent— tenia una presència habitual en el món de les biblioteques i dels arxius. Creiem parlar en nom de tots els professionals que la vam tractar quan diem que era una usuària respectada i estimada que, sense exigències ni prepotència, sinó des de la més gran modèstia i discreció, procurava sempre ajudar. No era d'estranyar, doncs, que de vegades ens alertés sobre possibles buits o equivocacions en els catàlegs i inventaris, compartint així amb nosaltres els seus coneixements. Per a unes bibliotecàries, quina millor manera d'homenatjar la seva mestra i amiga que compilar-ne la bibliografia? El projecte, però, es va anar ajornant i la desgràcia va voler que la salut de l'Eva empitjorés ràpidament. Per això, quan se'ns va oferir l'oportunitat d'integrar el recull en aquesta publicació, coordinada per la Universitat de Barcelona i l'Institut d'Estudis Catalans, vam pensar que era la millor forma de contribuir al reconeixement i a l'homenatge que li devíem.

El recull de publicacions d'Eva Serra és un retrat de la seva obra, i, en el fons, d'ella mateixa: hi veiem els seus interessos temàtics, metodològics, la seva implicació en obres col·lectives i el seu paper actiu en la difusió de la història, així com la seva generositat en la col·laboració, assídua, en publicacions extraacadèmiques. Els seus treballs de recerca van aparèixer rarament de forma monogràfica. Normalment, publicava en actes de congressos i jornades, publicacions periòdiques o en grans obres col·lectives com *Història agrària dels Països Catalans* o *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*.

Des del punt de vista de la tipologia de les publicacions, dins la seva bibliografia hi trobem revistes científiques especialitzades o d'institucions acadèmiques —*Recerques*, *Afers* o el *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, de l'Institut d'Estudis Catalans—; d'altres d'un to generalista i divulgatiu —*Serra d'Or*, *Avui* o

Sàpiens—, a més a més de les plenament implicades en la militància política d'esquerres i independentista. En una visió diacrònica es pot observar una major «densitat» de recerques de caire econòmic en una primera època —història agrària—, per passar al predomini d'estudis polítics i institucionals en èpoques més recents. Els períodes més prolífics en publicacions es poden situar a l'entorn dels anys 1995-2001 i 2005-2008.

Classificar és sempre difícil. En el cas de l'obra d'Eva Serra som conscients que el seu treball de recerca conjuminava sàviament la història econòmica amb la social, la política o la institucional. Tot i això, hem volgut triar uns epígrafs que permetessin trobar un determinat enfocament o fil conductor bàsic de cada treball, per poder individualitzar-lo en el conjunt de més de tres-centes referències que aplega aquesta bibliografia. Hem considerat que el recull tindria molta més utilitat i versatilitat si s'hi podia accedir des de l'òptica temàtica, segons l'interès de cada investigador.

Unes matèries incideixen ben bé en el contingut: història agrària, des del marc estrictament econòmic (producció i rendes) fins al jurídic i legal, passant pel social; història econòmica —demografia, relacions comercials i finances—; història política i institucional —poder executiu, organització de la defensa i institucions de diferents nivells i territoris, amb el subapartat de vida parlamentària i corts—; història social —condicions de vida, estaments, grups i moviments de revolta i de solidaritat—, i història patrimonial —patrimonis, nissagues familiars i la seva influència. Altres epígrafs incideixen en l'època: s'ha obviat la història moderna perquè és la que conreà sempre l'autora, en canvi s'ha considerat adient introduir l'apartat d'història contemporània, perquè Eva Serra, que defensava fermament la funció social de l'historiador, hi dedicà múltiples i destacables treballs. És en aquest context en què agafen ple sentit els apartats activitat política i difusió.

En el marc territorial de la recerca d'Eva Serra, hi destaca essencialment Catalunya, però també el País Valencià, el Rosselló i els Països Catalans en general, a més d'Itàlia com a part del regne. D'altra banda, el fenomen de la frontera en si, i la d'un país dividit —o potser no tan dividit— des de 1659, feu que el fet fronterer fos un punt de mira des d'on observar millor trencaments i solidaritats en tots els àmbits. La recerca d'Eva Serra va ser sempre menada pel rigor metodològic. La seva cura per verificar documentalment la investigació i el seu afany per fer assequibles les fonts que permetessin estudiar en profunditat les nostres institucions —Corts, Diputació del General, Consell de Cent o Tribunal de Contrafaccions, entre altres— va fer que s'interessés, per una banda, per les fonts i la bibliografia, i, per altra banda, per la historiografia. En paral·lel conreà la biografia, bàsicament de personatges notables de la recerca històrica.

Pel que fa a l'abast d'aquesta bibliografia, val a dir que no hem inclòs els nombrosos articles que Eva Serra va redactar en obres de referència com la *Gran enciclo-*

pèdia catalana. En canvi, hem procurat aplegar tant la seva producció científica com la més divulgativa, així com els seus principals escrits sobre política. Som conscients, però, que haurem obviat alguns textos —sovint els pròlegs no són buidats als catàlegs— i algunes publicacions de difusió limitada. Volem fer palès el nostre compromís de seguir treballant en el recull per esmenar-lo i per completar-lo.

LLIBRES, ARTICLES I CAPÍTOLS

1966

La Guerra dels Segadors. Barcelona: Bruguera, 1966. <1>

1969

La Guerra dels Segadors. 2a ed. Barcelona: Bruguera, 1969. <2>

1970

Catalunya 70: amb intervencions de: Eva Serra... [et. al.]: parlaments (Terrassa, 26 setembre 1970). Terrassa: Nous Horitzons, [1970]. <3>

1972

«Recerques i la renovació en els estudis d'història, economia i cultura catalana». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 154 (juliol 1972), p. 45-46. <4>

«Vicens i Vives, renovació de la història». *Oriflama* [Vic] (1972), p. 12-13. <5>

SERRA I PUIG, Eva (col·l.). *Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*. Barcelona: Lavinia, 1972. <6>

1974

«Un programa de cultura popular». *Serra d'Or* [Montserrat], vol. xvi, núm. 183 (desembre 1974), p. 75-78. <7>

«Via fora els adormits». *Almanac Serra d'Or* [Montserrat] (1974), p. 174-176. <8>

1975

«Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles xvii i xviii. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat». *Recerques* [Barcelona], núm. 5 (1975), p. 33-71. <9>

SERRA I PUIG, Eva; SERRÀ CAMPINS, Antoni. «Un document gràfic del teatre català del segle xvi». *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura* [Barcelona], núm. 3 (1975), p. 101-103. <10>

1976

«Notes per a una aproximació a l'estudi del règim senyorial al País Valencià al segle xvii».

A: *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: Celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971*. València: Universitat de València, 1976, p. 345-360. <11>

«Els Països Catalans». *Presència* [Girona], núm. 403 (gener 1976), p. 9-10. <12a>

1978

- «Catalunya e a Constitucion». *A Nosa Terra* [la Corunya], núm. 39 (1978), p. 12. <12b>
- «Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII». *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona], núm. 1 (1978), p. 120-153. <13>
- «El règim feudal al camp català dels segles XVI i XVII». *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* [Barcelona], vol. XIX (1978), p. 57-64. <14>
- «Resistència de Catalunya i decadència castellana: la guerra de Separació». A: SALRACH, Josep Maria (dir.). *Història de Catalunya*. Vol. 4. Barcelona: Salvat, 1978, p. 75-104. <15>
- SERRA I PUIG, Eva; XIRINACS, Lluís Maria; ORANICH, Magda. *La Constitució a debat*. Barcelona: Consells Populars de Cultura Catalana, 1978. <16>

1979

- «Algunas consideraciones para el estudio de la agricultura y la sociedad campesina del siglo XVII». A: *La economía agraria en la historia de España: Propiedad, explotación, comercialización, rentas: Seminario de Historia Agraria celebrado los días 9, 10 y 11 de marzo de 1977 en Madrid*. Madrid: Alfaguara, 1979, p. 313-322. <17a>
- «Xuízo espanyol contra a loita do pobo catalan». *A Nosa Terra* [la Corunya], núm. 67 (1979), p. 13. <17b>

1980

- «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe». *Recerques* [Barcelona], núm. 10 (1980), p. 17-32. <18>
- «El règim senyorial: recomposició del sistema feudal». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 26 (1980), p. 34-37. <19>
- SERRA I PUIG, Eva; GARRABOU, Ramon. «L'agricultura catalana nei seccoli XVI-XX». *Studi Storici* [Roma], núm. 21 (1980), p. 339-362. <20>

1981

- SERRA I PUIG, Eva; GIRALT I RAVENTÓS, Emili (ed.). *El franquisme i l'oposició: Una bibliografia crítica (1939-1975)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1981. <21>

1982

- «Entorn històric català de l'època de Francesc Vicenç García». *La Segarra* [Cervera] (1982), p. 21-24. <22>
- «La funció de l'historiador aquí i ara». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 52 (1982), p. 63-65. <23>
- «Viatges per Catalunya. Els militars del Barroc». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 50 (1982), p. 49-57. <24>

1983

- «El règim feudal al camp català dels segles XVI i XVII». A: *Estructura social i econòmica del camp català*. Barcelona: La Magrana, 1983, p. 87-99. <25>
- SERRA I PUIG, Eva; GARRABOU, Ramon. «Els estudis d'història agrària a Catalunya». A: *1r Colloqui d'Història Agrària: Barcelona, 13-15 d'octubre 1978*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1983, p. 41-78. <26>

1984

- «A propòsit dels Països Catalans». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 301 (1984), p. 63-64. <27>
- «La casa d'infants orfes de Barcelona (1652-1653). Esbós d'aproximació d'una font per a l'estudi de la beneficència a la Barcelona del segle XVII». A: *Seminario de aplicaciones didácticas*. Vol. 3: *Siglo XVII*. Tarragona: Facultad de Filosofía y Letras. Departamento de Historia Moderna de Tarragona; Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 339-364. <28>
- «Cataluña en los siglos XVI y XVII». A: *Historia de los pueblos de España*. Vol. 2. Barcelona: Argos-Vergara, 1984, p. 267-291. <29>
- «Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del xv a l'enllaç nobiliari del XVII». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Barcelona, del 17 al 21 de desembre de 1984: Actes*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 479-496. <30>
- «Per una història global i integradora dels Països Catalans: el cas de l'època moderna». A: *Els Països Catalans: un debat obert*. València: Eliseu Climent, 1984, p. 51-63. <31>

1985

- «La història moderna: grandesa i misèria d'una renovació». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 83 (1985), p. 514-521. <32>

1986

- «El 500è aniversari de la Sentència de Guadalupe: els usos polítics d'una commemoració». *Revista de Girona* [Girona], núm. 118 (1986), p. 28-31. <33>
- «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII». A: *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, 1986, p. 214-246. <34>
- «Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 93 (1986), p. 366-372. <35>

1987

- «Els Gassol. De cavallers de Tremp a protonotaris del Consell d'Aragó». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 7 (1987), p. 43-78. <36>
- «Tensions i ruptures de la societat catalana en el procés de formació de l'Estat modern». *Manuscrits* [Bellaterra], núm. 4/5 (1987), p. 71-80. <37>

1988

- «Els catalans al segle XVII: entre el poder històric i el poder subaltern?». A: *Annals de la IV Universitat d'Estiu: Fenòmens de desigualtats: Fenómenos de desigualdades: Phénomènes d'inégalité*. Andorra: Conselleria d'Educació i Cultura, 1988, p. 137-144. <38>
- «Els cereals a la Barcelona del segle XIV». A: *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques: Institució Milà i Fontanals, 1988. (Anuario de Estudios Medievales; Annex 20), p. 71-107. <39>
- «L'historiador dalt del cavall». *El País. Quadern* [Madrid] (21 gener 1988), p. 1-3. <40>
- «El mil·lenari i l'historiador». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 117 (1988), p. 57-59. <41>
- «Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses: juliol 1639, gener 1640». A: *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*. Vol. II. València: Generalitat Valenciana: Universitat de València, 1988, p. 7-28. <42>

Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729. Barcelona: Crítica, 1988. <43>

1989

- «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 26 (1989), p. 29-46. <44>
- «Una aproximació a la historiografia catalana: el nostre segle». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 27 (1989), p. 43-55. <45>
- «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors». A: *El Barroc català: Actes de les Jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 89-135. <46>
- «Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya». *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona], núm. 7 (1989), p. 127-138. <47>

1990

- «Any 1640. Tornant-hi a pensar». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 43 (1990), p. 3-6. <48>
- «Le féodalisme catalan après les crise du bas moyen-âge: continuité ou décadence». A: *Tenth International Economic History Congress*. Lovaina: Maison des Sciences de l'Homme, 1990. <49>
- «Els Gualbes al segle XVI: la funció pública». A: *Jornades d'Història: Antoni Agustí (1571-1586) i el seu temps*. Vol. II. Barcelona: PPU, 1990, p. 507-534. <50>
- «Els Guimerà, una noblesa de la terra». *Recerques* [Barcelona], núm. 23 (1990), p. 9-36. <51>
- «Los testamentos como fuente histórica». A: *Prácticas de historia moderna*. Barcelona: PPU, 1990, p. 71-104. <52>

1991

- «1640: una revolució política. La implicació de les institucions». A: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, p. 3-65. <53>
- «Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors». A: *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional, 28, 29 i 30 d'abril de 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 160-167. <54>
- SERRA I PUIG, Eva; COSTA, Jaume; QUINTANA, Artur. «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya». A: *Polyglotte der deutschsprachigen Katalanistik*. Frankfurt: Domus Editoria Europaea, 1991, p. 257-294. <55>

1992

- «A propòsit de símbols i patronatges». *Avui* (4 octubre 1992), p. 38. <56>
- «Onze de setembre de 1714. Entre els mites i els fets». *Iniciativa i Treball*, núm. 15 (1992), p. 34-37. <57>

«Segadors, revolta popular i revolució política». A: *Revoltes populars contra el poder de l'Estat: Jornades de Debat: Centre de Lectura de Reus, Reus, 18-20 octubre 1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1992, p. 45-57. <58>

1993

«Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1578-1638). Una mostra i una reflexió». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 13/1 (1993), p. 259-274. <59>

«La fam té culpables». *Avui* (7 febrer 1993), p. 37. <60>

«Memòria històrica». *Avui. Suplement d'Història* (7 novembre 1993), p. 40. <61>

«Valencians i catalans: relacions perilloses d'ahir i d'avui». *Avui. Suplement d'Història* (5 juny 1993), p. 40. <62>

SERRA I PUIG, EVA; TORRES SANS, XAVIER. «Catalunya vella i Catalunya nova en l'època moderna: el règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)». A: *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1993, p. 337-352. <63>

1994

«A propòsit de Ferran Soldevila i les seves vivències de la Guerra Civil». *Avui* (1 maig 1994), p. 41. <64>

«Un bon exercici de memòria històrica». *Avui* (5 octubre 1994), p. 42. <65>

«Desactivar socialment la història». *Avui. Suplement d'Història* (7 novembre 1994), p. XIII. <66>

«Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General, 1576-1638». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 14 (1994), p. 199-206. <67>

«Ferran Soldevila vint anys després». *El Contemporani: Revista d'Història* [Barcelona], núm. 2 (1994), p. 15-21. <68>

«El paper de les dones a l'Antic Règim en temps de guerra». *Avui. Suplement d'Història* (6 febrer 1994), p. 44. <69a>

«Periodisme a la Guerra dels Segadors». *Avui. Suplement d'Història* (17 febrer 1994), p. 6-7. <69b>

«El valor polític de la documentació». *Avui. Suplement d'Història* (6 octubre 1994), p. XIV. <70>

SERRA I PUIG, EVA; FONTANA I LÁZARO, JOSEP. «Un pamflet polivalent: un text de 1708 imprès el 1836». A: *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana: Rafael Dalmau, 1994, p. 449-460. <71>

1995

«A propòsit de la radicalitat de les idees». *Avui. Suplement d'Història* (5 gener 1995), p. XII. <72>

«Auschwitz». *Avui. Suplement d'Història* (2 març 1995), p. XIII. <73>

«Catalunya el 1640». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 15 (1995), p. 137-152. <74>

«Comunitat pagesa i endeutament». *Recerques* [Barcelona], núm. 33 (1995), p. 5-6. <75>

«Cultura, si el poder o la bossa sona». *Avui* (7 setembre 1995), p. XIII. <76>

- «Ferran Soldevila: la persona i l'historiador». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 6 (1995), p. 9-17. <77>
- «La història de la Catalunya moderna avui: un breu recorregut». *Balma: Didàctica de les Ciències Socials, Geografia i Història*, núm. 2: *Elements per a la didàctica de la història* [Barcelona: Graó] (octubre 1995), p. 96-108. <78>
- «Maldà et Maldanell: un procès d'eaux, de forêts et de pâturages au xvie siècle». A: *Pays Pyrénéens et pouvoirs centraux xvie-xxe siècles*. Vol. I. Foix: Association des Amis des Archives de l'Ariège. Conseil Général de l'Ariège, 1995, p. 131-143. <79>
- «Potser ja n'hi ha prou de callar». *Avui. Suplement d'Història* (4 maig 1995), p. XIII. <80>
- «Le Roussillon et la "Generalitat" de Catalogne au xvie et xviiiè siècles: les visites de la "Diputació del General", 1590-1626». A: *Le Roussillon de la Marca Hispanica aux Pyrénées Orientales (viiiè-xxe siècles): Actes du Lxviiiè Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon: Archives départementales des Pyrénées-Orientales: Perpignan, 7 et 8 octobre 1995*. Perpinya: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 1995, p. 39-61. <81>
- SERRA I PUIG, Eva; TORRES SANS, Xavier (ed.). *Escrips polítics del segle xvii*. Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives; Vic: Eumo, 1995. <82>

1996

- «Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 206 (1996), p. 22-29. <83>
- «El creixement econòmic del s. xviii: la Catalunya pobra». *Plecs d'Història Local* [Barcelona], núm. 63 (1996), p. 984-986. <84>
- «Història i fronteres». *Avui* (4 gener 1996), p. 32. <85a>
- «La influència d'una obra: en els noranta anys de Pierre Vilar». *Avui* (2 maig 1996), p. IX. <85b>
- «La lluita d'un intel·lectual de combat d'una nació oprimida». *Quaderns d'Estudis Arenenyens* [Arenys de Mar], núm. 3 (1996), p. 24-25. <86>
- «Preocupació per l'Arxiu de la Corona d'Aragó». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 437 (1996), p. 20-21. <87>

1997

- «Cap a una unió de corones?». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 296-310. <88>
- «Catalunya als s. xvi-xvii: les vicissituds d'una cultura política pactista». A: *Història de la cultura catalana*. Vol. 2: *Renaixement i Barroc: Segles xvi-xviii*. Barcelona: Edicions 62, 1997, p. 37-66. <89>
- «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 17 (1997), p. 191-216. <90>
- «Els drets humans i les constitucions de Catalunya. Una reflexió sobre els GAL des del túnel de la història». *El Contemporani: Revista d'Història* [Barcelona], núm. 11, p. 5-6. <91>
- «La monarquia hispànica i els Països Catalans». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 41-68. <92>

- «Montserrat: un exemple de reforma monàstica». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 210-211. <93>
- «El pactisme català després de la Guerra dels Segadors». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 376-392. <94>
- «Els Països Catalans a l'època dels Àustries». A: *La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració: Cicle de conferències fet al CIC de Terrassa, curs 1981-1982*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 17-26. <95>
- «El Papa i les finances del General». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 202-203. <96>
- «Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament [València]*, núm. 28 (1997), p. 573-626. <97>
- «Vigència de Vicens Vives. Què creieu que queda avui de l'obra i el mètode de Vicens i Vives?». *Serra d'Or [Montserrat]*, núm. 453 (1997), p. 648-651. [Enquesta a diversos historiadors] <98>
- «La revolució militar». A: *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 350-351. <99>
- «La sindicatura de Rafael Coll, síndic de Tuïr a les Corts catalanes de Barcelona del 1626». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament [València]*, vol. 12, núm. 28 (1997), p. 627-633. <100>

1998

- «Béns comunals: algunes consideracions». A: *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1998, p. 11-32. <101>
- «Reflexions des de la història agrària». *Revista d'Història Medieval [València]*, núm. 9 (1998), p. 234-249. <102>
- «Els senyors bandolers i la Lliga Catòlica». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna [Barcelona]*, núm. 18/2 (1998), p. 29-52. <103>
- «Solidaritats pageses a la Catalunya moderna». A: *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme: Segones Jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1998, p. 73-91. <104>
- CASALS MARTÍNEZ, Àngel; GIFRE I RIBAS, Pere; SERRA I PUIG, Eva; IRADIEL MURUGARREN, Francisco P. «Una família catalana medieval: els Bell-lloc de Girona, 1267-1533». *Revista d'Història Medieval [Barcelona]*, núm. 9 (1998), p. 215-260. <105>

1999

- «Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)». A: BELENGUER, Ernest (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo: Congreso Internacional, Barcelona, 23 a 27 de noviembre de 1998*. Vol. IV. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, p. 159-190. <106>

2000

- «Antoni Rovira i Virgili, historiador». A: *Jornades dedicades a l'escriptor Antoni Rovira i Virgili*. Valls: Cossetània, 2000, p. 145-156. <107>

- «La Diputació del General i l'exercici de la draperia: primera meitat del segle XVI». A: *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 119-142. <108a>
- «L'herència d'Ernest Lluch». *Avui* (1 desembre 2000), p. 9. <108b>
- «Humanitats i educació: un debat obert». *L'Espill* [València], núm. 6 (2000), p. 98-108. <109>
- «Informe sobre els llibres de matrícula de les insaculacions de la Diputació del General o "llibres de l'ànima"». *Paratge: Quaderns d'Estudis* [Sant Cugat del Vallès], núm. 11 (2000), p. 53-56. <110>
- «Perpinyà a les Corts catalanes del 1599». A: *La ciutat i els poders: Actes del Colloqui del 8è centenari de la carta de Perpinyà, 23-25 d'octubre 1997*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2000, p. 333-345. <111>

2001

- «La cultura política del Barroc català». *Revue d'Études Catalanes* [Montpellier], vol. 4 (2001), p. 101-129. <112>
- «Els dissentiments del braç reial. El cas de Barcelona a la Cort General de Montsó de 1547». *Ius Fugit: Revista Interdisciplinaria de Estudios Histórico-jurídicos* [Saragossa], núm. 10 (2001), p. 685-719. <113>
- «Dos-cents anys de terror misogin». *El Temps* [València], núm. 873 (2001), p. 40-42. <114>
- «Història local, història nacional, història comparada». A: *Els moviments socials al Penedès: Actes del II Seminari d'Història del Penedès*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 2001, p. 9-18. <115>
- «Història moderna dels Països Catalans». *Escola Catalana* [Barcelona], núm. 383 (2001), p. 16-19. <116>
- «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme». A: *Del patriotisme al catalanisme: Societat i política (segles XVI-XIX)*. Vic: Eumo, 2001, p. 71-104. <117>
- SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binefar: Procés familiar del braç reial*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2001. <118>
- *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binefar: Procés del protonotari*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2001. <119>

2002

- «D'avui estant: la vigència de Fuster com a historiador». *L'Espill* [València], núm. 10 (2002), p. 47-59. <120>
- «Catalunya, la Mediterrània, Nàpols i el Consell d'Itàlia». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 275 (2002), p. 36-58. <121>
- «Josep de Calassanç Serra i Ràfols». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 177 (2002), p. 3-7. <122>

2003

- «Els catalans i la unió de Nàpols i Sicília a la Corona d'Aragó. El marc històric i les reclamacions parlamentàries: Corts de Montsó 1563-64 i 1585». A: *Momenti di cultura*

- catalana in un millennio: Atti del VII Convegno dell'AISC, Napoli, 22-24 maggio 2000*. Nàpols: Liguori, 2003, p. 521-551. <123>
- «Ciutats i viles a Corts catalanes (1563-1632) entorn de la força municipal parlamentària». A: *XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, p. 873-900. <124>
- «Les contrats agraires dans la Catalogne moderne (xvie-xviie siècles)». A: *Exploiter la terre: Les contrats agraires de l'antiquité à nos jours: Colloque international tenu à Caen du 10 au 13 septembre 1997*. Rennes: Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2003, p. 333-344 i doc. 17, 18, 19, 20, 28, 29 i 33. <125>
- Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica: Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, pronunciat el 27 de novembre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003. <126>
- «Els dissentiments del braç reial. El cas de Barcelona a la Cort General de Montsó 1547». *Ius Fugit: Revista Interdisciplinària de Estudios Histórico-jurídicos* [Saragossa], núm. 10-11 (2003), p. 685-719. <127>
- «Una enquesta judicial a Maldà (1591): bàndols o justícia vindicativa». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 23/2 (2003), p. 35-66. <128>
- «La pàtria contra el rei». A: *Professor Joaquim Molas: Memòria, escriptura, història*. Vol. II. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 985-1006. <129>
- «Perpinyà a les Corts catalanes del 1599». A: *La ciutat i els poders: Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà, 23-25 d'octubre 1997 = La ville et les pouvoirs: Actes du Colloque du huitième centenaire de la Charte de Perpignan, 23-25 octobre 1997*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2000, p. 333-345. <130>
- «Poder polític: municipi, Generalitat i virrei». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 9 (2003), p. 25-50. <131>
- «Signori *bandolers* e legislazione nella vita parlamentaria catalana». A: *Banditismi mediterranei: Secoli xvi-xvii. Convegno Internazionale. Fordongianus-Samugheo (Sardegna), 4-5 ottobre, 2002*. Roma: Carocci, 2003, p. 147-169. <132>
- «Victor Ferro». A: *Diccionari d'historigrafia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003. <133>

2004

- «Constitucions perdudes, 1547-1552: algunes reflexions». A: *Josep Fontana: Història i projecte social: Reconeixement d'una trajectòria*. Vol. I. Barcelona: Crítica, 2004, p. 407-423. <134>
- «La foia de Llombai: un estudi de cas al servei de la història general». *Afers* [València], vol. 19, núm. 48 (2004), p. 459-471. <135>
- «Pierre Vilar, curiositat i afany de comprendre». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 191 (2004), p. 3-6. <136>
- «Les valies de Ciutadilla, Maldà i Maldanell: conreus i propietat a la vegueria de Montblanc (segle xvi)». *Estudis d'Història Agrària* [Barcelona], núm. 17 (2004), p. 901-919. <137>

2005

- «Catalunya en l'Espanya dels Àustries». A: *Catalunya en la configuració política d'Espanya*. Reus: Centre de Lectura, 2005, p. 11-30. <138>
- «De la puixança a la decadència: els conflictes del segle XVII». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 303 (2005), p. 40-47. <139>
- Ferran de Sagarra i de Siscar: Semblança biogràfica: Conferència pronunciada davant el Ple per Eva Serra i Puig el dia 21 d'octubre de 2004*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005. <140>
- «L'independentisme, un pont entre dues generacions». *Illacrua* [Barcelona], núm. 136 (desembre 2005 - gener 2006), p. 4-7. <141>
- «El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa». A: *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005, p. 41-140. <142>
- «La representació de la Catalunya Nord a les institucions polítiques catalanes abans de l'annexió amb França». A: *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre de 2004)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 13-19. <143>
- «Tarifs douaniers dans la Catalogne moderne». A: *Douanes, états et frontières dans l'Est des Pyrénées de l'Antiquité à nos jours*. Perpinyà: PUP; Neuilly-sur-Seine: AHAD, 2005, p. 61-88. <144>
- «La vida parlamentària a la Corona d'Aragó, segles XVI i XVII. Una aproximació comparativa». A: *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*. Barcelona: Parlament de Catalunya; Museu d'Història de Catalunya, 2005, p. 501-536. <145>
- «Vilar i el Quixot: quatre mots sobre la lectura vilariana». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 25 (2005), p. 165-170. <146>
- SERRA I PUIG, EVA; SANLLEHY I SABI, M. Àngels. «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)». A: *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIII-XIX siècles) = Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus (segles XIII-XIX)*. Vol. 2. Toulouse: CNRS. Université de Toulouse-Le Mirail, 2005, p. 473-522. <147>

2006

- «Una alternativa nacional sota l'aparença de conflicte dinàstic». *Papers del Museu d'Història de Catalunya*, núm. 15 (2006), p. 2-12. <148>
- «La Catalunya dels Àustries». A: *Pierre Vilar i la història de Catalunya*. Barcelona: Base, 2006, p. 71-92. <149>
- «Catalunya durant el primer regnat de Felip V. La formació d'una alternativa política catalana». A: *Catalunya durant la Guerra de Successió*. Vol. I. Barcelona: Ara Llibres, 2006, p. 45-49, 52-53, 56-57, 60-63, 69-71. <150>
- «Censals i barons a la Catalunya de ponent (segles XVII i XVIII), les bases de la Catalunya pobra». A: *Miscel·lània Ernest Lluch i Martín*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 511-532. <151>
- «Les galeres del General: només una política defensiva?». A: *III Congrés d'Història Marítima*

- ma de Catalunya: Museu Marítim de Barcelona, 22-24 de novembre de 2006*. Barcelona: Consorci de les Drassanes Reials. Museu Marítim de Barcelona, 2008. <152>
- «Insaculacions de notaris a les bosses dels càrrecs de govern de la ciutat de Barcelona (1626-1713)». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* [Barcelona], núm. 24 (2006), p. 25-88. <153>
- «Els Papers retornats de Salamanca». *Butlletí de l'Institut d'Estudis Catalans* [en línia], núm. 80 (2006). <154>

2007

- «Una alternativa nacional sota l'aparença de conflicte dinàstic». A: *Actes del Congrés de l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1795-1707)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007, p. 509-518. <155>
- «Les bases materials: la crisi del segle XVII». A: *Per bruixa i metzinera: La cacera de bruixes a Catalunya*. Museu d'Història de Catalunya: Catàleg de l'exposició 25 de gener - 27 de maig de 2007. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007, p. 70-81. <156>
- «El braç militar, un estament no homogeni. Una mirada a la Cort de Montsó de 1552». A: *Antoni Saumell i Soler: Miscel·lània in memoriam*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2007, p. 297-311. <157>
- «Butlletí bibliogràfic sobre les Corts catalanes». *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona], vol. 26 (2007), p. 663-738. <158>
- «El debat de la vicerègia (1700-1701): baralla judicialista o conflicte polític?». *Revista de Dret Històric Català* [Barcelona], núm. 7 (2007), p. 135-148. <159>
- «Els drets històrics i la memòria històrica». A: *Associació Josep Narcís Roca i Farreras d'estudi, debat i difusió de l'esquerra independentista*. Barcelona: Associació Josep Narcís Roca i Farreras, 2007. (Quaderns Roca i Ferreres), p. 85-102. <160>
- «Epistolari català de Joana Bardaixí i Gassol (Trempe, 1593-1602): fragments epistolars sobre afers de família». A: *El (re)descobrimnt de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Universitat de Barcelona, 2007, p. 83-106. <161>
- «Francesc Tarragó, proveïdor de les galeres de Catalunya. Algunes compres a l'Urgell i Camp de Tarragona (1608-1611)». A: *L'home i l'historiador: Miscel·lània en homenatge a Josep M. Recasens i Comes*. Tarragona: Port de Tarragona, 2007, p. 164-173. <162>
- «Introducció: l'obra investigadora de M. Crusafont i Sabater». *Acta Numismàtica* [Barcelona], núm. 37 (2007), p. 7-12. <163>
- «El regiment municipal al segle XVII». A: *Història de l'Ajuntament de Barcelona: Dels orígens al 1800*. Vol. 1. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 187-229. <164>
- «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic: el debat de la vicerègia, novembre de 1700 - març de 1701». A: *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*. Barcelona: Base, 2007, p. 109-180. <165>
- BRINGUÉ PORTELLA, Josep Maria; GIFRE RIBAS, Pere; MARÍ I BRULL, Gerard; PÉREZ LATRE, Miquel; PONS ALSINA, Joan; SERRA I PUIG, Eva. «Els comuns a les Corts Generals del segle XVIII». A: *Actes del Congrés de l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1795-1707)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007, p. 203-216. <166>

2008

- «Autodeterminació». *L'Accent*, núm. 123 (2008), p. 2. <167>
- «Galeres catalanes, forçats i moriscos (1607-1612)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 28/1 (2008), p. 411-444. <168>
- «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 19 (2008), p. 249-257. <169>
- «La informació diplomàtica sobre el sistema polític català entre 1599 i 1713». A: *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, p. 363-384. <170>
- «Llums i ombres del maig de 1968». *L'Accent*, núm. 132 (2008), p. 2. <171>
- «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII)». A: *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. 3. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 2008, p. 511-557. <172>
- «El Tractat dels Pirineus 350 anys després». *Catalan Historical Review* [Barcelona], núm. 1 (2008), p. 223-238. <173>
- «The Treaty of the Pyrenees, 350 years later». *Catalan Historical Review* [Barcelona], núm. 1 (2008), p. 81-99. <174>
- SERRA I PUIG, Eva; MARIMON, Sílvia; PEYTAVÍ, Joan. «Catalunya esquarterada. El Tractat dels Pirineus trenca el país». *Sàpiens* [Barcelona], núm. 72 (2008), p. 42-45. <175>

2009

- «A quatre-cents anys de l'expulsió morisca». *L'Accent*, núm. 133 (2009), p. 2. <176>
- «La Diputació del General en els segles moderns». A: *Sis-cents cinquanta anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009, p. 11-12. <177>
- «La dona a pagès en els segles moderns». *Escola Catalana* [Barcelona], núm. 459 (2009), p. 11-13. <178>
- «Emili Giralt i Raventós (1927-2008). Necrològica». *Estudis Romànics* [Barcelona], vol. 31 (2009), p. 661-663. <179>
- «Emili Giralt i Raventós (01.04.1927 - 16.04.2008)». A: *Memòria: Curs 2007-2008*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 71-75. <180>
- «Un tombant de la nostra història». *Diari de Prada* [Prada: Universitat Catalana d'Estiu] (2009). <181>
- «Pau Claris i Casademunt, Barcelona, 1586-1641. Eclesiàstic i polític». A: *100 figures que fan nació que cal conèixer*. Barcelona: Associació Conèixer Catalunya. Barcanova, 2009, p. 60-61. <182>
- «El Tractat dels Pirineus, Catalunya en el marc d'una Europa en guerra». *Plecs d'Història Local* [Barcelona], núm. 135 (2009), p. 5-7. <183>
- «El Tractat dels Pirineus i la partició de Catalunya». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 600 (2009), p. 43-47. <184>
- «El Tractat dels Pirineus no va portar la pau». *Sàpiens* [Barcelona], núm. 80 (2009), p. 9. <185>
- «Victor Ferro en el record». *Revista de Dret Històric Català* [Barcelona], núm. 9 (2009), p. 29-32. <186>

SERRA I PUIG, Blanca; SERRA I PUIG, Eva; GUBIANAS, Jaume. *Tractat dels Pirineus: Visió catalana de la història*. Perpinyà: Centre Cultural Català, 2009. <187>

2010

- «Una memòria personal de la postguerra i de la transició». A: *Diàlegs per a la memòria*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2010, p. 79-91. <188>
- «Els moriscos de reialenc de les Terres de l'Ebre. L'administració de Galceran Albanell, batlle i alcaid de la batllia de Tortosa (del 30 de març de 1611 al 2 de març de 1612)». *Manuscrits*, núm. 28 (2010), p. 103-140. <189>
- «La renovació historiogràfica de Vicens Vives». *Serra d'Or* [Barcelona], núm. 605 (2010), p. 28-29. <190>
- «El Tractat dels Pirineus: Catalunya un sol poble i dos destins». A: *Actes del Congrés del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?: Col·loqui Barcelona-Perpinyà, 17-20 de juny de 2009*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Museu d'Història de Catalunya, 2010, p. 345-359. <191>
- «Votzes araneses dauant deth Tribunau Episcopau de Barcelona». A: *Miscellànea en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro: «Damb eth còr aranés»*. Vielha: Institut d'Estudis Aranès, 2010, p. 281-285. <192>
- «Vicens Vives i el pactisme». A: *Revisió històrica de Jaume Vicens Vives*. Cabrera de Mar: Galerada, 2010, p. 135-160. <193>
- «Vicens Vives i els remences. Tornar-hi a pensar». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 30 (2010), p. 107-119. <194>

2011

- «La Diputació del General del segle XVI al XVIII. Balanç historiogràfic i línia interpretativa». A: *La Generalitat de Catalunya a través dels segles: Commemoració dels 650 anys de la Generalitat: Sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica: Cervera, 28 de maig de 2009*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 69-85. <195>
- «La Generalitat de Catalunya entre 1652 i 1700». A: *Història de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 199-219. <196>
- «La Generalitat. De les reformes del segle XV al creixement institucional del segle XVI». A: *Història de la Generalitat de Catalunya: Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 141-161. <197>
- «Josep de Calassanç Serra i Ràfols, 1902-1971». A: *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 314-316. <198>
- «La percepció de Jaume I en els segles moderns». A: *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 631-652. <199>
- «Territori i inspecció fiscal: la Visita del General del 1600». A: *Les xarxes urbanes a la Catalunya del segle XVI i XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011, p. 169-284. <200>
- «Vicens Vives: un intent de visió global». *Recerques* [Barcelona], núm. 63 (2011), p. 9-20. <201>

2012

«Elisa Badosa i Coll (1945-2012), *in memoriam*». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 32 (2012), p. 9-10. <202>

2013

«Catalunya durant el primer regnat de Felip V: la formació d'una alternativa política catalana». A: *La Guerra de Successió dia a dia: 1700-1705: La primera guerra global*. Barcelona: Sàpiens, 2013, p. 70-109. <203>

«Unes corts en plena guerra (1705-1706): la visió d'un conflicte militar». A: *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2013, p. 347-386. <204>

«La crisi del segle XVII a Catalunya». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 24 (2013), p. 297-315. <205>

«Galceran Albanell, "mestre de prínceps". Algunes notícies inèdites». *Revista Catalana de Teologia*, vol. 38/2 (2013), p. 587-621. <206>

Josep de C. Serra i Ràfols: Semblança biogràfica: Conferència pronunciada davant el Ple per Eva Serra i Puig el dia 8 d'abril de 2013. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013. <207>

SERRA I PUIG, Eva; SERRA I PUIG, Blanca. «Repressió, represàlies i represa en l'arqueologia catalana (de 1939 a finals de la dècada de 1940): notes sobre Josep de Calassanç Serra i Ràfols». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], 2013, p. 101-123. <208>

2014

«Agricultura, guerra i cadastre fa 500 anys». *Calendari dels Pagesos* [Barcelona] (2014), p. 22-23. <209>

«Isabel de Cabrera i Albanell. Una economia rendista al final d'una nissaga (1607-1615)». *Recerques* [Barcelona], núm. 68 (2014), p. 29-61. <210>

«Els militars contra Catalunya: allotjaments contra cobertura legal». *A Carn!!* [Tarragona], núm. 25 (2014) p. 24-38. <211>

«Països Catalans entre la història i la política». *Lluita* [Barcelona], núm. 291 (2014), p. 14-16. <212>

Quan la por canvia de bàndol: Les claus de la desobediència civil als Països Catalans. Manresa: Tigre de Paper, 2014. <213>

«Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 25 (2014), p. 299-328. <214>

«Les comissions de Balanç i Redreç: dels antecedents del XVI a les corts encavalcades de 1701-1706». A: *Poders a l'ombra: les comissions de les institucions parlamentàries i representatives (segles XV-XX)*. Barcelona: Parlament de Catalunya; Universitat Pompeu Fabra, 2014, p. 103-126. <215>

SERRA I PUIG, Eva; CAPDEFERRO PLA, Josep. *La defensa de les constitucions de Catalunya: El Tribunal de Contrafacions (1702-1713)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2014. <216>

2015

- «Naixement de la concepció de la ciutadania: el marc històric». A: *Dret, conflictes i justícia: Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015, p. 50-93. <217>
- «El poder local català: d'Universitats (1706) a Ajuntaments (1718)». A: *Els Tractats d'Utrecht: Clarors i foscors de la pau: La resistència dels catalans: Congrés Internacional: 9-12 d'abril de 2014*. Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives: Museu d'Història de Catalunya, 2015, p. 351-360. <218>
- La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura, 2015. <219>
- «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 418 (2015), p. 26-37. <220>
- «El sistema constitucional català i el dret de les persones entre 1702 i 1706». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 26 (2015), p. 47-63. <221>
- «Un volum de referència». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 667-668 (2015), p. 90-91. <222>
- SERRA I PUIG, Eva; CAPDEFERRO PLA, Josep. *Casos davant del Tribunal de Contrafaccions de Catalunya (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia: Parlament de Catalunya, 2015. <223>
- *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia: Parlament de Catalunya, 2015. <224>

2016

- «És possible separar dret públic de dret civil? Una reflexió». *Revista de Dret Històric Català* [Barcelona], núm. 14 (2016), p. 11-27. <225>
- «Els Països Catalans entre el sistema pactista i les Noves Plantes». A: *1714*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 13-31. <226>

2017

- «Potencialitat democràtica de la Catalunya moderna». *L'Avenç* [Barcelona], núm. extra 441 (2017), p. 44-55. <227>

2018

- «Les Corts dels regnes. La legislació de Corts dels anys de Ferran II: una aproximació comparativa dels regnes de la Corona catalanoaragonesa». A: *Ferran II i la Corona d'Aragó*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018, p. 339-364. <228>
- La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Vic: Eumo, 2018. <229a>
- «La república catalana de Lluís XIII». A: *Història mundial de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2018, p. 359-365 <229b>

2020

- SERRA I PUIG, Eva; BOTRAN PAHISSA, Albert (ed.). *Eva Serra: Per la Revolució Catalana: Escrits polítics, biogràfics i historiogràfics*. Barcelona: Edicions del 1979, 2020. <229c>

INTRODUCCIONS, PRÒLEGS I COORDINACIONS

1964

GUAL CAMARENA, Manuel; SERRA I PUIG, Eva (intr., text i vocabulari). *El primer manual històric hispànic de mercaderia (siglo XIV)*. [s. ll.: s. n.], 1964. <230>

1970

FORMOSA, Feliu; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Cella 44: Cinc anys en la vida i l'obra d'Ernst Toller*. Barcelona: Edicions 62, 1970. <231>

1984

VIDAL I PLA, Jordi; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984. <232>

1986

PUIGVERT, Joaquim M.; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. Barcelona: Salvador Vives Casajua, 1986. <233>

1988

SERRA I PUIG, Eva (coord.). «Dossier: La comunitat rural a la Catalunya moderna». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 115 (1988), p. 13-50. <234>

1991

SERRA I PUIG, Eva (intr.). *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, p. VII-XIX. <235>

CODINA I VILA, Jaume [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Estudis d'història de Corbera de Llobregat*. Corbera: Ajuntament de Corbera; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991. <236>

1994

SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya: Anys 1539-1578*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994. <237>

1995

SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Escrips polítics del segle XVII*. Vol. 2: *Secrets Públics, de Gaspar Sala, i altres textos*. Vic: Eumo, 1995, p. 5-22. <238>

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M.; SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1995. <239>

1996

DOMÈNECH, Joan de Déu; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Lleons i bèsties exòtiques a les ciutats catalanes (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1996. <240>

GIFRE RIBAS, Pere; SOLER SIMÓN, Santi; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos: Catàleg documental de l'Arxiu Farners*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatencs, 1996. <241>

1997

SERRA I PUIG, Eva; TORRES I SANS, Xavier (coord.). *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997. <242>

BASCOMPTE GRAU, Domènec; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Diplomatari de la Vall d'Andorra: Segle XVII*. Andorra: Govern d'Andorra. Arxiu Històric Nacional, 1997. <243>

1998

TORRAS I RIBÉ, Josep M.; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*. Vic: Eumo, 1998. <244>

2001

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M.; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç reial*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001. <245>

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés del protonotari*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001. <246>

CRUSAFONT I SABATER, Manuel; SERRA I PUIG, Eva (ed.). *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana): 1640-1652*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2001. <247>

2003

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003. <248>

— *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003. <249>

2004

PÉREZ LATRE, Miquel; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo, 2004. <250>

2005

SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005. <251>

2007

CAPMANY I DE MONTPALAU, Antoni de; SERRA I PUIG, Eva; FONTANA LÁZARO, Josep (intr.). *Práctica y estilo de celebrar cortes en el reino de Aragón, principado de Cataluña y reino de Valencia: Y una noticia de las de Castilla y Navarra*. Barcelona: Base, 2007. <252>

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; SERRA I PUIG, Eva (pròl.). *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): Dels usos comunals a la dependència econòmica*. Tremp: Garsineu, 2007. <253>

2008

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (coord.). *La Junta General de Braços: L'ambaixada Dalmases i altra documentació*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2008. <254>

SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. 3: *Edat moderna*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 2008. <255>

SERRA I PUIG, Eva (coord.). *La Junta General de Braços de 1713: L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2008. <256>

POHLE, Lars Martin; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Perquè ara —gràcies a Déu— hi ha justícia: Un estudi sobre la delinqüència a Andorra als anys 1600-1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008. <257>

VERGÉS I MUNDÓ, Oriol; SERRA I PUIG, Eva (ass.). *El captaire cec: La Guerra dels Segadors*. Barcelona: Ara Llibres, 2008. <258>

2010

SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Annexos i índex: Esborrany del procés familiar del braç reial, documentació complementària i índex*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2010. <259>

BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Annexos i índex: Esborrany del procés familiar del braç reial, documentació complementària i índex*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2010. <260>

MIRALLES, Eulàlia; SERRA I PUIG, Eva (ed.). *Sobre Jeroni Pujades*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010. <261>

2014

SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2014. <262>

SERRA I PUIG, Eva (ass.); MASSANÉS, Cristina. «Les dones del 1714: l'actuació femenina durant la guerra». *Sàpiens*, núm. 138 (2014), p. 56-59. <263>

SANLLEHY I SABI, M. Àngels (ed.); SERRA I PUIG, Eva (pròl.). *Les respostes de la Val d'Aran als qüestionaris de Francisco de Zamora*. Tremp: Garsineu, 2014. <264>

— *Es responses dera Val d'Aran as qüestionaris de Francisco de Zamora*. Tremp: Garsineu, 2014. <265>

2015

SERRA PUIG, Eva (coord.). *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015. <266>

2016

- ARDIT, Manuel; SERRA I PUIG, Eva (ep.). *Els homes i la terra al País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Catarroja: Afers, 2016. <267>
- BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. [et al.]; SERRA I PUIG, Eva (intr.). *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2016. <268>
- PLANES ALBETS, Ramon; SERRA I PUIG, Eva (pref.). *L'Hospital d'en Llobera: Lectures d'història de Solsona*. Solsona: Fòrum d'Aprofundiment Democràtic, 2016. <269>

DIRECCIÓ DE TESIS, TESINES I TREBALLS DE GRAU

1974

- PAGÈS I PARETAS, Montserrat. *L'evolució de l'agricultura al terme municipal de la ciutat de Vic al segle XVIII*. Tesi de llicenciatura presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 1974. <270>

1986

- COMAS PIÉ, Josep M. *Demografia i societat rural a Vila-Rodona durant l'Antic Règim (segles XVI-XVIII)*. Tesina presentada a la Universitat de Barcelona, 1986. <271>
- VARGAS GONZÁLEZ, Alejandro. *Los gitanos en la Cataluña del siglo XVIII*. Tesina presentada a la Universitat de Barcelona, 1986. <272>

1993

- GIFRE RIBAS, Pere. *Remences, «senyors útils», propietaris i ciutadans honrats a la vegueria de Girona, època moderna: a propòsit de la diferenciació pagesa*. Treball de recerca presentat a l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives i a la Universitat de Girona, 1993. <273>

1994

- PÉREZ LATRE, Miquel. «Llevar la corona del cap a sa Magestat»: *Juntes de braços i Divuitenes a la Diputació del General de Catalunya, 1587-1593*. Treball de recerca presentat a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 1994. <274>

1995

- BRINGUÉ PORTELLA, Josep M. *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*. Tesi doctoral presentada a l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives, 1995. <275>
- MORENO CLAVERÍAS, Belén. *Pagesos, menestrals i burgesos al Penedès del segle XVIII: les economies familiars a partir dels inventaris post-mortem*. Treball de recerca presentat a l'Institut Jaume Vicens Vives, 1995. <276>
- OLIVARES PERIU, Jordi. *Comunitats rurals en terres de baró: Conflictes camperols i litigiositat a la Reial Audiència de Catalunya, 1591-1658*. Tesi doctoral presentada a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 1995. <277>

1996

SANLLEHY I SABI, M. Àngels. *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*. Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 1996. <278>

1998

MÁS MARTÍNEZ, Josep. *La banca de las tiendas: aspectos del mercantilismo barcelonés en el siglo XVIII*. Treball de recerca presentada a la Universitat Pompeu Fabra, 1998. <279>

2009

GIFRE RIBAS, Pere. *En la prehistòria dels hisendats: De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1720)*. Tesi doctoral presentada a la Universitat de Girona, 2009. <280>

2010

PÉREZ LATRE, Miquel. *Diputació i monarquia: El poder polític a Catalunya, 1563-1599*. Tesi doctoral presentada a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2010. <281>

2012

MUXELLA PRAT, Immaculada. *La Terra en guerra: L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou, 1466-1472*. Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 2012. <282>

RESSENYES BIBLIOGRÀFIQUES

1967

«Jordi Freixas: *Història del comerç a Catalunya*». *Serra d'Or* [Barcelona] (1967), p. 671. <283>

«Albert Pérez: *Cooperació i cooperativisme*». *Serra d'Or* [Barcelona] (1967), p. 744. <284>

1968

«Oriol Vergés: *Història de Barcelona*». *Serra d'Or* [Barcelona] (1968), p. 557. <285>

1979

«Gaspar Feliu i Montfort: *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*». *Recerques* [Barcelona], núm. 26 (1979), p. 204-208. <286>

«Xavier Torres i Sans: *Els bandolers (s. XVI-XVII)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 26 (1979), p. 183-188. <287>

1989

«Victor Ferro: *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*». *Recerques* [Barcelona], núm. 22 (1989), p. 159-166. <288>

1990

«Núria Sales: *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII. Història de Catalunya*». *Afers* [València], núm. 9 (1990), p. 178-186. <289>

1992

«Assumpta Serra i Clota: *La comunitat rural a la Catalunya medieval: Collsabra, segle XIII-XVII*». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 160 (1992), p. 71-72. <290>

«Xavier Torres i Sans: *Els bandolers (s. XVI-XVII)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 26 (1992), p. 183-188. <291>

«Gaspar Feliu i Montfort: *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*». *Recerques* [Barcelona], núm. 26 (1992), p. 204-208. <292>

1994

«Henry Ettinghausen: *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*». *Afers* [València], núm. 17 (1994), p. 200-204. <293>

1995

«Xavier Torres i Sans: *Nyerros i Cadells, bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna, 1590-1640, i La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*». *Afers* [València], núm. 21 (1995), p. 401-406. <294>

1996

«El creixement econòmic del segle XVIII, la Catalunya pobra: recensió d'E. Tello: *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*». *Plecs d'Història Local* [Barcelona], núm. 63 (1996), p. 40-42. <295>

«Josep Fernández Trabal: *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*». *Afers* [València] (1996), p. 386-389. <296>

«Francesc Bonamusa; Joan Serrallonga: *Del roig al groc. Barcelona, 1868-1871. Quintes i epidèmies*». *El Contemporani* [Barcelona], núm. 10 (1996), p. 49-50. <297>

1997

«*La Història del País Valencià* d'Antoni Furió: La visió històrica d'una sòlida síntesi». *Afers* [València], núm. 26 (1997), p. 157-169. <298>

«Raymond Sala: *Dieu, le roi, les hommes. Perpignan et le Roussillon, 1580-1830*». *Afers* [València], núm. 28 (1997), p. 734-741. <299>

«Le Roussillon et la "Generalitat" de Catalogne aux XVIIIe-XXe siècles: les visites de la "Diputació del General", 1590-1626». *Afers* [València], núm. 28 (1997), p. 741-743. <300>

1999

«Christian Bourret: *Les Pyrénées Centrales du IX au XIX siècle. La formation progressive d'une frontière*». *Recerques* [Barcelona], núm. 38 (1999), p. 182-186. <301>

«Daniel Arasa: *50 històries d'una generació amb utopies*». *El Contemporani* [Barcelona], núm. 17 (1999), p. 5-55. <302>

- «Francesc Bonamusa: *Política i finances republicanes, 1931-1939. Lluís Mestres i Capdevila*». *Afers* [València], núm. 32 (1999), p. 230-236. <303>
- «Albert García Espuche: *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*». *Afers* [València], núm. 33-34 (1999), p. 665-674. <304>

2000

- «Antoni Simon Tarrés: *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 113 (2000), p. 340. <305>
- «Juan Luis Constante Lluch: *Ordinaciones de la villa de Benicarló (1665)*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 113 (2000), p. 315. <306>
- «Jeròmia Pons Pons: *Companyies i mercat assegurador a Mallorca (1650-1715)*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 113 (2000), p. 247. <307>
- «Miguel José Deyà Bauzà: *La manufactura de la llana a la Mallorca moderna (segles XVII-XVIII)*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 113 (2000), p. 276. <308>
- «Xavier Quartiella i Beltran; Xavier Roman i Pérez: *Pescadors i llauradors. Activitats econòmiques de les classes populars a l'Albufera*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 113 (2000), p. 307. <309>

2001

- «Carlo Maria Cipolla: *La odisea de la plata española. Conquistadores, piratas y mercaderes*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 114 (2001), p. 291-292. <310>
- «Diego Escolano y Ledesma: *Memorial de los mártires de la Alpujarra en el año 1568*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 114 (2001), p. 313-314. <311>
- «Eugenio Ciscar Pallarés: *La Valldigna. Siglo XVI-XVII: cambio de mentalidad y continuidad en el campo valenciano*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 114 (2001), p. 274-275. <312>
- «Guy Martiniere; Laurent Vidal: *Les européens et la mer au XVIIIe siècle. Les Ibériques de l'Atlantique au Pacifique*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 114 (2001), p. 322. <313>

2002

- «Serge Brunet: *Les prêtres des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime (Val d'Aran et diocèse de Comminges) (Aspet, 2001)*». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* [Barcelona], núm. 48 (2002), p. 654-661. <314>

2003

- «Michel Brunet: *Contrebandiers, mutins et fiers-à-bras. Les stratégies de la violence en Pays Catalan au XVIIIe siècle*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. XLI (2003), p. 279-280. <315>
- «Gregorio Colás Latorre [et al.]: *Don Hernando de Aragón, arzobispo de Zaragoza y Virrey de Aragón*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. XLI (2003), p. 255-256. <316>
- «Josep A. Lluesma [et al.]: *Els amollonaments de l'Albufera de València de 1577 i 1761*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. XLI (2003), p. 203-204. <317>

«Pedro A. Porras Arboledas: *La ciudad de Jaén y la revolución de las Comunidades de Castilla (1500-1523)*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. xli (2003), p. 239-240. <318>

«Vicencio Blasco de Lanuza: *Historias eclesiásticas y seculares de Aragón*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. xli (2003), p. 233-236. <319>

2005

«Enric Querol; Joan Hilari Muñoz: *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 16 (2005), p. 301-317. <320>

«Josep Abad: *La vila de Sabadell davant la guerra patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona], núm. 16 (2005), p. 301-317. <321>

2007

«Tomàs Peris Albetosa: *De vespres de les Germanies fins a la crisi de l'Antic Règim (segles XVI-XVIII)*. Volum I: *L'escenari i els protagonistes*. Volum II: *La terra de l'arròs i les moreres*. Volum III: *Les jerarquies socials*. Volum IV: *La cultura popular*». *Recerques* [Barcelona], núm. 56 (2007), p. 159-164. <322>

2008

«Ismael Almazán Fernández: *Els camins de la justícia. Ordre i desordre al Vallès dels segles XVI-XVII*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 123 (2008), p. 208-209. <323>

«Giovanni C. Cattini: *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 57 (2008), p. 151-155. <324>

2009

«Actas de IX Simposio Internacional del Mudejarismo: Mudéjares y moriscos. Cambios sociales y culturales». *Índice Histórico Español* [Barcelona], vol. XLVII (2009), p. 46-47. <325>

«Carmen García Monerris: *La Corona contra la historia. José Canga Argüelles y la reforma del Real Patrimonio valenciano*». *Recerques* [Barcelona], núm. 58-59 (2009), p. 212-217. <326>

2010

«Serge Brunet: *De l'espagnol dedans le ventre. Le catholiques du sud-ouest de la France face à la Réforme (vers 1540-1589)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 60 (2010), p. 159-164. <327>

«Carmen Pérez Aparicio: *Canvi dinàstic i guerra de Successió. La fi del Regne de València*». *Recerques* [Barcelona], núm. 60 (2010), p. 170-175. <328>

2011

«Mercè Renom: *Conflictes socials i revolució. Sabadell, 1718-1823*». *Recerques* [Barcelona], núm. 62 (2011), p. 210-213. <329>

«Òscar Jané Checa: *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat. Ideologia i catalanitat a l'empira de França*». *Recerques* [Barcelona], núm. 63 (2011), p. 126-130. <330>

2012

«Agustí Alcoberro: *La "Nova Barcelona" del Danubi (1735-1738). La ciutat dels exiliats de la Guerra de Successió*». *Índice Histórico Español* [Barcelona], núm. 125 (2012), p. 221-224. <331>

«Jaume Ayats: *Els Segadors. De cançó eròtica a himne nacional*». *Recerques* [Barcelona], núm. 65 (2012), p. 236-240. <332>

«Patrice Poujade: *Le voisin et le migrant. Hommes et circulations dans le Pyrénées modernes (XVIIe-XIXe siècle)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 64 (2012), p. 165-170. <333>

2013

«Josep Capdeferro i Pla: *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*». *Índice Histórico Español*, 2013. <334>

«Lluís Guia Marín: *Sardenya una història pròxima. El regne sard a l'època moderna*». *Recerques* [Barcelona], núm. 66 (2013), p. 221-225. <335>

2015

«Antoni Muñoz i Josep Catà: *Ambaixadors catalans a Madrid. Els inicis de la guerra de Separació (1640-1641)*». *Recerques* [Barcelona], núm. 71 (2015), p. 214-218. <336>

«*Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714* (edició crítica d'Agustí Alcoberro i Mireia Campabadal)». *Recerques* [Barcelona], núm. 71 (2015), p. 222-227. <337>

«Francesc Amorós i Gonell: *La guerra de Successió i l'orde de Malta a Catalunya. Política, finances i llinatges: 1700-1715*». *Índice Histórico Español* (2015). <338>

«Maria Antònia Martí Escayol i Antoni Espino López: *Catalunya abans de la Guerra de Successió. Ambrosi Borsano i la creació d'una frontera militar, 1659-1700*». *Recerques* [Barcelona], núm. 70 (2015), p. 197-202. <339>

«Un volum de referència: *Vàrem mirar ben al lluny del desert. Actes del simposi Espanya contra Catalunya: una mirada històrica*». *Serra d'Or* [Montserrat], núm. 667-668 (2015), p. 90-91. <340>

MATÈRIES

Activitat política

3, 6, 10, 12a, 12b, 16, 17b, 27, 56, 60, 61, 65, 72, 86, 91, 141, 154, 160, 167, 171, 181, 213.

Andorra

243, 257.

Biografia

5, 22, 64, 77, 107, 120, 122, 133, 140, 161, 162, 163, 179, 180, 182, 186, 198, 202, 206, 207, 208, 210, 261.

Cultura

7, 8, 10, 56, 69b, 76, 95, 112, 146, 242, 293, 323, 325, 332.

Difusió

6, 57, 59, 60, 61, 65, 72, 73, 80, 85b, 86, 91, 109, 188, 332.

Fonts i bibliografia

4, 21, 26, 31, 45, 52, 69b, 70, 71, 87, 158, 243, 293, 306.

Fronteres

85a, 144, 173, 174, 175, 183, 184, 185, 187, 191, 301, 333.

Història agrària

13, 14, 17a, 18, 19, 20, 25, 26, 32, 33, 35, 43, 47, 51, 75, 79, 101, 102, 104, 125, 137, 172, 194, 209, 234, 236, 241, 255, 267, 270, 271, 273, 275, 276, 277, 278, 280, 286, 290, 311, 312, 322.

Història contemporània

3, 16, 21, 60, 61, 65, 71, 73, 91, 171, 208, 219, 220, 231, 297, 302, 303, 324.

Història econòmica

39, 46, 47, 49, 51, 84, 96, 108a, 144, 151, 156, 162, 172, 200, 205, 210, 230, 247, 271, 276, 279, 280, 283, 284, 286, 289, 292, 295, 307, 308, 309, 310, 313.

Història moderna (manuals)

172, 195, 197, 242, 255.

Història parlamentària i corts

83, 97, 100, 106, 111, 113, 118, 119, 123, 124, 126, 127, 130, 145, 157, 158, 166, 204, 215, 228, 239, 245, 246, 248, 249, 251, 252, 254, 256, 259, 260, 262, 268, 274.

Història patrimonial

7, 9, 22, 30, 36, 43, 46, 50, 51, 63, 79, 105, 128, 129, 137, 151, 161, 241, 250.

Història política i institucional

1, 2, 8, 9, 11, 15, 24, 30, 38, 42, 46, 48, 50, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 67, 74, 81, 82, 88, 89, 90, 92, 94, 110, 112, 117, 121, 123, 129, 131, 134, 138, 142, 143, 148, 149, 150, 153, 155, 159, 164, 165, 170, 172, 182, 192, 193, 195, 105, 196, 197, 199, 203, 206, 216, 221, 223, 224, 225, 227, 229a, 229b, 229c, 232, 235, 237, 238, 242, 250, 258, 266, 281, 282, 289, 305, 320, 321, 336, 337, 338.

Història social

4, 11, 18, 28, 29, 30, 32, 36, 37, 38, 43, 49, 50, 59, 66, 69a, 71, 93, 94, 96, 99, 103, 105, 139, 142, 152, 153, 156, 161, 168, 176, 178, 189, 192, 211, 217, 218, 219, 220, 225, 232, 233, 235, 241, 242, 244, 257, 258, 263, 269, 272, 273, 276, 284, 286, 287, 288, 291, 292, 294, 296, 304, 305, 310, 311, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 329, 330, 331, 334, 339.

Historiografia

4, 5, 23, 30, 31, 40, 41, 44, 64, 66, 68, 77, 78, 85b, 98, 107, 108b, 115, 116, 120, 128, 132, 133, 136, 146, 163, 169, 179, 180, 186, 190, 193, 194, 105, 201, 208, 214, 229c, 261, 340.

Itàlia

121, 123, 335.

Mallorca

307, 308.

País Valencià

11, 62, 135, 267, 298, 309, 312, 316, 323, 326, 328.

Països Catalans

12a, 27, 30, 92, 95, 116, 212, 213, 226, 229c, 255.

Rosselló

81, 97, 111, 130, 143, 299, 300, 301.

Vall d'Aran

192, 253, 264, 265, 278, 314.

ISABEL JUNCOSA I GINESTÀ, IMMA MUXELLA I PRAT
I M. ÀNGELS SANLLEHY I SABI

Bibliografia esmentada en aquest volum

TESTIMONIS D'UN MESTRATGE INTEL·LECTUAL I HISTORIOGRÀFIC.

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ

- AURELL CARDONA, Jaume. «Serra i Ràfols, Elies». A: SIMON, Antoni (dir.). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.
- BAIN, Ken. *Lo que hacen los mejores profesores de universidad*. València: Universitat de València, 2006.
- BOURDIEU, Pierre; PASSERON, Jean-Claude. *Los herederos: Los estudiantes y la cultura*. Barcelona: Labor, 1973. [1a ed. francesa, 1964]
- BRINGUÉ, Josep M. *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles xv-xviii*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 1995.
- CAPEL, Horacio. *Azares y decisiones: Recuerdos personales*. Madrid: Ediciones Doce Calles, 2019.
- CHARLE, Christophe. *Les professeurs de la faculté des lettres de Paris: Dictionnaire biographique, 1809-1939*. París: Éditions du CNRS-INRP, 1986-1987. 2 v.
- *La république des universitaires: 1870-1940*. París: Éditions du Seuil, 1994.
- COMAS PIÉ, Josep M. *Demografia i societat rural a la Vila-Rodona durant l'Antic Règim (segles xvi-xviii)*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1986.
- DOSSE, François. *La apuesta biográfica: Escribir una vida*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007.
- GARRABOU, Ramon; SERRA, Eva. «Els estudis d'història agrària a Catalunya». A: *1r Col·loqui d'Història Agrària: Barcelona, 13-15 d'octubre 1978*. València: Diputació de València. Institució Alfons el Magnànim, 1983, p. 41-78.
- GIFRE RIBAS, Pere. *Remences, «senyors útils», propietaris i ciutadans honrats a la vegueria de Girona*. Treball de recerca. Universitat Pompeu Fabra; Universitat de Girona, 1993.
- *En la prehistòria dels hisendats: de senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1720)*. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2009.

- MALUQUER DE MOTES, Jordi. *L'arqueòleg Maluquer de Motes i el creuer universitari per la Mediterrània de 1933*. Vic: Eumo, 2017.
- MÁS MARTÍNEZ, Josep. *La banca de las tiendas: aspectos del mercantilismo barcelonés en el siglo XVIII*. Treball de recerca. Universitat Pompeu Fabra, 1998.
- MAYAYO, Andreu. «Sense futur no hi ha passat». *L'Avenç*, núm. 456 (abril 2019), p. 10-13.
- MONTALBÁN, Albert. *La Revolució liberal i les cases de religiosos: Anàlisi historiogràfica de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta*. Treball de recerca. Universitat de Girona, 2017.
- MORENO CLAVERÍAS, Belén. *Pagesos, menestrals i burgesos al Penedès del segle XVIII: les economies familiars a partir dels inventaris postmortem*. Treball de recerca. Universitat Pompeu Fabra, 1995.
- MUXELLA PRAT, Immaculada. *La Terra en guerra: L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou, 1466-1472*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 2012.
- NIÑO, Antonio. «La historia de la historiografía: una disciplina en construcción». *Hispania*, núm. 163 (1986), p. 333-417.
- OLIVARES PERIU, Jordi. *Comunitats rurals en terres de baró: Conflictes camperols i litigiositat a la Reial Audiència de Catalunya, 1591-1658*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 1995.
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat. *L'evolució de l'agricultura al terme municipal de la ciutat de Vic al segle XVIII*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona, 1974.
- PASAMAR, Gonzalo; PEIRÓ, Ignacio. *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos*. Madrid: Akal, 2002.
- PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «La historia de la historiografía en España: una literatura sin objeto». *Ayer*, núm. 26 (1997), p. 129-137.
- *Historiadores en España: Historia de la historia y memoria de la profesión*. Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2013.
- PÉREZ LATRE, Miquel. «Llevar la corona del cap a sa Magestat»: *Juntes de braços i Divuitenes a la Diputació del General de Catalunya, 1587-1593*. Treball de recerca. Universitat Pompeu Fabra, 1994.
- *Diputació i monarquia: el poder polític a Catalunya, 1563-1599*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2010.
- PLANES ALBETS, Ramon. *El creixement econòmic a la Catalunya interior: aproximació al cas de Solsona i la seva comarca*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1983.
- POIRRIER, Philippe. *La història cultural: ¿Un giro historiográfico mundial?*. València: Universitat de València, 2012.
- PONS ALZINA, Joan. «Eva Serra i Puig (1942-2018)». *Afers*, núm. xxxiii, 91/92 (2018), p. 285-287.
- PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1984.
- «Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració». *El Contemporani: Revista d'Història*, núm. 5 (1995), p. 30-37.
- «Historiografia eclesiàstica a la Catalunya noucentista». A: ALBAREDA, Joaquim (ed.). *Fortià Solà: Estudis*. Torelló: Associació d'Estudis Torellonencs, [s. a.].

- PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «El paper de la història local: de la Renaixença a la Guerra Civil». A: *Actes del VII Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 2004.
- «Tribut a Josep M. Marquès. La generositat de l'arxiver». *Revista de Girona*, núm. 246 (2008), p. 31.
 - «Los párrocos y las redes de sociabilidad parroquial en el mundo rural de la Cataluña moderna: historiografía e historia». *Obradoiro de Historia Moderna*, núm. 22 (2013), p. 167-206.
- SANLLEHY I SABI, M. Àngels. *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1996.
- SERRA PUIG, Eva. «Recerques i la renovació en els estudis d'història, economia i cultura catalana». *Serra d'Or*, núm. 154 (juliol 1972), p. 45-46.
- «Pròleg». A: PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986.
 - «La comunitat rural a la Catalunya moderna. Introducció». *L'Avenç*, núm. 116 (1988), p. 14-17.
 - *Josep de C. Serra i Ràfols: Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013.
- SUREDA, Marc; VELASCO, Alberto (ed.). *IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya. Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX*. Solsona: Bisbat de Solsona, 2017.
- THOMPSON, Edward Palmer. *Miseria de la teoria*. Barcelona: Crítica, 1981.
- TORRAS, Jaime. *Liberalismo y rebeldía campesina: 1820-1823*. Barcelona; Caracas; Mèxic: Ariel, 1976.
- TORRES SANS, Xavier. «Recerques». A: SIMON, Antoni (dir.). *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 979-980.
- TRAVERSO, ENZO. *Els usos del passat: Història, memòria, política*. València: Publicacions Universitat de València, 2006.
- VARGAS GONZÁLEZ, Alejandro. *Los gitanos en la Cataluña del siglo XVIII*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1986.
- VIDAL, Jordi. *Els exiliats felipistes a la Guerra dels Segadors (1640-52): Un estudi sobre la crisi social dins la classe dirigent catalana*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1981.

RENDA PAGESA I TRANSFORMACIONS PRODUCTIVES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVII. PERE GIFRE RIBAS

- ANTON, Joan; CARBONELL, Montserrat; SOTO, Ricard. «Eva Serra. La funció de l'historiador ara i aquí». *L'Avenç*, núm. 52 (1982), p. 63-65.
- GARRABOU, Ramon; SERRA, Eva. «Els estudis d'història agrària a Catalunya». A: *1r Col·loqui d'Història Agrària: Barcelona, 13-15 d'octubre de 1978*. València: Institució Alfons el Magnànim; Diputació de València, 1983, p. 41-78.

- SERRA, Eva. «Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat». *Recerques*, núm. 5 (1975), p. 33-71.
- «Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 1 (1978), p. 120-153.
- «El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe». *Recerques*, núm. 10 (1980a), p. 17-32.
- «El règim senyorial: recomposició del sistema feudal». *L'Avenç*, núm. 26 (1980b), p. 34-41.
- «Pròleg». A: VIDAL PLA, Jordi. *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, p. 9-20.
- «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII». A: *Terra, treball i propietat: Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986a, p. 214-246.
- «Pròleg». A: PUIGVERT, Joaquim M. *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. Barcelona: Fundació Salvador Casajuana, 1986b, p. 13-23.
- *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988a.
- «Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 7 (1988b), p. 127-138.
- «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents». *Revista de Catalunya*, núm. 26 (gener 1989a), p. 29-46.
- «Una aproximació a la historiografia catalana: el nostre segle». *Revista de Catalunya*, núm. 27 (1989b), p. 43-55.
- «Introducció». A: SERRA, Eva [et al.]. *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991a, p. VII-XIX.
- «1640: una revolució política. La implicació de les institucions». A: SERRA, Eva [et al.]. *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991b, p. 3-65.
- «Les contrats agraires dans la Catalogne moderne (XVIIe-XVIIIe siècles)». A: BÉAUR, Gérard; ARNOUX, Mathieu; VARET-VITU, Anne (ed.). *Exploiter la terre: Les contrats agraires de l'Antiquité à nos jours*. Rennes: Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2003a, p. 333-344.
- *Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica: Discurs de recepció com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 27 de novembre de 2003*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003b.
- «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII)». A: *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2008a, p. 511-557.
- «La representació dels municipis rurals a les Corts». A: *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2008b, p. 607-611.
- «La crisi del segle XVII i Catalunya». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. xxiv (2013), p. 297-315.
- «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. xxv (2014), p. 299-328.

- SERRA, Eva. *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Vic: Eumo; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018.
- TORRAS, Jaume. «Lluita de classes i desenvolupament del capitalisme (Nota sobre *Agrarian class structure and economic development in pre-industrial Europe* de Robert Brenner)». A: *1r Col·loqui d'Història Agrària: Barcelona, 13-15 d'octubre de 1978*. València: Institució Alfons el Magnànim; Diputació de València, 1983, p. 155-164.

LA GUERRA DELS SEGADORS. ANTONI SIMON I TARRÉS

- ABAD SENTÍS, Josep. *La vila de Sabadell davant la Guerra patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*. Sabadell: Arxiu Històric de Sabadell, 2003.
- ALCOBERRO, Agustí. «La Bisbal d'Empordà durant la Guerra de Separació». *Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 2 (1983), p. 141-182.
- ALCOBERRO, Agustí; VIDAL PLA, Jordi. *El Corpus de Sang: Història i llegenda*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1990.
- AMELANG, James. *La formació de una classe dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986.
- BUSQUETS, Joan. *La Catalunya del Barroc vista des de Girona: La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Barcelona: PAM, 1994. 2 v.
- CAMARERO, Raquel. *La Guerra de recuperación de Cataluña: 1640-1652*. Madrid: Actas, 2015.
- CAPDEFERRO, Josep. *Ciència i experiència: El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona: Fundació Noguera, 2012.
- CASAS HOMS, Josep M. *Dietari de Jeroni Pujades*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1975-1976. 4 v.
- COROLEU, Alejandro (ed.). *Clàssics i moderns en la cultura literària catalana del Renaixement*. Lleida: Punctum, 2015.
- ELLIOTT, John H. *The revolt of the Catalans: A study in the decline of Spain (1598-1640)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, Antonio. *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2005.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català. Les institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- FLORENSA, Núria. *El Consell de Cent: Barcelona a la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 1996.
- GIL, Xavier. «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652 en el seu context europeu». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18-II (1998), p. 475-487.
- «Més sobre les revoltes i revolucions del segle XVII». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 23-II (2003), p. 9-34.
- GÜELL, Miquel. *Camí de la revolta*. Lleida: Universitat de Lleida, 2008.
- GÜELL, Miquel; FLORENSA, Núria. «*Pro Deo, Pro Regi et Pro Patria*»: *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 2005.

- HERRERO, Manuel (ed.). *Repúblicas y republicanismo en la Europa Moderna (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: FCE, 2017.
- HOWARD, Keith David. *The reception of Machiavelli in early modern Spain*. Woodbridge: Tamesis, 2014.
- JANÉ, Òscar. *Catalunya i França en el segle XVII: Identitats, contra identitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Catarroja; Barcelona: Afers, 2006.
- KOENIGSBERGER, Helmut; MÜLLER, Elisabeth (ed.). *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit*. Munic: Oldenburg, 1988.
- LALINDE ABADÍA, Jesús. *La institució virreinal en Catalunya (1471-1716)*. Barcelona: Instituto de Estudios Mediterráneos, 1964.
- MARGALEF, Rosa (cur.). *Miquel Parets: Crònica*. Vol. I-II. Barcelona: Barcino, 2011-2017.
- MEDINA, Jaume. «Ciceró a les terres catalanes. Segles XIII-XVI». *Faventia*, núm. 24-I (2002), p. 179-221.
- MITCHELL, Andrew Joseph. *Religion, revolt and the formation of regional identity in Catalonia 1640-1643*. Tesi doctoral. Ohio State University, 2005.
- NEUMANN, Karsten. «La justificació ante el mundo”. Difusió y recepció de la propaganda catalana en Europa en 1640». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18-II (1998), p. 373-382.
- PALOS, Joan Lluís. *Els juristes i la defensa de les constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Vic: Eumo, 1997.
- «Les idees i la revolució catalana de 1640». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 17 (1999), p. 277-292.
- PETTIT, Philip. *Republicanism: A theory of freedom and government*. Nova York: Oxford University Press, 1997.
- PLADEVALL, Antoni; SIMON I TARRÉS, Antoni. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Curial, 1986.
- PUIGDOMÈNECH, Helena. *Maquiavelo en España: Presencia de sus obras en los siglos XVI y XVII*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1988.
- QUEROL, Enric; MUÑOZ, Joan Hilari. *La Guerra dels Segadors a Tortosa*. Valls: Cossetània, 2004.
- REGLÀ, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives, 1956.
- RUBÍ, Basili de. *Les Corts Generals de Pau Claris*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1976.
- RUBIÉS, Joan Pau. «El constitucionalisme català en una perspectiva europea: conceptes i trajectòria». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18-II (1998), p. 453-474.
- SABBATINI, Renzo; NATALIZI, Marco; FASANO, Elena (ed.). *Repubblicanesimo e repubbliche nell'Europa di antico regime*. Milà: FrancoAngeli, 2007.
- SANABRE, Josep. *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1956.
- SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*. Barcelona: PUB, 1983.
- SERRA, Eva. *La Guerra dels Segadors*. Barcelona: Bruguera, 1966.
- «Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses. Juliol 1639, gener 1640». A: *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*. Vol. II. València: Generalitat Valenciana, 1988, p. 7-28.

- SERRA, Eva. «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors». A: ROSSICH, Albert; RAFANELL, August (ed.). *El Barroc català*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 89-136.
- «1640: una revolució política. La implicació de les institucions». A: SERRA, Eva (ed.). *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, p. 3-65.
- «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 17 (1997), p. 191-216.
- «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica». *L'Avenç*, núm. 441 (2017), p. 44-55.
- SIMON I TARRÉS, Antoni. «Cataluña en el siglo XVII. La revuelta campesina y popular de 1640». *Estudi General*, núm. 1-I (1981), p. 137-147.
- *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: PAM, 1999.
- *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Curial, 2003a.
- «“Un alboroto católico”: el factor religiós en la revolució catalana de 1640». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 23-II (2003b), p. 123-146.
- *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'Estat modern espanyol*. Barcelona: PAM, 2005.
- *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*. Barcelona: PAM, 2008.
- «La Generalitat de Pau Claris i la revolució de 1640. Sobre l'existència d'un “moment republicà”». A: FERRER MALLOL, M. Teresa (dir.). *Història de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 179-198.
- *Llengua i política en la Catalunya del segle XVII*. Catarroja; Barcelona: Afers, 2016.
- SIMON I TARRÉS, Antoni; VILA, Pep. *Cròniques del Rosselló: Segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial, 1998.
- SKINNER, Quentin; GELDEREN, Martin van (ed.). *Republicanism: A shared European heritage*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 2 v.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M. *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona: Curial, 1983.
- TORRES, Xavier. *Nyerros i Cadells: Bàndols i bandolerisme a la Catalunya de l'Antic Règim*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1988.
- *La Guerra dels Segadors*. Lleida: Pagès; Vic: Eumo, 2006.
- *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*. València: PUV, 2008.
- «Frailes y campesinos en la Guerra de Separación de Cataluña (1640-1660)». *Hispania*, núm. 249 (2015), p. 69-94.
- «Entre la Corona i el Principat: el republicanisme barceloní al segle XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 169-196.
- VIDAL PLA, Jordi. *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984.
- VILAR, Pierre. *La Catalogne dans l'Espagne moderne: Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*. París: SEVPEN, 1962.
- VILLANUEVA, Jesús. *El concepto de soberanía en las polémicas previas a la revuelta catalana de 1640*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.

VINYES, Felip. *Desengaños a los pretextos y motivos que han tenido y publicado los inquietos y amotinados de la ciudad de Barcelona y principado de Cataluña*. Madrid.
ZUDAIRE, Eulogio. *El conde duque y Cataluña*. Madrid: CSIC, 1964.

L'ESTAT CATALÀ MODERN A LA VETLLA DE LA SEVA DISSOLUCIÓ. AGUSTÍ ALCOBERRO

Obres d'Eva Serra

- «1640: una revolució política. La implicació de les institucions». A: SERRA, Eva [et al.]. *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1991, p. 3-65. [Reeditat a: Serra, 2018, p. 113-188]
- «Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió». *L'Avenç*, núm. 206 (1996), p. 22-29. [Reeditat a: Serra, 2018, p. 235-256]
- «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme». A: ALBAREDA, Joaquim (coord.). *Del patriotisme al catalanisme*. Vic: Eumo, 2001, p. 71-104. [Reeditat a: Serra, 2018, p. 189-234]
- «Una alternativa nacional sota l'aparença de conflicte dinàstic» A: *L'aposta catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2007a, p. 509-518.
- «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic (El debat de la vicerègia, novembre de 1700 - març de 1701)». A: ALBAREDA, Joaquim (ed.). *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna*. Barcelona: Base, 2007b, p. 109-180.
- «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2014), p. 299-328.
- «El poder local català: d'Universitats (1706) a Ajuntaments (1718)». A: *Els Tractats d'Utrecht: Clarors i foscors de la pau: La resistència dels catalans*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2015a, p. 351-359.
- «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica». Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015b. [Reeditat a: *L'Avenç*, núm. 418 (desembre 2015), p. 26-37; *L'Avenç*, núm. 441 (desembre 2017); Serra, 2018, p. 277-294]
- La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Vic: Eumo; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018.

Altres obres

- ALCOBERRO, Agustí. «El vessant internacional de la Guerra de Successió en la historiografia catalana del segle xx: el malentès aliadòfil». *Revista de Catalunya*, núm. 211 (2005), p. 3-7.
- «“Essent just que cada un pague per lo que percebeix”. Les arrels parlamentàries del Cadastre borbònic». A: DANTÍ, Jaume (coord.). *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2015, p. 291-327.

- ALCOBERRO, Agustí. «Eva Serra i Puig (1942-2018): història i compromís». *Índice Histórico Español*, núm. 131 (2018), p. 13-23.
- «Eva Serra i Puig: la recerca històrica d'una intel·lectual compromesa». *Revista de Catalunya*, núm. 305 (2019), p. 64-74.
- ELLIOTT, John H. *La revolta catalana, 1598-1640: Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. Barcelona: Vicens Vives, 1966.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha, 1934.
- *Història de Catalunya*. 2a ed. Barcelona: Aedos, 1962.
- VICENS I VIVES, Jaume. *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1937.
- *Notícia de Catalunya*. 2a ed. Barcelona: Vicens Vives, 1960.
- *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Vicens Vives, 2010. [Amb pròleg de Miquel Àngel Marín Gelabert]
- VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna: Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62, 1964-1968.
- *Manual de la Companyia Nova de Gibraltar*. Reus: Centre de Lectura de Reus, 1990.

LA CORT GENERAL: UNA GRAN HERÈNCIA I UN GRAN REPTE DE FUTUR.

ÀNGEL CASALS

- ÁLVAREZ GARCÍA, Héctor. «La representación política de las Cortes de Castilla durante los Austrias». *Revista de Derecho UNED* [Madrid], núm. 22 (2018), p. 111-129.
- BARTROLÍ I ORPÍ, Jaume. «La Cort de 1701-1702: un camí truncat». *Manuscrits* [Barcelona], núm. 8 (1979), p. 57-75.
- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest. «Un balance de las relaciones entre la Corte y el país: los greuges de 1599 en Cataluña». *Estudis: Revista d'Història Moderna* [València], núm. 13 (1987), p. 99-130.
- «És vàlid el concepte formulat per Reglà de *fossilització del dret català* al llarg del segle XVII?». *Manuscrits* [Barcelona], núm. 15 (1997), p. 33-40.
- BREWER, John. *The sinews of power: War, money and the English state, 1688-1783*. Londres: Unwin Hyman, 1989.
- BUYREU, Jordi. *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.
- CASALS, Àngel. *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers: Editorial Granollers, 2000.
- CASANOVA TODOLÍ, Ubaldo. «Las primeras Cortes catalanas de Carlos I (Barcelona 1519-1520)». *Mayurqa: Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts* [Mallorca], núm. 20 (1980), p. 243-276.
- COROLEU, José; PELLA, José. *Las Cortes Catalanas: Estudio jurídico y comparativo de su organización y reseña analítica de todas sus legislaturas, episodios notables, oratoria y personajes ilustres, con muchos documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón y el del Municipio*. Barcelona: Imprenta de la Revista Histórica Latina, 1876.

- Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional: 28, 29 i 30 d'abril de 1988.* Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991.
- CUTTICA, Cesare. «Absolutism, history of». A: *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Wright: J. Elsevier Ltd, 2015.
- DURAN, Eulàlia. *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona: Curial, 1982.
- ELLIOTT, John H. *La rebelión de los catalanes: Un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*. 2a ed. Madrid: Siglo XXI, 1982.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català. Les institucions catalanes fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- FONTANA, Josep. «Representativitat política i progrés social: una proposta interpretativa». A: SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume (ed.). *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*. Barcelona: Parlament de Catalunya: Museu d'Història de Catalunya, 2005, p. 87-114.
- FORTEA PÉREZ, José Ignacio. *Las Cortes de Castilla y León bajo los Austrias: Una interpretación*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2008.
- FURIÓ, Antoni; GARCIA-OLIVER, Ferran. «Temps de dificultats (1348-1400)». A: BELENGUER, Ernest (ed.). *Història de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Edicions 62, 2007, p. 245-286.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. «Las Cortes de 1519 en Barcelona, una opción revolucionaria frustrada». A: TARADELL, Miquel (ed.). *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*. València: Universitat de València. Facultat de Filosofia i Lletres, 1975, p. 239-256.
- «Las Cortes catalanas en los siglos XVI y XVII». A: *Las Cortes de Castilla y León en la Edad Moderna: Actas de la segunda etapa del Congreso Científico sobre la Historia de las Cortes de Castilla y León: Salamanca, del 7 al 10 de abril de 1987*. Valladolid: Cortes de Castilla y León, 1989, p. 677-732.
- GOOCH, George P. *Historia e historiadores en el siglo XIX*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1942.
- HARTUNG, Fritz; MOUSNIER, Roland. *Quelques problèmes concernant la monarchie absolue*. Florència: Sansoni, 1955.
- HENSHELL, Nicholas. *The myth of absolutism: Change and continuity in early modern European monarchy*. Londres; Nova York: Longman, 1992.
- HOFFMAN, Philip T.; NORBERG, Kathryn. *Fiscal crises, liberty, and representative government, 1450-1789*. Stanford: Stanford University Press, 1994.
- KOHUT, Karl. *El oficio del historiador: Teorías y tendencias de la historiografía alemana del siglo XIX*. Mèxic: Herder, 2009.
- MUÑOZ I LLORET, Josep M. *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): Una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62, 1997.
- OLEART I PIQUET, Oriol. *Els greuges de cort a la Catalunya del segle XVI*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1992.
- PALOS, Joan Lluís. «Un sector específic de diputados. Los síndicos municipales y capitulares». A: *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional: 28, 29 i 30 d'abril de 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 394-402.
- *Catalunya a l'imperi dels Àustria: La pràctica de govern, segles XVI i XVII*. Lleida: Pagès, 1994.

- PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo, 2004.
- REGLÀ, Joan. *Els virreis de Catalunya: Els segles XVI i XVII*. Barcelona: Teide, 1956.
- RIVERO RODRÍGUEZ, Alfredo. «El problema de la identidad nacional en la obra de Rafael Altamira». *Pasado y Memoria: Revista de Historia Contemporánea* [Alacant], núm. 3 (2004), p. 155-194.
- SABATÉ, Flocel. *Percepció i identificació dels catalans a l'edat mitjana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2016.
- SALES, Núria. «Diputació, síndics i diputats. Alguns dels errors evitables». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* [Barcelona], núm. 15 (1995), p. 95-102.
- «Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? I on rau l'estatalitat, en les monarquies compostes?». *Manuscrits* [Barcelona], núm. 15 (1997), p. 23-31.
- SALRACH, Josep Maria (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Salvat, 1978. 6 v.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (ed.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institució Mila i Fontanals, 1993.
- SERRA I PUIG, Eva. «Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament* [Catarroja], vol. 12, núm. 28 (1997), p. 573-626.
- «Els dissentiments del braç reial. El cas de Barcelona a la Cort General de Montsó de 1547». *Ius Fugit* [Barcelona], núm. 10-11 (2001), p. 685-719.
- *Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2003.
- «Butlletí bibliogràfic sobre les Corts catalanes». *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona], núm. 26 (2007), p. 663-738.
- «La informació diplomàtica sobre el sistema polític català entre 1599 i 1713». A: FERRE-RO MICÓ, Remedios; GUIA MARÍN, Lluís (ed.). *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*. València: Universitat de València, 2008, p. 363-384.
- «Vicens Vives i el pactisme». A: CASALS, Àngel (ed.). *Revisió historiogràfica de Jaume Vicens Vives*. Cabrera de Mar: Galerada, 2010, p. 135-160.
- SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç reial*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2001.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. «Un moment crucial de la historiografia catalana: la polèmica entre J. Vicens i Vives i A. Rovira i Virgili». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 28 (1989), p. 70-82.
- TORRES SÁNCHEZ, Rafael. *War, State and development: Fiscal-military states in the eighteenth century*. Pamplona: Universitat de Navarra, 2007.

REDESCOBRIR LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL. MIQUEL PÉREZ LATRE

- SERRA I PUIG, Eva. «Tensions i ruptures de la societat catalana en el procés de formació de l'Estat modern». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 4-5 (1987), p. 71-80.

- SERRA I PUIG, Eva. «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors». A: ROSSICH, Albert; RAFANELL, August. *El Barroc català*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 89-136.
- «Els Guimerà, una noblesa de la terra». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, núm. 23 (1990), p. 9-36.
- «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1578-1638). Una mostra i una reflexió». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 14 (1994a), p. 199-208.
- «Pròleg». A: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. II: *Anys 1539 a 1578*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994b, p. ix-xiv.
- «Ferran Soldevila: la persona i l'historiador». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 6 (1995a), p. 9-17.
- «Le Roussillon et la "Generalitat" de Catalogne aux xvie et xviiiè siècles: les visites de la "Diputació del General", 1590-1926». A: *Le Roussillon: De la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (viiiè-xxè siècles)*. Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 1995b, p. 39-61.
- «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 17 (1997), p. 191-216.
- «Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)». A: BELENGUER, Ernest (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. 4. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, p. 159-190.
- «Informe sobre els llibres de matrícula de les insaculacions de la Diputació del General o "llibres de l'ànima"». *Paratge: Quaderns d'Estudis de Genealogia, Heràldica, Sigillografia i Nobiliària*, núm. 11 (2000), p. 53-56.
- «L'enllaç del segle xv i el canvi de dinastia, 1518-1714». A: SOLÉ I SABATÉ, Josep M. (dir.). *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Vol. II: *1518-1714*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 15-42.
- «Preàmbul». A: PÉREZ LATRE, Miquel. *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle xvi*. Vic: Eumo, 2004, p. 13-21.
- «Galeres catalanes, forçats i moriscos (1607-1612)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 28 (2008), p. 411-444.
- «Víctor Ferro en el record». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 9 (2009), p. 29-32.
- «La Generalitat de Catalunya entre 1652 i 1700». A: *Història de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2011a, p. 199-219.
- «La Generalitat. De les reformes del segle xv al creixement institucional del segle xvi». A: *Història de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2011b, p. 141-161.
- «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 25 (2014a), p. 299-328.
- «Les comissions de Balanç i Redreç: dels antecedents del xvi a les Corts encavalcades de 1701-1706». A: CASTELLÀ I PUJOLS, María Betlem (coord.). *Poders a l'ombra: les comissions de les institucions parlamentàries i representatives (segle xv-xx)*. Barcelona: Parlament de Catalunya: Universitat Pompeu Fabra, 2014b, p. 103-126.

SERRA I PUIG, Eva (coord.). *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica, 2015. 2 v.

EL TRIBUNAL DE CONTRAFACCIONS, UN PUNT I A PART EN LA HISTÒRIA DEL CONSTITUCIONALISME CATALÀ. JOSEP CAPDEFERRO

- ALBAREDA, Joaquim. *Els catalans i Felip V: De la conspiració a la revolta (1700-1705)*. Barcelona: Vicens Vives, 1993.
- «Les Corts de 1701-1702 i 1705-1706. La represa del constitucionalisme». A: *Constitucions, capítols i actes de cort (1701-1702 i 1705-1706)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2006, p. xvii-xlv.
- BARTROLÍ, Jaume. «La Cort de 1701-1702: un camí truncat». *Recerques*, núm. 9 (1979), p. 57-75.
- BOSSACOMA, Pau. «Un esguard del jurista contemporani al Tribunal de Contrafaccions». *InDret: Revista para el Análisis del Derecho*, núm. 3 (2015), p. 23.
- CAPDEFERRO, Josep. «La participació de Girona a la Cort General de Catalunya de 1599». A: *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: Actes*. Vol. 3. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, p. 109-132.
- *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona: Plets i negociacions jurídicopolítiques d'un municipi català a l'alta edat moderna*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2010. 2 v.
- «The configuration of the Tribunal de Contrafaccions of Catalonia in the Corts of 1701-1702». A: ALBAREDA, Joaquim; HERRERO, Manuel (ed.). *Political representation in the Ancien Régime*. Nova York; Abingdon: Routledge, 2018, p. 231-244.
- CAPDEFERRO, Josep; SERRA, Eva. *La defensa de les constitucions de Catalunya: El Tribunal de Contrafaccions (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2014.
- *Casos davant del Tribunal de Contrafaccions de Catalunya (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2015a.
- *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2015b.
- *La defensa de les constitucions de Catalunya: El Tribunal de Contrafaccions (1702-1713)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2017.
- CASALS, Àngel. *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers: Editorial Granollers, 2000.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- «Notes sobre la constitució "Poc valria"». *Revista de Dret Històric Català*, vol. 9 (2009), p. 83-84.
- FONTANA, Josep. *La formació d'una identitat: Una història de Catalunya*. Vic: Eumo, 2014.

- FUERTES, Miquel. «Los procedimientos de denuncia de contrafueros en la Valencia foral». *Tiempos Modernos*, vol. 9, núm. 37 (2018), p. 258-280.
- LÓPEZ BOFILL, Hèctor. *Constitucionalisme a Catalunya: Preludi de modernitat*. Barcelona: Tria, 2009.
- MARTÍ, Eduard. *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): Una institució decisiva en la política catalana*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch; Lleida: Pagès, 2008.
- *El braç militar de Catalunya (1602-1714)*. València: PUV, 2016.
- OLIVARES, Jordi. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*. Lleida: Pagès, 2000.
- SERRA, Eva. «Le Roussillon et la “Generalitat” de Catalogne aux XVIIe et XVIIIe siècles: les visites de la “Diputació del General”, 1590-1626». A: *Le Roussillon: De la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles)*. Vol. CIII. Perpinyà: Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 1995, p. 39-61.
- «Ciutats i viles a Corts catalanes (1563-1632): entorn de la força municipal parlamentària». A: *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: Actes*. Vol. 3. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, p. 873-900.
- «El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa». A: DANTÍ, Jaume (coord.). *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005, p. 41-140.
- «Butlletí bibliogràfic sobre les Corts catalanes». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 26 (2007a), p. 663-738.
- «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic (El debat de la vicerègia, novembre de 1700 - març de 1701)». A: ALBAREDA, Joaquim (ed.). *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna*. Barcelona: Base, 2007b, p. 109-180.
- «Víctor Ferro en el record». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 9 (2009), p. 29-32.
- «Territori i inspecció fiscal: la Visita del General del 1600». A: DANTÍ, Jaume (coord.). *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2011, p. 169-284.
- «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. xxv (2014), p. 299-328.
- «El poder local català: d'Universitats (1706) a Ajuntaments (1718)». A: ALBAREDA, Joaquim; ALCOBERRO, Agustí (coord.). *Actes del Congrés: Els Tractats d'Utrecht: Clars i foscos de la pau: La resistència dels catalans*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2015a, p. 351-360.
- «El sistema constitucional català i el dret de les persones entre 1702 i 1706». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. xxvi (2015b), p. 47-63.
- «Naixement de la concepció de ciutadania: el marc històric». A: CAPDEFERRO, Josep (coord.). *Dret, conflictes i justícia: Barcelona 1700*. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, 2015c.
- *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Vic: Eumo; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018.
- SERRA, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés del braç reial*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2001a.

- SERRA, Eva (coord.). *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés del protonotari*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2001b.
- *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés del braç militar*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2003a.
 - *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Procés del braç eclesiàstic*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2003b.
 - *La Junta General de Braços de 1713: L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2008.
 - *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar: Annexos i índex: Esborrany del procés familiar del braç reial, documentació complementària i índex*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2010.
 - *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç eclesiàstic*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2014.
 - *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015. 2 v.
 - *Cort General de Barcelona (1705-1706): Procés familiar del braç militar*. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya, 2016.
- TORRA, Ricard. *La Visita del General de Catalunya: la institució i el seu encaix en el sistema institucional català d'època moderna (segles xv-xviii)*. Tesi de doctorat. Universitat Autònoma de Barcelona, 2018.

**LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA
BIOGRAFIA PUBLICADA A LA COLLECCIÓ «SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES»**

ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BADIA I MARGARIT, Antoni M.	(1920-2014)
BASTARDAS I PARERA, Joan	(1919-2009)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOFILL I PICHOT, Josep M.	(1860-1938)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi	(1924-2016)
CARIA, Rafael	(1941-2008)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASACUBERTA I ROGER, Josep M. de	(1897-1985)
CASAS I SICART, Creu	(1913-2007)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CASASSAS I SIMÓ, Lluís	(1922-1992)
CASASSAS I SIMÓ, Oriol	(1923-2012)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
CLASCAR I SANOU, Frederic	(1873-1919)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
COROMINES I MONTANYA, Pere	(1870-1939)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
EGOZCUE I CUIXART, Josep	(1940-2006)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTBOTÉ I MUSSOLAS, Josep Maria	(1921-1989)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)
FUSTER I ORTELLS, Joan	(1922-1992)
GALÍ I COLL, Alexandre	(1886-1969)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
JARDÍ I BORRÀS, Ramon	(1881-1972)
LLUCH I MARTÍN, Enric	(1928-2012)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)

MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)
MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRALLES I SOLÀ, Carles	(1944-2015)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
MOLL I MARQUÈS, Aina	(1930-2019)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
OLIVER I TOLRÀ, Miquel dels Sants	(1864-1920)
PARÉS I FARRÀS, Ramon	(1927-2018)
PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PRATS I DOMINGO, Modest	(1936-2014)
PREVOSTI I PELEGRÍN, Antoni	(1919-2011)
PUIG I CADAFALCH, Josep	(1867-1956)
RIBAS I PIERA, Manuel	(1925-2013)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)
SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SARSANEDAS I VIVES, Jordi	(1924-2006)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)
SERRA I PUIG, Eva	(1942-2018)
SERRA I RÀFOLS, Josep de C.	(1900-1971)
SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIADÚ I FONT, Joan	(1921-2010)
TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VALLVERDÚ CANES, Francesc	(1935-2014)
VERDAGUER I JUANOLA, Pere	(1929-2017)
VERNET I GINÉS, Joan	(1923-2011)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer. Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo. Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal. *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere. Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres. Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter. Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà. Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer. Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa. Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau. Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís. Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra. Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus. Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons. Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep ENRIC LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba. Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella. Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre. Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous. Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país. Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCHE, *Ferran Valls i Taberner. Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol. Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud. Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez. Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias Fargas. Semblança biogràfica* (2004)

- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de 'Marines i boscatges' (1903-2003)* (2005)
- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle. Semblança biogràfica* (2005)
- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*». *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005)
- [39] Ramon Margalef. *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch. Semblança biogràfica* (2006)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana. Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor. Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (2008)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 *Oriol de Bolòs i Capdevila. Sessió en memòria* (2009)
- 50 Joaquim MOLAS, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. Semblança biogràfica* (2009)
- 51 Josep M. CAMARASA, *Josep M. Bofill i Pichot. Semblança biogràfica* (2009)
- 52 *Jordi Sarsanedas. Sessió en memòria* (2010)
- 53 *Rafael Caria. Sessió en memòria* (2010)
- 54 *Joan Bastardas. Sessió en memòria* (2011)
- 55 *Josep M. de Casacuberta i Roger. Sessió en memòria* (2012)
- 56 Josep MASSOT, *Frederic Clascar i Sanou. Semblança biogràfica* (2012)
- 57 Albert BALCELLS, *Pere Coromines. Semblança biogràfica* (2013)
- 58 *Antoni Prevosti i Pelegrín. Sessió en memòria* (2013)
- 59 Eulàlia DURAN, *Joan Fuster. Semblança biogràfica* (2013)
- 60 Eva SERRA, *Josep de C. Serra i Ràfols. Semblança biogràfica* (2013)
- 61 *Oriol Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2014)
- 62 *Enric Lluch i Martín. Semblança biogràfica* (2014)
- 63 *Ramon Jardí i Borràs. Semblança biogràfica* (2015)
- 64 *Modest Prats i Domingo. Sessió en memòria* (2016)
- 65 *Antoni M. Badia i Margarit. Sessió en memòria* (2016)
- 66 *Francesc Vallverdú Canes. Sessió en memòria* (2016)
- 67 *Carles Miralles i Solà. Sessió en memòria* (2017)
- 68 *Jordi Carbonell i de Ballester. Sessió en memòria* (2019)
- 69 *Dolors BRAMON, Joan Vernet i Ginés. Semblança biogràfica* (2019)
- 70 *Pere Verdaguer. Sessió en memòria* (2019)
- 71 *Pere SANTANACH, Josep Maria Fontboté i Mussolas. Semblança biogràfica* (2019)
- 72 *August BOVER, Josep Roca-Pons. Semblança biogràfica* (2019)
- 73 *Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, Alexandre Galí i Coll. Semblança biogràfica* (2019)
- 74 *Miquel VILARDELL, Josep Egozcue i Cuixart. Semblança biogràfica* (2019)
- 75 *Joan Antoni SOLANS, Manuel Ribas i Piera. Semblança biogràfica* (2020)
- 76 *Jordi CASASSAS, Lluís Casassas i Simó. Semblança biogràfica* (2020)
- 77 *Jaume TERRADAS, Creu Casas i Sicart. Semblança biogràfica* (2020)
- 78 *Ramon Parés i Farràs. Sessió en memòria* (2020)

- 79 *Joan Triadú i Font. Sessió en memòria* (2020)
- 80 *Isidor MARÍ, Aina Moll i Marquès. Semblança biogràfica* (2020)
- 81 *Eva Serra i Puig. Sessió en memòria* (2020)

